

Iнтерно рашељени Ром: „...Болji живот. Кров, да имаш чисточу, хигијену, да имамо посао, деца да се крећу слободно, да се школују, и то је нормалан живот. Не треба мену да сједим у столови и да уžивам. Само да имамо услове како треба.“

Pripremljeno za:
UN u Crnoj Gori

IZVJEŠTAJ

STUDIJA O ODRŽIVIM RJEŠENJIMA ZA STANOVNIKE KONIKA

SADRŽAJ

1 UVOD	5
2 DEMOGRAFSKA STRUKTURA	9
2.1 Demografske karakteristike domaćinstva	10
2.2 Demografske karakteristike članova	15
3 USLOVI STANOVANJA	20
3.1 Opremljenost domaćinstva	20
3.2 Indeks blagostanja kao mjera materijalne deprivacije	30
4 PRIHODI DOMAĆINSTVA	33
4.1 Subjektivna procjena životnog standarda	33
4.2 Struktura prihoda	35
4.3 Finansijska deprivacija	37
5 SOCIJALNA ZAŠTITA	40
5.1 Obuhvat socijalne zaštite	40
5.2 Razlozi malog obuhvata socijalne zaštite	41
6 ZDRAVLJE	43
6.1 Zdravstveno stanje	43
6.2 Pokrivenost zdravstvenim osiguranjem	45
6.3 Korišćenje usluga zdravstvene zaštite	46
6.4 Zdravstvena deprivacija	51
7 OBRAZOVANJE	53
7.1 Stopa poхађање школе дјеце од 6 до 15 godina (Net primary school attendance rate)	53
7.2 Obrazovna deprivacija	59
7.3 Pohađanje predškolskog obrazovanja	60
8 RADNI STATUS	61
8.1 Radni status	62

8.2 Aktivno traženje posla	64
8.3 Radno iskustvo.....	68
9 SOCIJALNI I EGZISTENCIJALNI PROBLEMI	70
9.1 Socijalni i egzistencijalni problemi.....	70
10 STAVOVI PREMA INTEGRACIJI	75
10.1 Stavovi prema integraciji Roma.....	75
11 PLANOVI ZA BUDUĆNOST	80
12 ZAKLJUČCI I PREPORUKE	81
13 DODATAK	94
13.1 Osnovne metodološke napomene	94

Nakon sveobuhvatnih konsultacija sa Vladom Crne Gore, kao i sa drugim domaćim i stranim akterima, tokom 2010. godine razvijen je Prvi integrisani program UN za Crnu Goru sa četiri strateška programska stuba: Socijalna inkluzija, Demokratsko upravljanje, Održiv ekonomski razvoj i Zaštita životne sredine. Program je operacionalizovan preko Godišnjeg plana rada UN, koji je odobrio Zajednički komitet za upravljanje, kao predstavnik UN agencija u Crnoj Gori i resornih ministarstava.

Jedna od posebnih aktivnosti odobrenih u okviru programa Socijalna inkluzija bilo je sprovođenje istraživanja "Studija o održivim rješenjima za stanovnike Konika".

Cilj Studije je da se procijeni osnovna situacija stanovnika u oblasti Konik, u smislu njihovih potreba i problema, uključujući identifikaciju specifičnih sektora, kao i izazova sa kojima se treba uhvatiti u koštač.

Važno je naglasiti da istraživanje uključuje prezentaciju ključnih podataka i nalaza zasnovanih isključivo na percepciji ispitanika. Istraživanje ne uključuje pregled funkcionisanja određenih sektora (npr. zdravstvo, društveni sektor, obrazovanje). Nije urađena desk analiza sistema na kojoj bi bilo bazirano istraživanje.

Shodno tome, istraživanje ne ukazuje ni na kakve sistemske nedostatke, već identificuje probleme koje ispitanici doživljavaju kao izazove.

Međutim, uzimajući u obzir svrhu istraživanja i percepcije ispitanika, moguće je identifikovati probleme u određenim sektorima/oblastima i ukazati na oblasti djelovanja kako bi ispitanici uživali koristi koje omogućava sistem.

Nalazi istraživanja ne odražavaju nužno stavove bilo koje agencije Ujedinjenih nacija/UN sistema u Crnoj Gori.

1 UVOD

Posebno ugroženi dio stanovništva Crne Gore predstavlja populacija Roma, Aškalija i Egipćana (RAE). Ovaj dio populacije karakteriše dugotrajna nezaposlenost, visoki stepen siromaštva, diskriminacija, nedostupnost osnovnih socijalnih usluga i neriješeno pravno pitanje raseljenih lica.

Veliki izazov na polju socijalne inkluzije predstavlja oblast Konika, dio najvećeg prigradskog naselja glavnog grada Crne Gore.

Nakon izbijanja sukoba na Kosovu, preko 4000 Roma, Aškalija i Egipćana (RAE) izbjeglo je u Crnu Goru i pronašlo utočište na periferiji glavnog grada Crne Gore – Konik. UNHCR i druge humanitarne organizacije, uz pomoć Opštine Podgorica, podižu na teritoriji ovog naselja „šatorsko naselje“ za prihvat izbjeglica. Uz pomoć italijanske Vlade i italijanske nevladine organizacije COOPI/Intersos, tokom 2000. godine dolazi do rekonstrukcije kampa, koji se sastojao od drvenih baraka. Prvobitni dogovor s Opštinom Podgorica bio je da ova lica ostanu u kampu najviše tri godine. Sve do avgusta 2003. godine upravljanje izbjegličkim kampom vršila je italijanska humanitarna organizacija Intersos. Avgusta 2003. godine upravljanje izbjegličkim kampom preuzima Crveni krst Crne Gore, uz finansijsku pomoć UNHCR-a.

Njemačka humanitarna nevladina organizacija HELP, uz donacije Ministarstva inostranih poslova Savezne Republike Njemačke, 2004. godine počinje, a početkom 2005. godine završava izgradnju objekta za smještaj 22 raseljene RAE porodice. Stambeni objekat, pod nazivom „Njemačka kuća“ nalazi se na Koniku, u neposrednoj blizini izbjegličkog kampa Konik.

U neposrednoj blizini izbjegličkih kampova Konik I i II nalazi se izbjegličko naselje Vrela Ribnička, izgrađeno 1994. godine uz pomoć UNHCR-a. U ovom izbjegličkom naselju uglavnom žive izbjegla lica iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Naselje se sastoji od osam jednospratnih stambenih zgrada, koje sadrže ukupno 200 stambenih jedinica. Kako je bilo namijenjeno privremenom smještaju, kvalitet ovih stambenih jedinica je prilično nizak.

„Shanty Town“ ili „Pijesak naselje“, koje se nalazi u neposrednoj blizini kampa Konik, predstavlja ilegalno naselje koje naseljavaju većinom RAE porodice.

Izbjeglički kampovi Konik I i II, „Njemačka kuća“, stambene zgrade izbjegličkog naselja Vrela Ribnička, „Pijesak naselje“ i neposredno okruženje ovih naselja čine oblast Konik, teritoriju koja je obuhvaćena ovim istraživanjem.

Ukupan broj kontaktiranih porodica koje naseljavaju Konik je 1182 porodica. Istraživanje je uspješno sprovedeno sa 1070 porodica, dok je 112 porodica odbilo da uzme učešće u ovom istraživanju.

U izbjegličkim kampovima Konik I i II, „Njemačkoj kući“, stambenim zgradama izbjegličkog naselja Vrela Ribnička i naselju „Pijesak“ kontaktirana su sva domaćinstva koja u njima žive. Pojedinačno po naseljima, broj domaćinstava koja se nalaze u ovim naseljima su:

1. Konik I i II, „Njemačka kuća“ – 309 domaćinstava
2. Vrela Ribnička – 106 domaćinstava

3. „Pijesak“ naselje – 276 domaćinstava.

Pored ovih lica, istraživanje je sprovedeno među stanovnicima neposrednog okruženja navedenih naselja: slučajnim izborom istraživanje je sprovedeno sa 204 lokalne RAE porodice i 200 lokalnih porodica koje ne pripadaju RAE populaciji.

Pregled kontaktiranih domaćinstava, domaćinstava u kojima je istraživanje uspješno sprovedeno i broj domaćinstava koja su odbila da učestvuju u istraživanju, po teritoriji, prikazan je na tabeli 1.1.

Tabela 1.1.

Teritorija	Ukupan broj kontaktiranih domaćinstava	Broj domaćinstava u kojima je istraživanje uspješno sprovedeno	Broj domaćinstava koja su odbila da učestvuju u istraživanju
Kamp Konik, „Njemačka kuća“	309	305	4
Vrela Ribnička	106	102	4
Naselje „Pijesak“	276	259	17
Lokalno RAE stanovništvo – okruženje	229	204	25
Lokalno stanovništvo koje nije RAE – okruženje	262	200	62
Ukupno	1182	1070	112

Ciljne grupe koje su obuhvaćene istraživanjem su:

1. Raseljena i izbjegla lica RAE¹
2. Raseljena i izbjegla lica koja ne pripadaju RAE populaciji
3. Lokalno RAE stanovništvo
4. Lokalno stanovništvo koje ne pripada RAE populaciji

Očigledno je da situacija u oblasti Konik ne pogađa samo raseljena lica već cijelokupno okruženje ovog naselja. Ključni izazovi u ovoj oblasti su sljedeći:

a) Nerješeno pitanje statusa raseljenih lica koja žive na Koniku

U septembru 2009. godine, Vlada Crne Gore je usvojila Akcioni plan za rješavanje pitanja statusa raseljenih lica iz bivših jugoslovenskih republika i interno raseljenih lica sa Kosova u Crnoj Gori (u daljem tekstu: Akcioni plan) sa ciljem ispunjenja standarda za viznu liberalizaciju s Evropskom unijom. Akcioni plan stvara mehanizam putem koga raseljena lica dobijaju privilegovan, mada težak, pristup statusu stranca sa stalnim boravkom. Taj status omogućava pun spektar prava kakva imaju i građani Crne Gore, kao što je pravo na obrazovanje, zaposlenje, zdravstveno osiguranje, socijalnu pomoć, tj. sva prava koja su zagarantovana građanima Crne Gore, osim prava na glasanje. U skladu s Akcionim planom, ova promjena statusa omogućena je usvajanjem Zakona o izmjenama i dopunama zakona o strancima od 23.10.2009. godine. Kako bi dobili status stalnog boravka, raseljena lica treba da podnesu prijavu Ministarstvu unutrašnjih poslova. Oni su izuzeti od zahtjeva da imaju zdravstveno osiguranje, prihod i smještaj, ali moraju da imaju važeći putni dokument izdat od strane zemlje porijekla, kao i izvod iz matične knjige rođenih i uvjerenje o državljanstvu, kao i potvrdu da nisu krivično gonjeni u Crnoj Gori. Posljednja dva uslova su zadržana uprkos preporukama UNHCR-a. UNHCR je izrazio posebnu zabrinutost za lica koja nisu bila u stanju da dokažu svoj status, s obzirom na činjenicu da nikada nisu bili registrovani u registrima, ili zbog toga što su podaci o njima uništeni tokom rata.

Uprkos naporima Vlade Crne Gore i UNHCR-a, broj registrovanih RAE za novi status je ostao veoma mali. Ne više od 3600 osoba podnijelo je zahtjev do kraja maja 2011, a ukupno 1126 osoba je dobilo status stranaca sa stalnim boravkom u Crnoj Gori do kraja 2010.

Istovremeno, broj povratnika na Kosovo takođe je ostao veoma mali. U periodu 2001–2011, ukupno oko 1500 (interno) raseljenih lica, uglavnom RAE populacije, vratilo se na Kosovo u okviru organizovanih programa povratka.

b) Osobe pod rizikom od apatridije

Rezultati UNHCR rada na terenu ukazuju da dominantnu populaciju u Crnoj Gori suočenu sa problemima vezanim za apatridiju i/ili gubitak efektivnog državljanstva čine lica RAE zajednice, i domicilni i (interno)

¹ U nastavku izvještaja termin „raseljena lica“ biće korišćen kao termin koji obuhvata sve kategorije lica koja su se nastanila na teritoriji Crne Gore uslijed oružanih sukoba u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu.

raseljena lica sa Kosova, koja nemaju lična dokumenta. Najveći broj RAE osoba koje žive u Crnoj Gori živi u oblasti Konik.

U oktobru 2011. godine Vlada Crne Gore je objavila podatke sa Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova u 2011. godini u pogledu posjedovanja državljanstva. Na Popisu je identifikovano 4 312 lica u Crnoj Gori koja su se izjasnila kao lica bez državljanstva. Prema Zavodu za statistiku Crne Gore, ova brojka obuhvata 841 lice koje je u Crnu Goru došlo zbog ratnih sukoba (izbjeglice) i 3 471 lice koja se mogu smatrati lokalnom populacijom. Od 4 312 lica 1 649 (38%) izjasnilo se kao Romi i Egipćani, dok se 987 lica izjasnilo kao Srbi, 860 kao Crnogorci, 119 kao Albanci, 91 kao Bošnjaci itd., pokazujući da apatriđija ne pogađa samo Rome i Egipćane u Crnoj Gori.

UNHCR je inicirao razgovore sa Ministarstvom unutrašnjih poslova, Zavodom za statistiku Crne Gore i Agencijom za zaštitu ličnih podataka o ustanovljavanju procedure za ustanovljavanje statusa državljanstva lica koja su se na Popisu 2011. godine izjasnila kao lica bez državljanstva.

c) Siromaštvo, nezaposlenost i sigurnost na Koniku

Problem nezaposlenosti naročito pogađa stanovništvo oblasti Konik. Posebnu prepreku predstavlja nedovoljan stepen obrazovanja nezaposlenog stanovništva ove oblasti. Dodatna ograničenja u vezi sa zapošljavanjem ove populacije donijela je ekomska kriza.

Iako na Koniku ne postoje otvoreni međuetnički sukobi, postoji izvjestan rizik od rasta etničkih tenzija. Oblast Konik karakteriše nekoliko „etničkih problema“ – između raseljene i lokalne RAE populacije, između raseljenih lica iz BiH i stanovnika raseljeničkih kampova, Crnogoraca i RAE populacije. Lica koja žive u neposrednoj blizini raseljeničkih kampova percipiraju raseljena lica koja naseljavaju ovu oblast kao glavnu prepreku za razvoj ove oblasti.

Rizici sigurnosti uključuju slučajeve prostitucije, konzumacije i prodaje droga, rizik od trgovine ljudima.

d) Nedostatak javnih usluga u oblasti Konik

Prema stavovima ispitanika, Konik karakteriše nedostatak adekvatnih zdravstvenih i socijalnih usluga, a najveći problem predstavlja obrazovanje. Kako bi se došlo do realnih i održivih rješenja ostvarivanja prava na obrazovanje sve djece koja žive u oblasti Konik, potrebno je izvršiti analizu koja mora obuhvatiti pitanja elementarnih ljudskih prava, pitanja diskriminacije, kvalitet integracije i perspektivu integracije u obrazovni sistem.

Dalja primjena Akcionog plana zahtijeva dodatne napore radi osposobljavanja relevantnih institucija, kakvi su centri za socijalni rad, da prihvate nove potencijalne korisnike.

Pored navedenih problema, poseban problem predstavlja gradska deponija. Cjelokupan sistem upravljanja otpadom nije u skladu s evropskim standardima tretiranja otpada. Pored toga, dodatni problem predstavlja što se deponije nalaze u blizini naselja.

e) Loša infrastruktura u naselju Konik

Ozbiljan problem predstavlja pogoršanje infrastrukture – pristup putevima, loše stanje puteva, vodosnabdijevanje, snabdijevanje električnom energijom.

Detaljnim urbanističkim planom obuhvaćen je kamp Konik I, ali se aktuelni plan ne primjenjuje, imajući u vidu da je veliki broj privatnih kuća izgrađen na javnom zemljištu, bez odgovarajućih dozvola i dokumenata. Za razliku od kampa Konik I, oblasti Vrela Ribnička, naselje „Pipesak“ i kamp Konik II nisu obuhvaćene urbanističkim planom, pa se odgovarajuće građevinske dozvole ne mogu pribaviti.

Problem je posebno pogoršan lošom javnom infrastrukturom i nedostatkom zabavnih i kulturnih sadržaja.

f) Sviest o prihvatanju i prihvatanje potreba i prava RAE populacije

Podaci pokazuju da u cijelokupnoj zemlji postoji nizak nivo prihvatanja i inkluzije RAE populacije, što zahtijeva dodatna istraživanja i podršku.

Evropska komisija je 9. novembra 2010. godine saopštila evropskom parlamentu i savjetu „**Mišljenje Komisije o zahtjevu Crne Gore za članstvo u Evropskoj uniji**“.

Sedma preporuka iz mišljenja Evropske komisije o zahtjevu Crne Gore za članstvo u Evropskoj uniji glasi: “Sprovođenje propisa i politika zaštite od diskriminacije u skladu s evropskim i međunarodnim standardima, garantovanje pravnog statusa raseljenim licima, posebno Romima, Aškalima i Egipćanima, i poštovanje njihovih prava. Ovo će uključiti i usvajanje i sprovođenje održive strategije za zatvaranje kampa Konik.”

Dio Akcionog plana za praćenje sprovođenja preporuka iz Mišljenja Evropske komisije, koji je Vlada donijela 17. februara 2011. godine, jeste i Akcioni plan trajnog rješavanja pitanja raseljenih lica koja borave u kampu Konik I i II. Tim planom je predviđeno trajno i održivo rješavanje pitanja za Rome, Aškalije i Egipćane, kao i za ostala raseljena lica koja borave u oblasti Konika.

2 DEMOGRAFSKA STRUKTURA

Prilikom analize rezultata istraživanja posebna pažnja posvećena je razlikama između četiri posmatrane populacije:

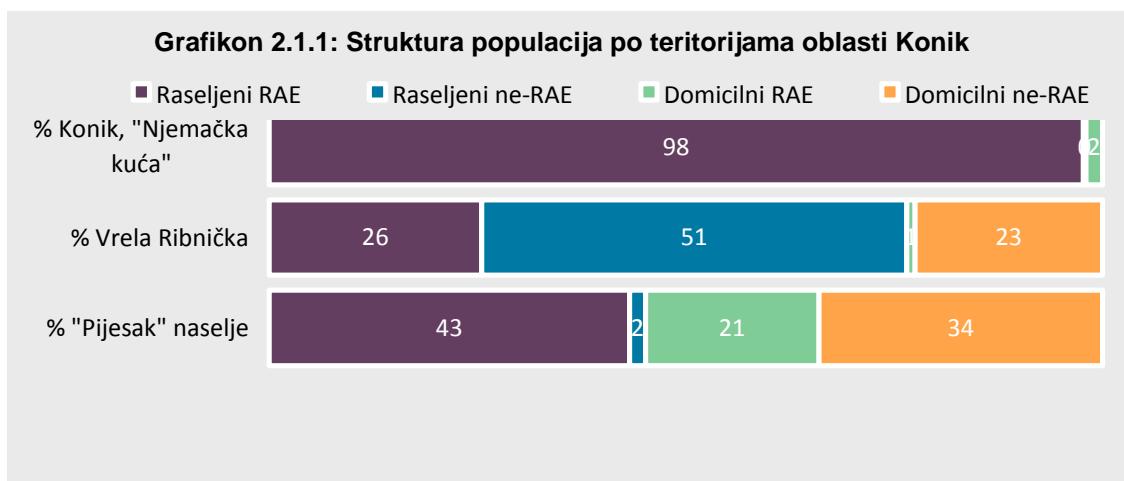
1. Raseljena RAE populacija
2. Raseljena populacija koja ne pripada RAE
3. Lokalna RAE populacija
4. Lokalno stanovništvo koje ne pripada RAE populaciji

Nakon pregleda osnovnih demografskih karakteristika domaćinstava i njihovih članova možemo zaključiti da po mnogim karakteristikama domaćinstva sve četiri ispitivane populacije spadaju u ugrožene kategorije stanovništva. Nezaposlenost, a posebno nezaposlenost nosioca domaćinstva – što je kritična situacija, veoma je izražena u sve četiri populacije. Ipak, kao posebno ugroženi izdvajaju se raseljeni RAE.

2.1 DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE DOMAĆINSTVA

Populacije po teritorijama regije Konik

Grafikon 2.1.1 prikazuje raspoređenost populacija po teritorijama. Možemo primjetiti da, dok u Koniku I i II i „Njemačkoj kući“ skoro u potpunosti žive raseljeni RAE, u Vrelima Ribničkim je najviše zastupljena populacija raseljenih koji ne pripadaju populaciji RAE (51%), dok ostalo stanovništvo predstavljaju raseljeni RAE i lokalno stanovništvo koje ne pripada populaciji RAE. U „Pjesku“ najviše ima raseljenih RAE (43%), ali je zastupljeno i lokalno RAE stanovništvo, kao i lokalno neromsko stanovništvo.

Broj članova domaćinstva

Broj članova domaćinstva veoma varira zavisno od posmatrane populacije. Generalno gledano, porodice RAE karakteriše veći broj članova domaćinstva nego porodice koje ne pripadaju populaciji RAE, nezavisno od njihovog pravnog statusa. Takođe, u RAE domaćinstvima dominira veći broj djece (u populaciji raseljenih RAE djeca čine 57% članova domaćinstva), dok su djeca najmanje prisutna u populaciji raseljenih koji nisu RAE (19% članova). RAE domaćinstva, sa druge strane, skoro da nemaju starije članove, dok je udio starijih članova preko 65 godina značajno veći u populaciji raseljenih koji nisu RAE (16% članova) (Grafikon 2.1.2 i Tabela 2.1.1).

Grafikon 2.1.2: Prosječan broj članova u domaćinstvu

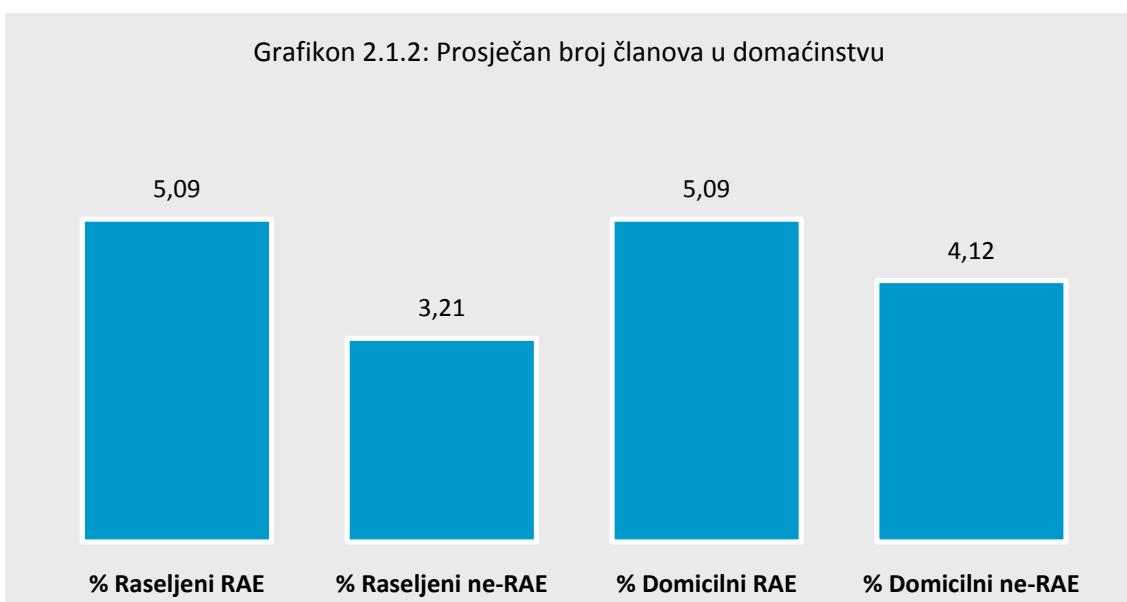

Tabela 2.1.1: Prosječan broj članova i struktura domaćinstva po broju djece i odraslih u domaćinstvu

	Raseljeni RAE	Raseljeni ne-RAE	Domicilni RAE	Domicilni ne-RAE
Br. domaćinstava u uzorku	436	58	265	311
Prosječan broj članova domaćinstva	5,1	3,2	5,1	4,1
Struktura domaćinstva	100%	100%	100%	100%
Djeca od 0 do 3 godine	12,5%	2,7%	11,1%	7,8%
Djeca od 4 do 5 godina	6,2%	2,2%	5,0%	3,1%
Djeca od 6 do 14 godina	27,3%	8,6%	22,4%	15,9%
Djeca od 15 do 18 godina	10,5%	5,9%	10,4%	7,2%
Djeca od 0 do 18 godina	56,6%	19,4%	48,8%	34,0%
Odrasli od 19 i više godina	43,4%	80,6%	51,2%	66,0%
Stara lica od 65 i više godina	1,7%	15,6%	1,9%	6,0%

Karakteristike glave domaćinstva

Žena je glava domaćinstva u približno svakom petom domaćinstvu u svim ispitivanim populacijama. Ova domaćinstva u 2/3 slučajeva su domaćinstva sa djecom. Među raseljenim i domicilnim RAE žene nosioci domaćinstva u prosjeku imaju niže obrazovanje od muških nosilaca domaćinstva² i neaktivnije su na tržištu rada. Takođe, ako pogledamo prosječne mjesečne prihode u domaćinstvu, romska domaćinstva gdje je žena nosilac domaćinstva u prosjeku imaju niže prihode nego domaćinstva gdje je nosilac domaćinstva muškarac (Tabela

² Među raseljenim RAE, 82% ženskih prema 67% muških nosilaca domaćinstva je bez ikakve škole, dok su ti procenti u populaciji domicilnih RAE 69% u odnosu na 31%.

2.1.1).³ Ove karakteristike i njih i njihova domaćinstva čine posebno ugroženom grupom u okviru domicilnih i raseljenih RAE. Domaćinstva domicilnih RAE sa ženom nosiocem domaćinstva najčešće primaju socijalnu pomoć od države (oko polovina ovih domaćinstava u odnosu na 1/4 domaćinstava sa muškarcem nosiocem domaćinstva).

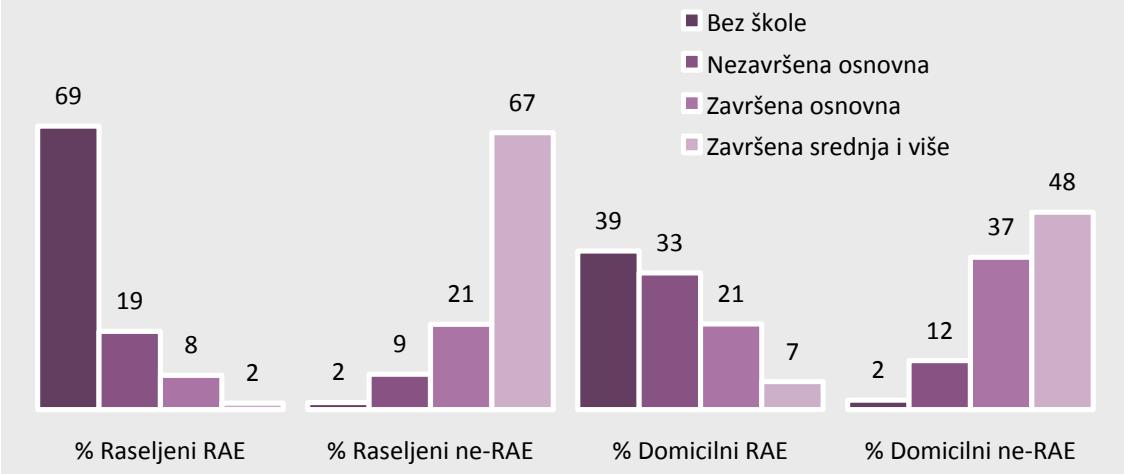
Tabela 2.1.1: Poređenje prosječnih prihoda i drugih karakteristika domaćinstva u zavisnosti od pola nosioca domaćinstva

Nositelj domaćinstva	Raseljeni RAE		Raseljeni ne-RAE		Domicilni RAE		Domicilni ne-RAE	
	Muškarac	Žena	Muškarac	Žena	Muškarac	Žena	Muškarac	Žena
Prosječan broj članova domaćinstva	5,16	4,79	3,64	2,32	5,13	4,91	4,31	3,30
Broj opservacija	308	69	33	18	184	50	231	55
Prosječan mjesecni prihod domaćinstva (u eurima)	139	109	365	261	233	161	393	285
Prosječan mjesecni prihod domaćinstva po jedinici ekvivalentne skale (u eurima)	58	44	167	164	94	70	169	152
Procenat nosilaca domaćinstva bez osnovne škole (%)	67,3	82,1	2,6	0,0	31,1	69,2	2,0	3,5
Procenat nosilaca domaćinstva aktivnih na tržištu rada (zaposleni i nezaposleni po samodeklaraciji) (%)	89,2	77,2	76,9	42,1	91,8	73,1	77,0	35,1
Procenat domaćinstava primalaca socijalne pomoći (%)	2,3	3,6	10,3	0,0	25,0	49,1	22,4	17,5

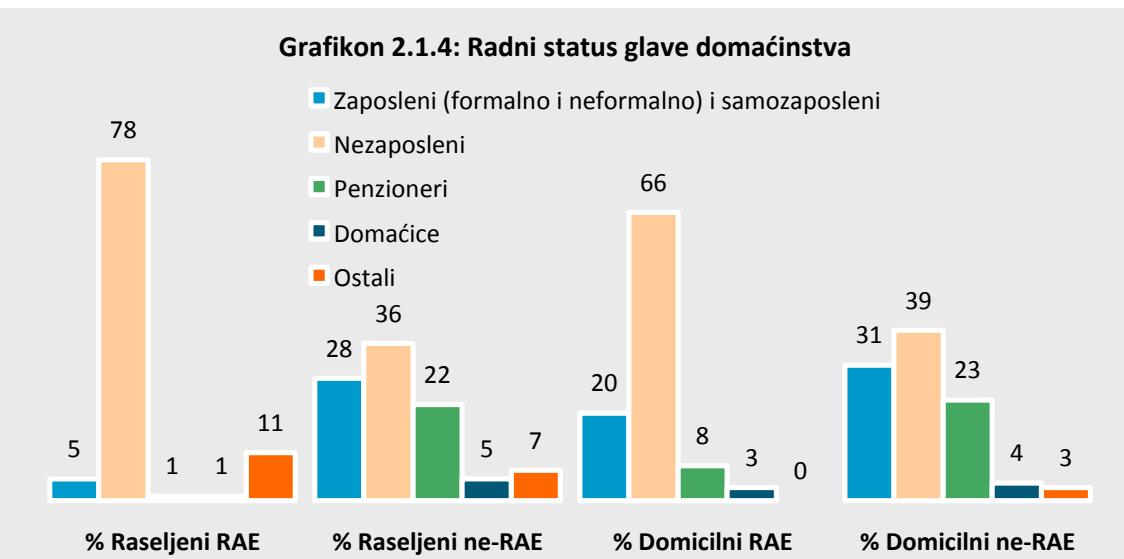
Gledano po godinama, u RAE domaćinstvima svaki treći nositelj domaćinstva ima manje od 30 godina, dok je u domaćinstvima koja nisu RAE to slučaj sa svakim desetim domaćinstvom.

Po obrazovnom statusu nosilaca domaćinstva, najlošija situacija je među raseljenim RAE – čak 69% nosilaca domaćinstava nema nikakvo obrazovanje. Među domicilnim RAE ovaj procenat je 38%, dok kod stanovništva koje ne pripada RAE populaciji ne prelazi 2%. Obrazovna struktura nosilaca domaćinstva je najbolja u populaciji raseljenih koji nisu RAE, u kojoj preko 2/3 ima završenu srednju školu ili više obrazovanje (u populaciji domicilnih stanovnika koji ne pripadaju RAE populaciji ovaj procenat iznosi 48%).

³ Iako domaćinstva u kojima je žena nositelj domaćinstva imaju nešto manji prosječan broj članova, prihodi po jedinici ekvivalentne skale (Vidjeti sekciju 4 – Prihodi domaćinstva, strana 28) pokazuju da ovaj efekat postoji čak i ako se prihodi gledaju nezavisno od broja članova.

Grafikon 2.1.3: Obrazovni status glave domaćinstva

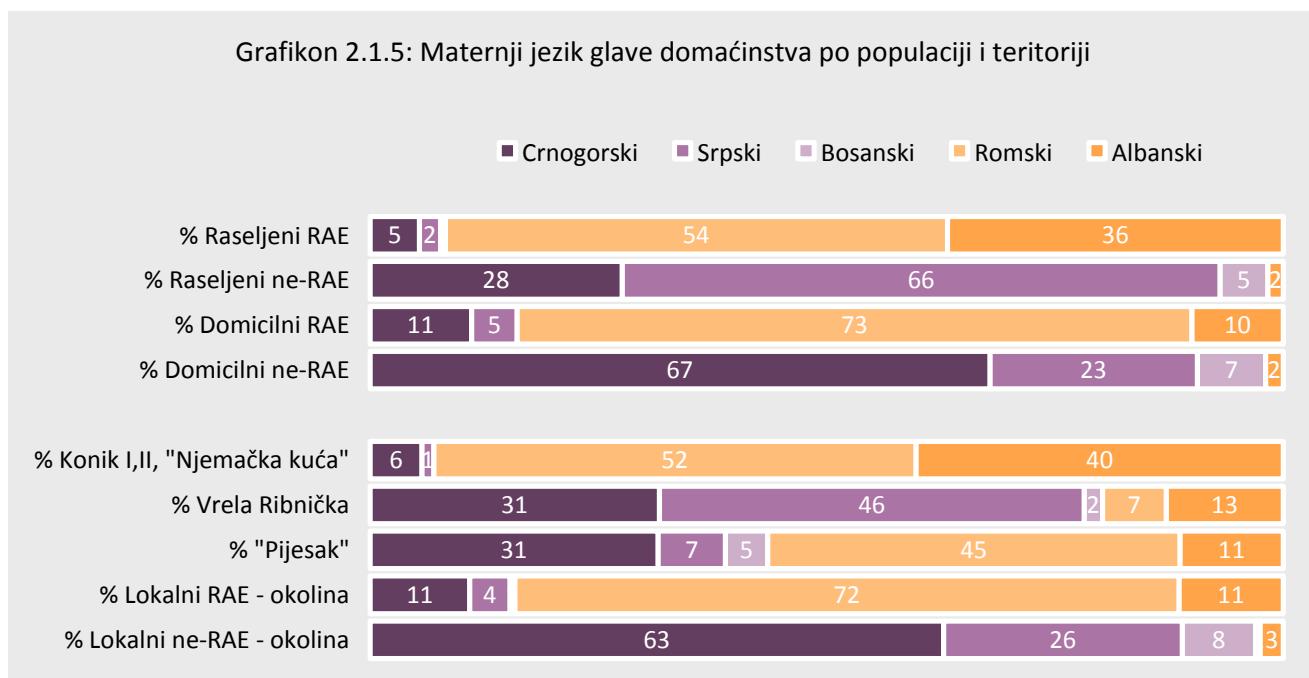
U sve četiri ispitivane populacije dominiraju nezaposleni nosioci domaćinstva, gledano po samodeklarisanom radnom statusu. Zaposleno je (formalno ili neformalno) svega 5% nosilaca domaćinstava raseljenih RAE, 20% domicilnih RAE, 28% raseljenih koji nisu RAE, i 31% domicilnih koji nisu RAE. Nezaposleno je nešto više od 3/4 nosilaca domaćinstava (78%) u populaciji raseljenih i izbjeglih RAE, a 2/3 u populaciji domicilnih RAE (66%). U populaciji raseljenih, kao i u populaciji domicilnih koji nisu RAE, nezaposleno je nešto više od 1/3 (36%, odnosno 39%). Dok penzionera skoro da nema među nosiocima domaćinstava u populaciji raseljenih RAE (1%), oni čine 8% nosilaca domaćinstava domicilnih RAE i nešto manje od 1/4 (22%) nosilaca domaćinstava raseljenih koji nisu RAE (22%), odnosno domicilnih stanovnika koji nisu RAE (23%). U populaciji raseljenih RAE još oko 11% članova predstavljaju neaktivne osobe (to su vrlo često nezaposleni koji su u neaktivni status prešli jer su izgubili nadu da će naći posao ili zbog bolesti nisu više u mogućnosti da rade). Ovakvih lica je 7% u populaciji raseljenih koji nisu RAE.

Grafikon 2.1.4: Radni status glave domaćinstva

JEZIK I VJEROISPOVIJEST GLAVE DOMAĆINSTVA

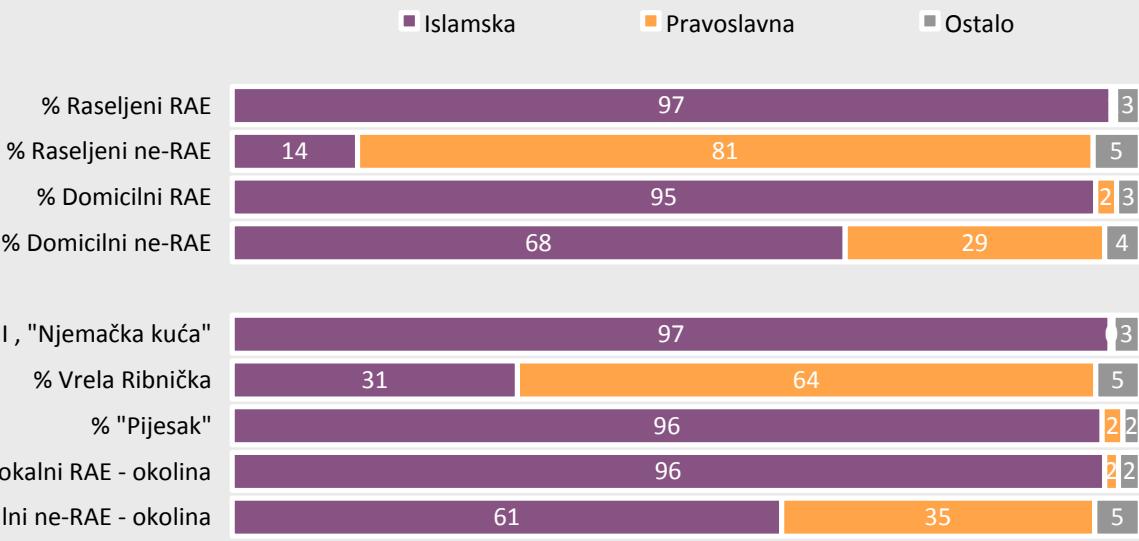
Na grafikonima 2.1.5 i 2.1.6 prikazana je struktura domaćinstava po jeziku i religijskoj opredijeljenosti glave domaćinstva (maternji jezik glave domaćinstva se, po izjavama ispitanika, skoro u potpunosti poklapa sa jezikom koji se najčešće govori u domaćinstvu). Dok se crnogorski, srpski ili bošnjački jezik govori u 98% domaćinstava raseljenih koji nisu RAE, kao i domicilnih stanovnika koji ne pripadaju RAE (2% govori albanski), među raseljenim RAE svega 7% domaćinstava govori crnogorski ili srpski, 54% romski, a 36% albanski. Među domicilnim RAE 16% domaćinstava govori crnogorski ili srpski, a 73% govori romski i 10% albanski. Teritorijalno gledano, u Koniku I, Koniku II i „Njemačkoj kući“ najmanji procenat stanovništva govori crnogorski ili srpski kao glavni jezik u domaćinstvu. U „Pjesku“ 42% govori crnogorski, srpski ili bosanski jezik, u Vrelima Ribničkim čak 79%. Kao što će naredni rezultati pokazati, jezička barijera je jedna od osnovnih prepreka za bolju integraciju djece raseljenih RAE u obrazovni sistem.

Grafikon 2.1.5: Maternji jezik glave domaćinstva po populaciji i teritoriji

U odnosu na vjeroispovijest lica koje vodi domaćinstvo među RAE, bilo raseljenim, bilo domicilnim, dominira islamska vjeroispovijest (97% odnosno 95% ovih populacija pripada islamskoj vjeroispovijesti). Među raseljenim licima koja nisu RAE 14% domaćinstava je islamske vjeroispovijesti, 81% pravoslavne. Među domicilnim stanovništvom koje nije RAE preovlađuje islamska vjeroispovijest – 68% domaćinstava je islamske vjeroispovijesti, 29% pravoslavne.

Od ispitivanih naselja, jedino u Vrelima Ribničkim dominira pravoslavna vjeroispovijest (oko 2/3 domaćinstava su pravoslavne, a 1/3 islamske vjeroispovijesti). U naseljima Konik I i II, „Njemačka kuća“ i „Pjesak“ dominira islamska vjeroispovijest.

Grafikon 2.1.6: Vjeroispovijest glave domaćinstva po populaciji i teritoriji

2.2 DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE ČLANOVA

Starost članova

Kada uporedimo stanovništvo četiri ispitivane populacije u oblasti Konik, u odnosu na opštu populaciju u Crnoj Gori, po rezultatima Popisa iz 2003. godine, primjetićemo da je populacija raseljenih koji ne pripadaju populaciji RAE nešto starija od prosjeka za Crnu Goru, sa većim udjelom lica od 65 i više godina. S druge strane, obje ispitivane RAE populacije, kako raseljene, tako i domicilne RAE, karakteriše struktura sa znatno većim udjelom djece.

Tabela 2.2.1: Poređenje rezultata o strukturi godina sa podacima Popisa 2003, po populacijama, populacija 0+

Broj opservacija	Popis 2003.	Raseljeni	Raseljeni	Domicilni	Domicilni
		RAE	ne-RAE	RAE	ne-RAE
Broj opservacija	620145	2220	186	1348	1282
	Kol%	Kol%	Kol%	Kol%	Kol%
0 – 4	6,4	15,0	4,8	13,2	9,6
5 – 9	6,9	16,1	5,4	11,9	7,3
10 – 14	7,3	14,9	3,2	13,3	9,9
15 -19	8,0	12,7	9,1	12,5	8,8
20-44	35,7	31,4	36,6	36,4	40,1
45-64	22,9	8,2	25,3	10,8	18,3
65 i više	12,0	1,7	15,6	1,9	6,0
Nepoznato	0,9				

Bračno stanje, populacija 15 i više godina

Po bračnom statusu, najveća razlika u odnosu na opštu populaciju u Crnoj Gori primjećuju se kod domicilnih RAE, gdje je znatno više osoba sa 15 i više godina koje nisu u bračnoj zajednici. Do ove razlike dolazi jer je čak 25% članova iz ove populacije izjavilo da je oženjen/udata, ali da brak nije registrovan u Opštini. Vrlo je moguće da je slična situacija i sa raseljenim RAE, ali da su oni izjavljivali da je brak formalno zaključen. Takođe, primjećujemo da je u populaciji raseljenih koji nisu RAE visok procenat udovaca/udovica gledano u odnosu na opštu populaciju Crne Gore i druge ispitivane populacije (Tabela 2.2.2).

Tabela 2.2.2: Poređenje rezultata o bračnom statusu sa podacima Popisa 2003, po populacijama, populacija 15+

	Popis 2003.	Raseljeni RAE	Raseljeni ne-RAE	Domicilni RAE	Domicilni ne-RAE
Broj opservacija	492684	1198	161	830	938
	Kol%	Kol%	Kol%	Kol%	Kol%
Neoženjen/neodata (uključen i neregistrovani brak)	31,3	40,8	39,1	57,6	38,3
Oženjen/udata	56,2	49,9	45,3	35,9	55,0
Udovac/udovica	8,7	8,7	14,3	6,1	5,7
Razveden/razvedena	2,5	0,1	0,6	0,4	0,7
Nepoznato	1,3	0,5	0,6		0,3

Obrazovanje, populacija 15 i više godina

Raseljeni i izbjegli koji nisu RAE odlikuju se, čak, nešto višim obrazovnim statusom u odnosu na stanje u opštoj populaciji Crne Gore, prema rezultatima Popisa 2003. godine. S druge strane, raseljene RAE karakteriše veoma nizak obrazovni nivo – čak 74% ove populacije nema završen nijedan razred osnovne škole, a 19% je pohađalo, ali nije završilo osnovnu školu. Veoma loša situacija u pogledu obrazovanja je i kod domicilnih RAE gdje čak 40% nema završen nijedan razred osnovne škole, a 33% nema završenu osnovnu školu (Tabela 2.2.3).

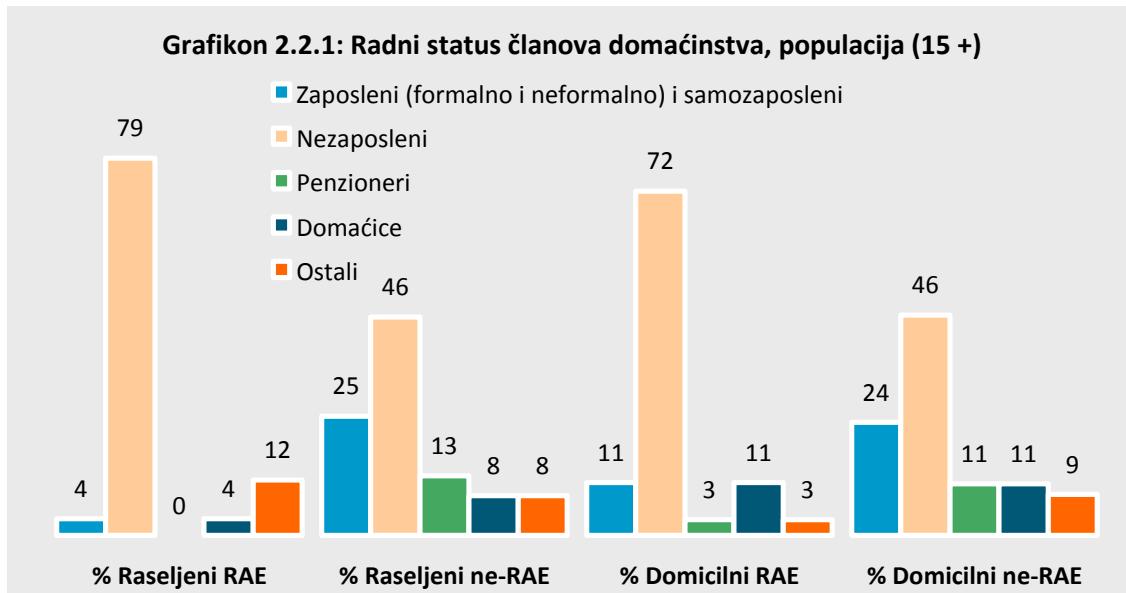
Tabela 2.2.3: Poređenje rezultata o obrazovnom statusu sa podacima Popisa 2003, po populacijama, populacija 15+

	Popis 2003.	Raseljeni RAE	Raseljeni ne-RAE	Domicilni RAE	Domicilni ne-RAE
Broj opservacija	492684	1198	161	830	938
	Kol%	Kol%	Kol%	Kol%	Kol%
Bez škole	4,3	73,5	8,7	49,1	13,6
1-3 razreda osnovne škole	1,4	13,3	6,0	15,1	8,8
4-7 razreda osnovne škole	8,3	9,0	8,2	18,9	14,0
Završena osnovna škola	23,0	3,6	15,8	13,2	28,5
Završena srednja škola	48,4	0,5	47,8	3,4	31,1
Završena viša ili visoka škola	12,6	0,1	13,6	0,2	4,0
Nepoznato	2,1				

Radna aktivnost

Kada se posmatraju članovi od 15 i više godina, u sve četiri ispitivane populacije postoji visok procenat nezaposlenih po samodeklarisanom radnom statusu. Zaposleno je (formalno ili neformalno) svega 4% raseljenih

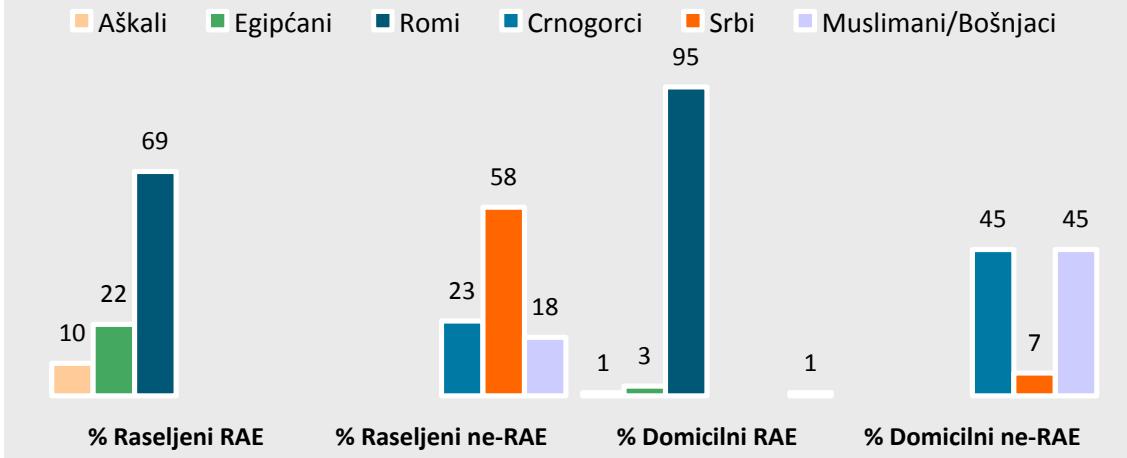
RAE, 79% je nezaposleno, a 16% pripada populaciji neaktivnih (domaćice, stari, učenici). Među domicilnim RAE, svega 11% je zaposleno, 72% nezaposleno, 3% su penzioneri, a 14% je neaktivno. U populaciji raseljenih koji nisu RAE 46% članova od 15 i više godina je nezaposleno, dok je 25% zaposleno, a penzionera ima 13%, dok u populaciji domicilnih stanovnika koji nisu RAE 46% lica čine nezaposleni, 24% zaposleni, 11% penzioneri i 20% neaktivni članovi (Grafikon 2.2.1).⁴

Etnička pripadnost

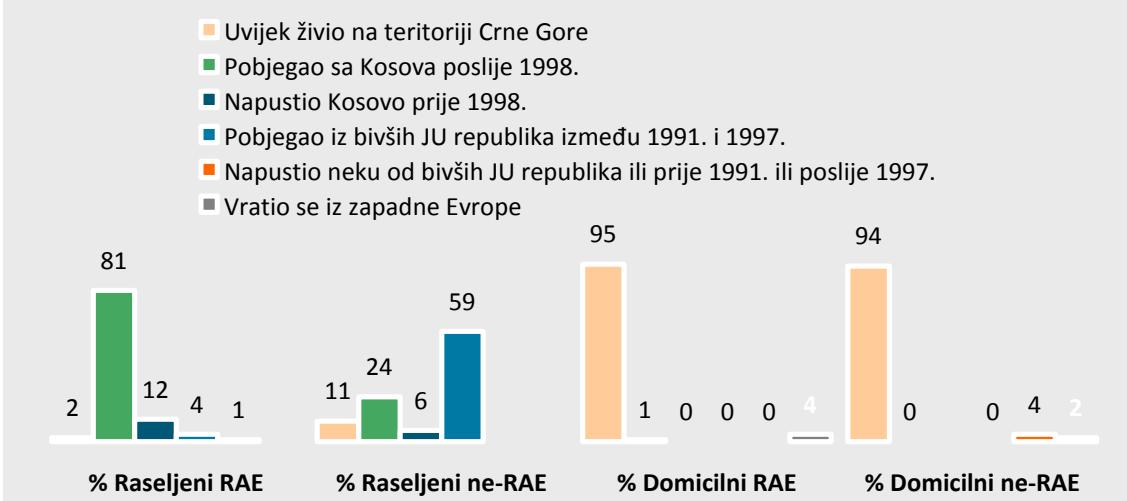
U odnosu na etničku pripadnost, raseljeni predstavnici RAE populacije se u 69% slučajeva izjašnjavaju kao Romi, u 22% slučajeva kao Egipćani i u 10% slučajeva kao Aškali. Domicilni RAE u 95% slučajeva se izjašnjavaju kao Romi. U populaciji raseljenih koji ne pripadaju populaciji Roma 58% lica se izjašnjava kao Srbi, 23% kao Crnogorci i 18% kao Muslimani. U populaciji domicilnih stanovnika koji nisu RAE 45% se izjašnjava kao Crnogorci, 45% kao Muslimani, 7% kao Srbi i 3% kao Albanci (Grafikon 2.2.2).

⁴ Nedostajuće vrijednosti nisu uključene u analizu. Analiza je rađena samo za lica za koja su postojale informacije.

Grafikon 2.2.2: Nacionalnost članova domaćinstva

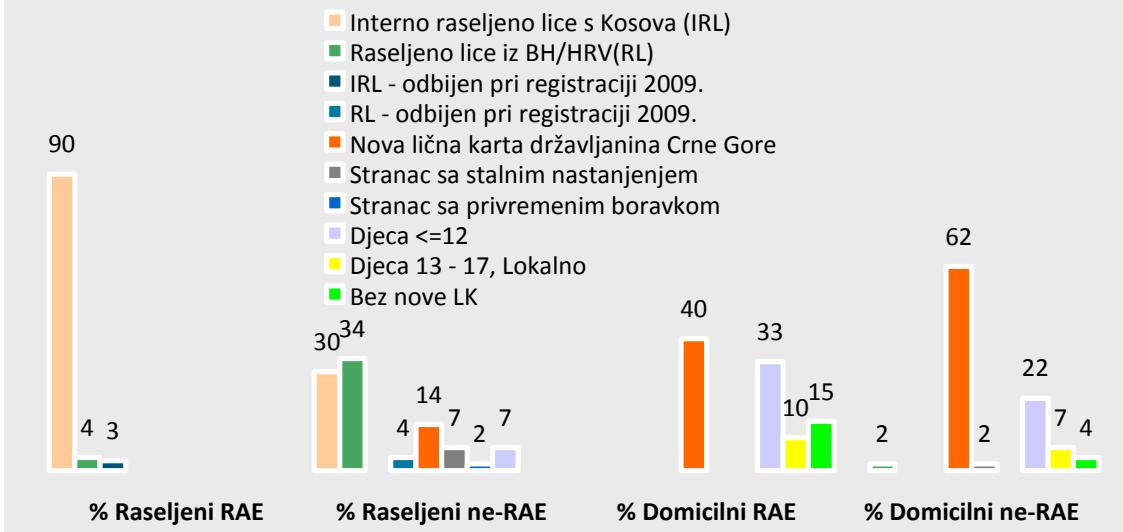
Pravni status i migracije

U populaciji raseljenih RAE 81% članova ovih domaćinstava je izbjeglo sa Kosova poslije 1998. godine, a 12% je napustilo Kosovo 1998. ili ranije. Sa teritorija bivših jugoslovenskih republika izbjeglo je 5% raseljenih RAE. U populaciji raseljenih koji nisu RAE struktura je drugačija i dominiraju osobe koje su izbjegle sa teritorija bivših jugoslovenskih republika – ukupno 59% ove populacije. Sa Kosova je 1998. ili poslije 1998. godine izbjeglo 30%. Iz populacije raseljenih lica koja nisu RAE, 11% lica navodi da su oduvijek živjeli na teritoriji Crne Gore, a to su najčešće djeca rođena u Crnoj Gori (Grafikon 2.2.3).

Grafikon 2.2.3: Migracije i raseljenje članova domaćinstva

U odnosu na pravni status članova, 90% raseljenih RAE ima status interno raseljenih lica. Da je odbijeno pri registraciji, izjavilo je 3%. Status raseljenog lica iz Bosne ili Hrvatske ima 4%. Među raseljenim koji nisu RAE 30% ima status interno raseljenih lica, 34% ima status raseljenih lica iz Bosne ili Hrvatske, 4% je odbijeno pri registraciji, 14% ima novu ličnu kartu Crne Gore, 9% ima status stranca, a 7% su djeca. (Grafikon 2.2.4).

Grafikon 2.2.4: Pravni status članova domaćinstva

Nakon pregleda osnovnih demografskih karakteristika domaćinstava i njihovih članova, možemo zaključiti da po mnogim karakteristikama domaćinstva sve četiri ispitivane populacije spadaju u ugrožene kategorije stanovništva. Nezaposlenost, a posebno nezaposlenost nosilaca domaćinstva, koja je kritična, veoma je izražena u sve četiri populacije. Ipak, kao posebno ugroženi u pogledu statusa na tržištu rada izdvajaju su raseljeni RAE. U ovoj populaciji dominiraju domaćinstva sa velikim brojem djece kao zavisnim članovima, dok su odrasli sa druge strane mahom nezaposleni (79% nezaposlenih članova od 15 i više godina). Obrazovanje je veoma nisko, 93% članova preko 15 godina nema završenu ni osnovnu školu. Jezik predstavlja poseban problem, jer svega 7% domaćinstava govori u kući crnogorski ili srpski.

Domicilni RAE su takođe u teškoj situaciji, sa velikim brojem nezaposlenih i neaktivnih članova (Grafikon 2.2.1), niskim obrazovnim nivoom članova domaćinstva (Tabela 2.2.3) i velikim brojem djece (Tabela 2.1.1). Takođe, i u ovim domaćinstvima je rijetko crnogorski ili srpski glavni jezik (svega u 16% domaćinstava). U ovoj populaciji posebno su ugrožena domaćinstva sa ženom nosiocem domaćinstva, jer su to mahom udovice sa djecom, bez škole i zaposlenja, koje žive od socijalne pomoći.

Raseljene stanovnike koji nisu RAE odlikuju malo drugačije karakteristike. U ovoj populaciji dominiraju odrasli, a čak je i procenat populacije preko 65 godina nešto veći od prosjeka za Crnu Goru. Takođe, ova populacija ima nešto bolji obrazovni status članova nego što je to prosjek za Crnu Goru. I pored svega toga, i u ovoj populaciji dominiraju nezaposleni članovi što govori o njihoj vulnerabilnosti. Populacija domicilnih stanovnika koji ne pripadaju populaciji RAE po demografskim karakteristikama najsličnija je opštoj populaciji u Crnoj Gori.

3 USLOVI STANOVANJA

Uslovi stanovanja predstavljaju jedno od najbitnijih mjerila životnog standarda. U ovom poglavlju posebnu pažnju posvećujemo infrastrukturi stanovanja (snabdjevenost električnom energijom, vodovodom i kanalizacijom), veličini, odnosno gustini „životnog prostora“, korišćenim načinima grijanja, posjedovanju i kupovini trajnih potrošnih dobara.

- Pokrivenost električnom energijom među domaćinstvima koja ne pripadaju populaciji RAE skoro je potpuna, dok je registrovana nešto manja pokrivenost kod RAE domaćinstava.
- Slično stanje se zapaža i sa snabdjevenošću pijaćom vodom preko gradskog vodovoda. Procenat pokrivenosti pijaćom vodom preko gradskog vodovoda među populacijom koja nije RAE malo je veći u odnosu na procenat pokrivenosti RAE domaćinstava. Ovdje je važno napomenuti da su domaćinstva koja žive u izbjegličkim kampovima povezana na gradski vodovod preko česmi koje se nalaze ispred montažnih baraka u kojima žive.
- Najveći procenat slučajeva u kojima posmatrano domaćinstvo ne dijeli nužnik sa drugim domaćinstvima registrovan je kod domicilnih domaćinstava koja ne pripadaju populaciji RAE, a najmanji kod RAE raseljeničkih domaćinstava.
- Takođe, raseljenička RAE domaćinstva najlošije stoje po uslovima stanovanja, u koje spadaju: prosječna površina smještaja, broj soba u stanu, broj osoba po jednoj sobi i prosječna površina po članu domaćinstva. Od posmatranih populacija, po ovim kriterijuma najbolje uslove stanovanja ima domicilno stanovništvo koje nije RAE.
- Čvrsti energeti (drvo) kao vid grijanja najčešće se koriste kod domicilnih domaćinstava. Struja kao izvor energije za grijanje je takođe visoko zastupljena, dok su ostali izvori energenata izuzetno malo u upotrebi.
- Uočene su i velike razlike između posmatranih populacija u pogledu posjedovanja trajnih dobara. Kao i kod prethodnih indikatora, RAE raseljenička domaćinstva su najlošije opremljena domaćinstva trajnim dobrima, a domicilna domaćinstva koja ne pripadaju populaciji RAE i po ovom kriterijumu imaju najbolje uslove života.
- Problemi vezani za kvalitet smještaja najizraženiji su kod RAE raseljeničkih domaćinstava, a najmanje su prisutni kod domicilnih domaćinstava koja nisu RAE. Takođe, uočene su i značajne razlike po naseljima, pa se domaćinstva koja žive u izbjegličkim kampovima u mnogo većoj mjeri susreću sa problemima izazvanim lošijim kvalitetom smještaja u kom žive.

3.1 OPREMLJENOST DOMAĆINSTVA

Pokrivenost **električnom energijom** među domaćinstvima koja ne pripadaju populaciji RAE skoro je potpuna, kako kod domicilnih domaćinstava (99%) tako i kod domaćinstava koja pripadaju populaciji raseljenih lica (100%). Međutim, kad su u pitanju RAE domaćinstva, pokrivenost električnom energijom je manja, pa kod domicilnih RAE domaćinstava iznosi 94,3%, a kod raseljenih RAE domaćinstava tek 93,3%.

Slično stanje se zapaža i sa **snabdjevenošću pijaćom vodom** preko gradskog vodovoda,⁵ pa je procenat pokrivenosti među populacijom koja nije RAE veći (i to 98,7% kod domicilnih domaćinstava, a 98,3% kod raseljeničkih domaćinstava), a niži kod RAE domaćinstava (93,2% kod domicilnih RAE i 97,5% kod raseljeničkih RAE domaćinstava).

Učesnici u fokus grupama koji žive u izbjegličkim kampovima navodili su da nemaju vodu u prostorijama u kojima žive, kao ni nužnik. Vodu donose sa česme u naselju, a koriste i zajednički nužnik, koji se takođe nalazi van objekta u kom žive.

Gotovo 15% raseljeničkih RAE domaćinstava nema nužnik na raspolaaganju. Iste uslove sa njima dijeli i 10,2% domicilnih RAE domaćinstava. U mnogo boljem položaju su domaćinstva koja ne pripadaju populaciji RAE, jer svega 6,9% raseljeničkih domaćinstava i 1% domicilnih domaćinstava, koja nisu RAE, ne raspolaže nužnikom.

Najveći procenat slučajeva u kojima posmatrano domaćinstvo ne dijeli nužnik (WC) sa drugim domaćinstvima registrovan je kod domicilnih domaćinstava koja nisu RAE (94,2%). Ako posmatramo samo domicilna domaćinstva koja ne pripadaju populaciji RAE, a koja žive izvan pet naselja,⁶ taj procenat je još veći i iznosi 98,5%. Domaćinstva u kojima žive domicilni RAE imaju zaseban nužnik u 79,6% slučajeva, a najmanji procenat je registrovan kod RAE raseljenih domaćinstava – 22%. RAE raseljena domaćinstva su u najlošijoj poziciji i po drugim kriterijumima, jer je kod njih registrovan najveći procenat domaćinstava koja dijele nužnik sa drugim domaćinstvima (63,3%), kao i najveći procenat domaćinstava koja nemaju nužnik, 14,7%. Gledano na nivou naselja, problem nepostojanja nužnika je najizraženiji u naselju „Pijesak“, u kom 21,2% domaćinstava nema nužnik.

Nužnik na ispiranje sa priključkom na kanalizaciju koristi 87,9% raseljenih domaćinstava koja nisu RAE i 69,5% raseljenih RAE domaćinstava. Ovaj tip nužnika je rjeđe zastupljen u domicilnim domaćinstvima. Naime, svega 21,1% domicilnih RAE domaćinstava i 33,8% domicilnih domaćinstava koja ne pripadaju populaciji RAE koristi nužnik na ispiranje koji je priključen na kanalizaciju. Za razliku od raseljenih domaćinstava, nužnik sa priključkom na septičku jamu najčešće koriste domicilna domaćinstva i to: 68,8% RAE i 65,3% koja nisu RAE.

Teritorijano posmatrano, domaćinstva koja žive u izbjegličkim kampovima, Konik I, Konik II, „Njemačka kuća“ i Vrela Ribnička, gotovo u potpunosti koriste nužnike na ispiranje koji su priključeni na kanalizaciju. Međutim, važno je napomenuti da u kampovima Konik I i Konik II ne postoje nužnici u okviru stambenih jedinica već domaćinstva koja žive u tim kampovima koriste zajedničke sanitarne blokove. Najzastupljeniji tip nužnika u naselju „Pijesak“ je nužnik sa septičkom jamom – 78,8%, a 21,2% domaćinstava u tom naselju nema nužnik. Svako četvrto domicilno RAE domaćinstvo koje živi van ovih pet naselja koristi nužnik koji je priključen na kanalizaciju. Isto važi i za 41% neromskih domaćinstava koja žive u blizini pet pomenutih naselja. Domicilna domaćinstva koja žive u blizini ovih pet naselja najčešće koriste nužnike sa priključkom na septičku jamu, RAE 66,7% a domaćinstva koja nisu RAE 58,5%.

⁵ Domaćinstva koja žive u raseljeničkim kampovima povezana su na gradski vodovod preko česmi koje se nalaze ispred montažnih baraka u kojima žive.

⁶ Konik I, Konik II, „Njemačka kuća“, „Pijesak“ i Vrela Ribnička

Problem s otpadnim materijama (smećem) 13,5% interno raseljenih RAE domaćinstava rješava tako što ih baca na „divlje“ deponije. Ovo je česta pojava i u naselju „Pjesak“ i to kod 18,1% domaćinstava. To za posljedicu ima, po tvrdnjama učesnika u fokus grupama, da pojedina domaćinstva žive odmah pored deponije.

“Ja živim pored smeća, ne možemo da izademo napolje. Bacaju naši ljudi. Neće da ih pomaknu. Komunalci dolaze svaki drugi, treći dan. Ja nisam blizu kontejnera, ali ja očistim svoju avliju. Ali naveče ne vidimo ko baca.”

Veličina ili gustina „životnog prostora“ je još jedan bitan aspekt stanovanja. Prosječna kvadratura stana (smještaja) kod RAE domaćinstava koja imaju status interno raseljenih lica i izbjeglica je najmanja i iznosi $29,1m^2$ ($7,3m^2$ po članu domaćinstva), zatim slijede raseljena domaćinstva koja ne pripadaju populaciji RAE sa prosječnom kvadraturom od $33,5m^2$ ($13,1m^2$ po članu). Domaćinstva domicilnih RAE raspolažu prosječnom površinom od $69,6m^2$ ($19,1m^2$ po članu) stambenog prostora, a domicilna domaćinstva koja nisu RAE u prosjeku raspolažu sa $79,4m^2$ ($23,1m^2$ po članu). Poređenja radi, prosječna površina stana⁷ u Crnoj Gori iznosi $67m^2$, uz prosječno 3,1 lice po stanu, odnosno $21,7m^2$ na jedno lice.

Uočene su i značajne razlike među posmatranim populacijama po broju soba iz kojih se sastoji smještaj koji koriste, pa tako domicilna neromska domaćinstva imaju prosječno 2,5 prostorije, domicilna RAE domaćinstva 2,3, RAE raseljena domaćinstva 1,5 sobu i na kraju raseljena neromska domaćinstva 1,3 sobu.

Kod RAE raseljenih domaćinstava živi prosječno 3,7 članova domaćinstva po jednoj sobi. Kod neromskih raseljenih domaćinstava prosječno živi manji broj članova domaćinstva po jednoj sobi i to 2,6, a u odnosu na njih domicilna RAE domaćinstva imaju nešto veći broj članova domaćinstva po sobi – 2,7. Najmanji prosječni broj članova domaćinstva po jednoj sobi je registrovan kod domicilnih domaćinstava koja ne pripadaju populaciji RAE – 1,9.

Učesnici u fokus grupama koji žive u kampu potvrdili su ove nalaze, navodeći čak i veći broj osoba po jednoj prostoriji.

“I ja sa petoro djece od brata u jednu sobu. Nas sedmoro u jednu sobu, a ja bolesna...”

Ekstremni oblici stambene deprivacije⁸ sreću se čak u 64,7% domaćinstava među RAE raseljenom populacijom, u 40% domaćinstava kod domicilnih RAE domaćinstava, a značajno rjeđe kod domicilnih domaćinstava koja nisu RAE (18%).

⁷ Izvor: Monstat, Statistički godišnjak, 2010.

⁸ Kriterijum: manje od $6m^2$ po članu ili više od 3 osobe po sobi. V. Alam et al, 2005, str. 275 277

Vlasništvo nad stanovima (smještajem) najniže je zastupljeno među raseljenim domaćinstvima koji ne pripadaju populaciji RAE – 27,6% i RAE raseljenim domaćinstvima – 45,2%. Kod domicilnih RAE domaćinstava situacija je bolja i u ovoj populaciji više od polovine domaćinstava (53,6%) posjeduje stanove/kuće u kojima žive, a ostala domicilna domaćinstva posjeduju stanove/kuće u kojima žive u 71,1% slučajeva.

Raseljenička RAE domaćinstva uglavnom žive u barakama (79,8%). Ovaj tip smještaja je visoko zastupljen i kod domicilnih RAE domaćinstava i to u 18,1% slučajeva.

Uočena je razlika između raseljeničkih i domicilnih domaćinstava po pitanju materijala od kojih su građeni objekti u kojima ta domaćinstva žive. Kod raseljeničkih domaćinstava pod u kući je veoma često napravljen od neobrađenih materijala kao što su drvene daske, dok kod domicilnih domaćinstava preovlađuju obrađeni materijali i objekti od betona.

Materijali korišćeni za izgradnju raseljeničkih baraka posebno su rizični u slučajevima širenja požara, što je potvrđeno više puta u posljednjih godinu dana i to upravo u požarima koji su zadesili izbjegličke kampove u ovoj oblasti. Strah od požara je jedan od najvećih problema sa kojima se svakodnevno susreću stanovnici kampa, kažu učesnici u fokus grupama. Navođeno je nekoliko ranijih slučajeva, a prema njihovoј procjeni, materijal i uslovi su takvi da je požar gotovo neizbjegjan.

“Ima struje, ali kaplje voda sa krova pa će da se zapali. Skoro je bilo zapaljeno. Čuli ste na TV, nekoliko baraka zapaljeno. Ako nastavimo još 10 godina ovako, nećemo preživjeti, ovo nije nikakav život. Ne možemo ni mirno da spavamo. Sad još par dana, od sunca će sam od sebe da se zapali.”

„Kad je bio zadnji požar, kad je izgorjelo dijete u sobi. Ja sam bio komšija, uzeo sam kramp, odvojio dasku, i uzeo dijete, koje je tada već bilomrtvo.“

Kao izvor energije za grijanje, struju koristi 47% raseljeničkih RAE domaćinstava i 69% ostalih raseljeničkih domaćinstava. Čvrsta goriva, prije svega drvo, daleko su zastupljenija među domicilnim domaćinstvima (87,5% domicilnih RAE domaćinstava i 87,1% domicilnih neromske domaćinstava).

Čvrsta goriva spadaju u izrazito neefikasne načine grijanja i ona su obično zastupljenija među siromašnima i materijalno ugroženim domaćinstvima. Nalazi ovog istraživanja nisu u skladu s ovim prepostavkama, jer raseljenička RAE domaćinstva u visokom procentu koriste struju kao izvor energije za grijanje. Međutim, nije rijedak slučaj da jedan dio materijalno ugroženih domaćinstava pribjegava strategiji gomilanja dugova za električnu energiju, kao i ilegalnom prikopčavanju na električnu mrežu. Gotovo svi učesnici u fokus grupama koji koriste struju za grijanje navodili su da imaju velika dugovanja.

“Da, meni dolazi po 200 eura... Sad imam 4150 eura ukupno struje.“

Novinski članci i internet portali, u periodu koji je uslijedio odmah nakon prikupljanja podataka, izvjestili su o većem broju isključenja korisnika električne energije u izbjegličkim kampovima na Koniku, a kao razlog su navedena višemjesečna neizmirena dugovanja.⁹

Kao izvor energije za kuvanje, struju koristi 44,5% raseljeničkih RAE domaćinstava, 72,4% raseljeničkih neromske domaćinstava, 24,2% domicilnih RAE domaćinstava i 43,7% domicilnih ostalih domaćinstava. Drvo, kao izvor energije za kuvanje, dominantno koriste domicilna RAE domaćinstva (74,7%), a najmanje raseljenička neromska domaćinstva (24,1%)

Osim struje i drva, ostali izvori energija za kuvanje i grijanje izuzetno su мало у upotrebi.

Podaci o opremljenosti domaćinstava trajnim dobrima daju sliku još oštrijih razlika između posmatranih populacija. Raseljenička RAE domaćinstva imaju znatno slabije opremljene stambene prostore.

Televizor posjeduje 77,5% raseljeničkih RAE domaćinstava i 90,9% domicilnih RAE domaćinstava. Ostala domicilna domaćinstva posjeduju TV aparat u 98,7% slučajeva, kao i svako anketirano neromsко raseljeničko domaćinstvo.

Raseljenička RAE domaćinstva posjeduju frižider u 54,6% slučajeva, radio 38,5%, bojler 12,2%, mašinu za pranje veša 7,6%, klima-uređaj 8,9%, računar 4,8%, fiksnu telefonsku liniju 3,2% i mašinu za pranje posuđa 0,7%. Učesnici u fokusima koji žive u barakama nemaju svoje kuhinje, već koriste zajedničku.

“Da sada nam je sve zajedno... Sad moramo svi na isti šporet, dva šporeta. Za 15 porodica je bilo dva šporeta. Sad se svi sami snalazimo.”

U pogledu opremljenosti navedenim uređajima najbolje se kotiraju domicilna neromska domaćinstva, pa frižider posjeduju u 94,9% slučajeva, radio 71,1%, bojler 89,4%, mašinu za pranje veša 91%, klima uređaj 61,7%, računar 46,9%, fiksnu telefonsku liniju 46,6% i mašinu za pranje posuđa 26%.

Kod sve četiri posmatrane populacije, pokrivenost mobilnim telefonima je izuzetno visoka pa 82,6% raseljeničkih RAE domaćinstava posjeduje makar jedan mobilni telefon; makar jedan mobilni telefon posjeduje 94,8% ostalih raseljeničkih domaćinstava; 88,3% domicilnih RAE domaćinstva i 96,5% domicilnih neromske domaćinstava.

Uočena je i značajna razlika u posjedovanju automobila. Domicilna neromska domaćinstva najčešće posjeduju automobil i to procentualno iznad prosjeka (55,9%). Za njima slijede domicilna RAE (27,9%) i raseljenička neromska domaćinstva (27,6%), a najmanji procenat domaćinstava koja posjeduju automobil je registrovan kod raseljeničkih RAE domaćinstava i to u 11,2% slučajeva. Podaci dobijeni u fokus grupama ukazuju da je za izbjegle i raseljene RAE karakteristična upotreba motora, tricikala i ostalih prevoznih sredstava koja se koriste za transport sekundarnih sirovina, što opet predstavlja često jedini izvor prihoda pripadnika ove populacije. Učesnici fokus grupe navodili su da im jedan od velikih problema predstavlja uvedena zabrana korišćenja ovakvih vozila, što im otežava dolazak do prihoda.

⁹ <http://www.cafemontenegro.com/index.php?group=8&news=174764>

"A što se tiče motora, ovi Crnogorci, vaši i naši, zbog turista zabranili su zaprežna kola, motore, bicikla. Ali mi moramo da živimo od toga i vozimo taj motor."

Izuzetno nizak procenat domaćinstava iz svih posmatranih populacija posjeduje poljoprivredno zemljište, tačnije svega 16 domaćinstava, od čega 12 pripada neromskoj domicilnoj populaciji. Isti broj domaćinstava (16) posjeduje stoku i životinje (od čega je osam raseljeničkih RAE domaćinstava i pet domicilnih ostalih domaćinstava). Iz razgovora sa žiteljima kampova došlo se do informacije da, pored nepostojanja uslova za uzgajanje poljoprivrednih kultura i gajenje stoke, raseljeni RAE nemaju ni dozvolu za takav vid aktivnosti, iako pokazuju interesovanje.

"Ne, ne smijemo da gajimo životinje ili da imamo zemlju. Imamo pravo na privremeni boravak, ali nemamo pravo ni da uzmemo kuću, ni da obrađujemo..."

Tabela 3.1.1 Osnovni indikatori stanovanja

	RAE raseljenička domaćinstva	Ne-RAE raseljenička domaćinstva	RAE domicilna domaćinstva	Ne-RAE domicilna domaćinstva
Baza	436	58	265	311
Stambena deprivacija	%	%	%	%
Prenatrpanost (više od 3 osobe po sobi)	64,7	43,1	40	18
Životni prostor				
Prosječna površina stana u m ²	29,1	33,5	69,6	79,4
Prosječna površina po članu u m ²	7,3	13,1	19,1	21,7
Prosječan broj soba po stanu	1,5	1,3	2,3	2,5
Prosječan broj članova po sobi	3,7	2,6	2,7	1,9
Vlasništvo	%	%	%	%
Vlasništvo	45,2	27,6	53,6	71,1
Posjedovanje osnovne infrastrukture	%	%	%	%
Električna energija	93,3	100,0	94,3	99,0
Tekuća pijača voda	97,5	98,3	93,2	98,7
Nužnik sa priključkom na kanalizaciju	69,5	87,9	21,1	33,8
Nužnik sa septičkom jamom	15,8	5,2	68,8	65,3
Bez nužnika	14,7	6,9	10,2	1
Domaćinstva koja dijele nužnik sa drugima	63,3	44,8	10,2	4,8
Fiksna telefonska linija	3,2	3,4	15,5	46,6
Izvor energije za grijanje	%	%	%	%
Struja	47,0	69	11,7	12,9
Drva	50	31	87,5	87,1
Izvor energije za kuvanje	%	%	%	%
Struja	44,5	72,4	24,2	43,7
Drva	53,9	24,1	74,7	54,3
Snabdjevenost trajnim dobrima	%	%	%	%
Televizor	77,5	100	90,9	98,7
Frižider	54,6	87,9	75,8	94,9
Radio	38,5	56,9	51,7	71,1
Bojler	12,2	89,7	57,7	89,4
Automobil	11,2	27,6	27,9	55,9
Mašina za pranje veša	7,6	77,6	48,7	91
Klima-uređaj	8,9	48,3	23,4	61,7
Računar	4,8	34,5	18,1	46,9
Mašina za pranje posuđa	0,7	6,9	4,9	26

Problemi vezani za kvalitet smještaja najizraženiji su kod RAE raseljeničkih domaćinstava, a najmanje su prisutni kod ostalih domicilnih domaćinstava. Takođe, uočene su i značajne razlike po naseljima, pa se domaćinstva koja žive u izbjegličkim kampovima u mnogo većoj mjeri susreću sa problemima izazvanim kvalitetom smještaja u kom žive.

Po njihovim riječima, raseljenička RAE domaćinstva najčešće imaju problem sa krovovima koji prokišnjavaju (82,6%), zatim sa prenatrpanošću i malim životnim prostorom (79,8%). Sa propalom drvenarijom (vrata, prozori) ima problem 79,6% RAE raseljeničkih domaćinstava, a 79,1% sa propalim zidovima i podovima. Vlaga predstavlja

problem za 60,3% ovih domaćinstava, a identičan procenat navodi i problem sa zagađenjem vazduha. Da buka od komšija ili s ulice predstavlja problem, navodi nadpolovičan procenat RAE raseljeničkih domaćinstava, tačnije 53%, a 45,9% kaže da ima problem sa nedovoljno dnevnog svjetla.

Osim navedenih problema, učesnici fokus grupe koji žive u raseljeničkim kampovima isticali su i probleme sa poplavama, udaljenošću osnovne infrastrukture u kampu od baraka u kojima žive, ali i probleme sa higijenom i prisustvom pacova i miševa.

Nemamo ništa, da vidiš našu djecu sad kako su prljava. Nemamo nikakav život u kampu. Žena ide podalje da puni vodu, WC je daleko. Bojimo se da se ne zapali kuća. Nemamo nikakve uslove.

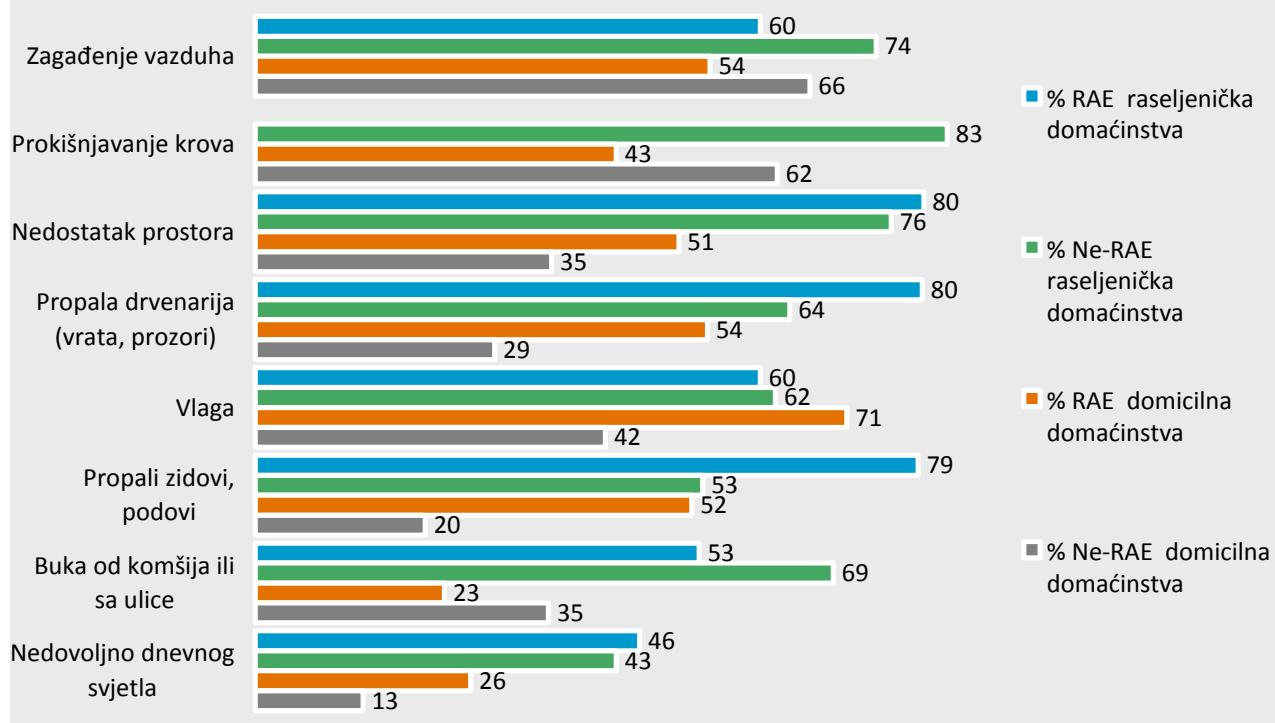
Dešavaju se poplave... Kad idem u WC, da izvineš, sve mi kaplje na leđa kad sam na WC šolju. Problem je i do kade.

Kod mene patos je nakrivo. Imam miševe, pacove, postavila sam nešto od vitrine da zatvorim, ali opet izađe. Meni pacov ujeo dijete za ruku.

To je od dasaka, propalo, ima četiri sobe na jednoj strani, a četiri na drugoj pod jednim krovom, ima i pacove. Desilo se da je jednu malu ugrizao pacov za uši i išla je u bolnicu. Kad pada kiša, treba čizme da obučeš pa da uđeš u kamp.

RAE domicilna domaćinstva češće od domaćinstava iz drugih populacija imaju problem sa vlagom (70,6%), a rjeđe od drugih sa žale na problem prisutne buke (22,6%).

Grafikon 3.1.2: Problemi sa životnim prostorom

Gledano po naseljima, domaćinstva koja žive u „Njemačkoj kući“ i u izbjegličkim kampovima Konik I i II spadaju u grupu najugroženijih domaćinstava po kvalitetu i problemima koje imaju sa svojim smještajem. Najčešći problem koji se javlja u ovim naseljima predstavlja prokišnjavanje krova (85,9%), preko 80% domaćinstava iz ova tri naselja ima problem sa propalim vratima, prozorima, zidovima, podovima, ali i sa nedovoljnom površinom životnog prostora. Tokom razgovora u fokus grupama, učesnici koji žive u kampovima navodili su i probleme sa lošim instalacijama.

Velika je vlaga, može da dođe do bolesti. Nisu ni u zgradji bolji uslovi, ali imamo vodu, kupatilo, struju, kanalizacija. Samo ta vlaga je problem, isto su loše instalacije.

Najizraženiji problem domaćinstava koja žive na Vrelima Ribničkim predstavlja zagađenje vazduha (84,3%), zatim mala površina životnog prostora (83%). Više od 70% ovih domaćinstava navodi da imaju problem sa propalom drvenarijom i bukom, a više od 60% domaćinstava ima problem sa propalim zidovima i vlagom. Prokišnjavanje krova predstavlja problem za 57,8% domaćinstava koja žive na Vrelima Ribničkim, a problem sa nedovoljnom količinom dnevnog svjetla ima 51% domaćinstava.

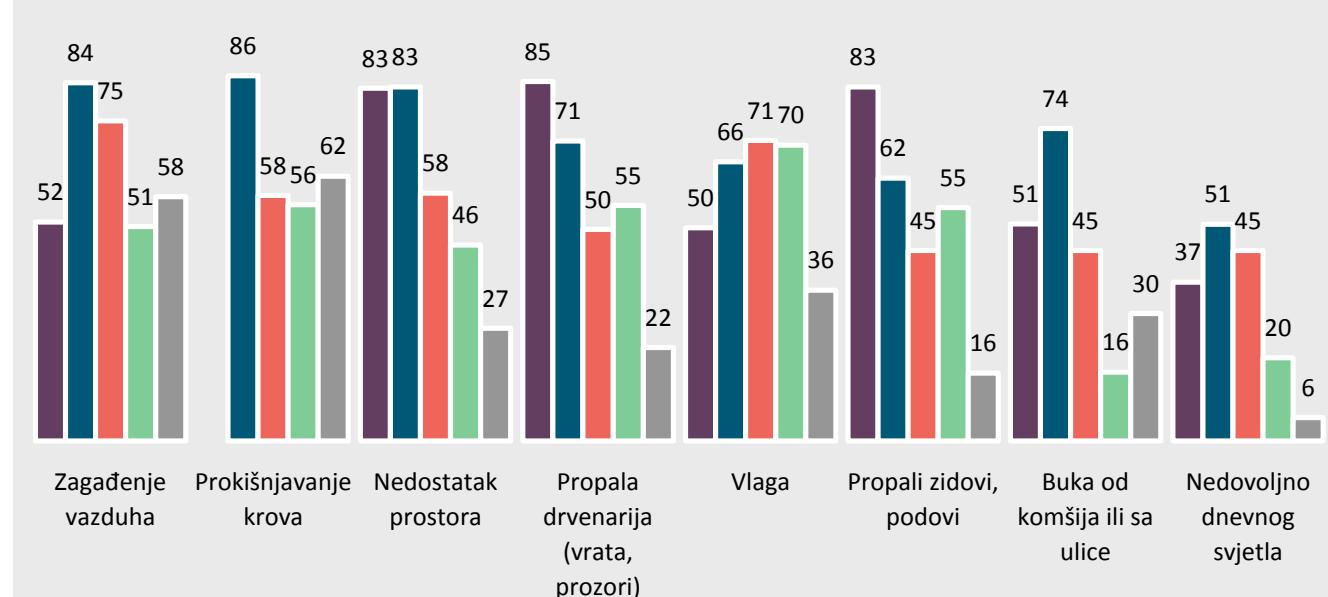
Zagađenje vazduha i vlaga su najčešći problemi sa kojima se susreću domaćinstva koja žive u naselju „Pijesak“. Tačnije, ova dva problema navodi više od 70% domaćinstava koja žive u ovom naselju.

Domaćinstva koja žive van pet pomenutih naselja u mnogo manjoj mjeri se susreću sa problemima domaćinstava koja žive van naselja „Pijesak“, Vrela Ribničkih, „Njemačke kuće“ i izbjegličkih kampova Konik I i Konik II. Izuzetak predstavlja problem vlage, sa kojim se susreće 69,6% domicilnih RAE domaćinstava koja žive u blizini ovih naselja. Vlaga često predstavlja problem i neromskim domicilnim domaćinstvima, što potvrđuju nalazi i s održanih fokus grupa.

Ja sam bila u jednom stanu i tu sam dobila upalu pluća zbog uslova. Preselila sam se. Grijanje na drva. Pod pločom kuća, ogromna vlaga u njoj... Meni i vlaži i kaplje.

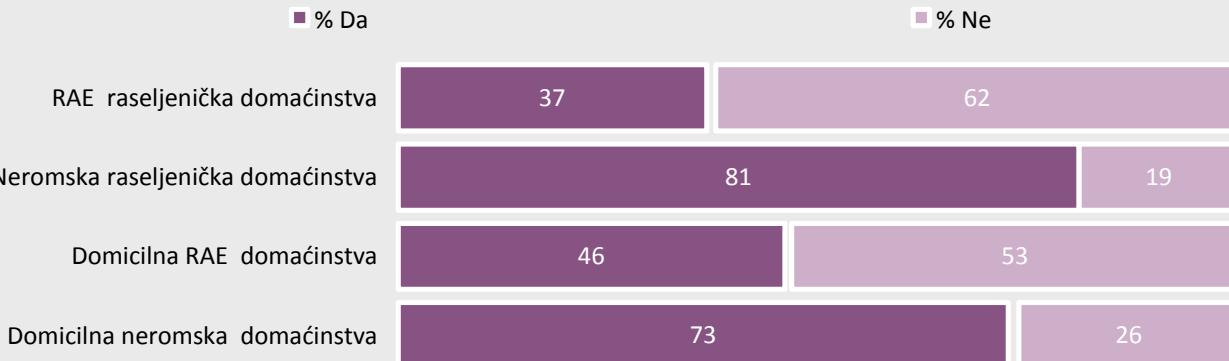
Grafikon 3.1.3: Problemi sa smještajem po naseljima

■ Konik I i II, "Njemačka kuća"	■ Vrela Ribnička	■ "Pijesak"
■ Domicilni RAE - okruženje	■ Domicilni ne-RAE - okruženje	

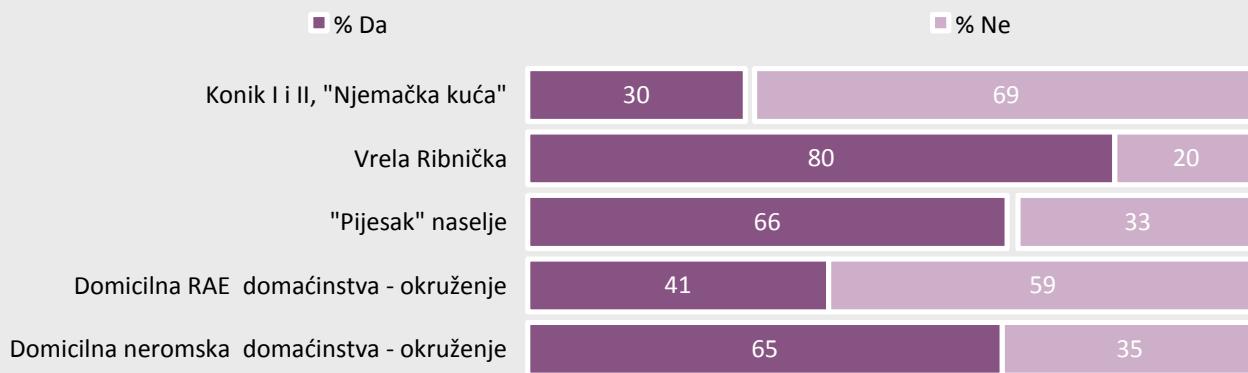

Generalno gledano, neromska domaćinstva češće navode ekološke probleme, kao što su zagađenje i prljavština, nego što to čine RAE domaćinstva. Teritorijalno gledano, ove probleme u najvećoj mjeri navode domaćinstva koja žive na Vrelima Ribničkim, u naselju „Pijesak“, ali i domicilna RAE domaćinstva koja žive u okruženju ovih naselja.

Grafikon 3.3.3: Populacije: Problemi sa zagađenjem, prljavštinom ili drugi ekološki problemi

Grafikon 3.3.4: Naselja: Problemi sa zagađenjem, prljavštinom ili drugi ekološki problemi

3.2 INDEKS BLAGOSTANJA KAO MJERA MATERIJALNE DEPRIVACIJE

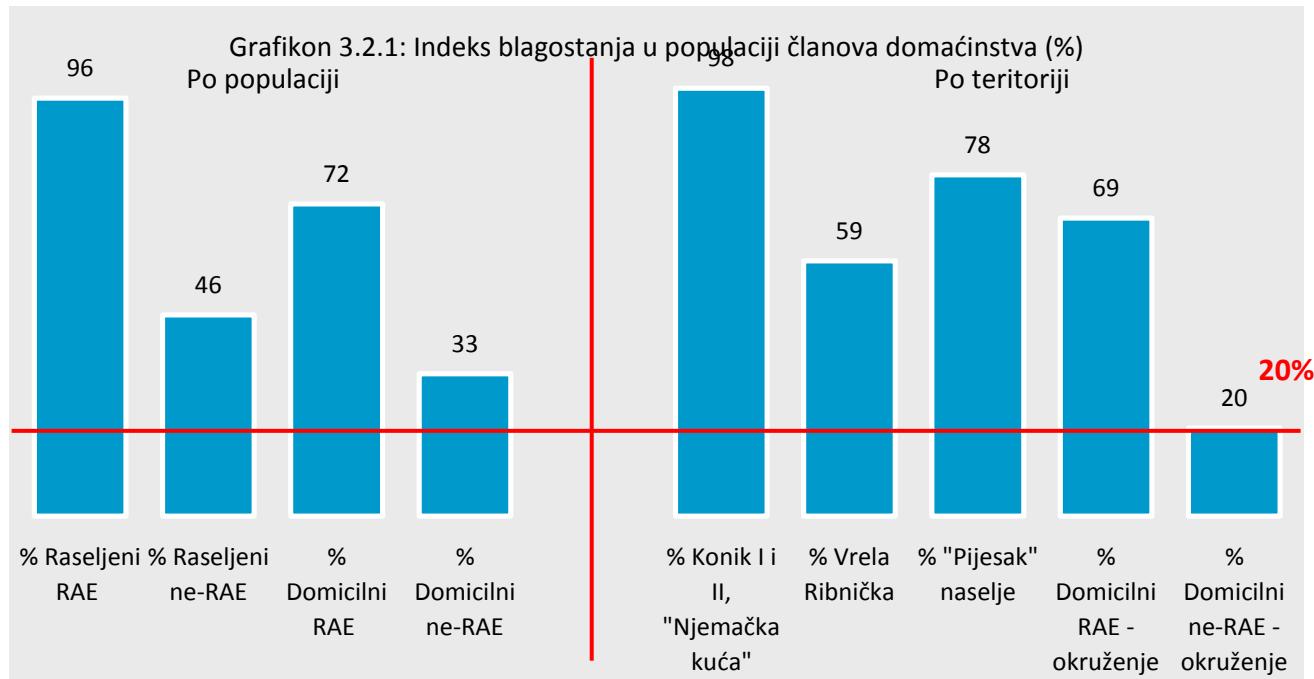
Indeks blagostanja je korišćen kao mjera materijalnog statusa domaćinstva. Ovaj indeks predstavlja kompozit različitih nemonetarnih karakteristika domaćinstva. Ideja korišćenja indeksa zasnovanog na nemonetarnim karakteristikama kao mjere blagostanja domaćinstva nije nova. Različiti vidovi aproksimacije životnog standarda domaćinstva koje uzimaju u obzir nemonetarne faktore veoma su prisutni u literaturi koja se bavi svjetskim siromaštvom, najčešće pod nazivom indeks blagostanja („Wealth index“) (Rutstein&Johnson, 2004). Ima nekoliko razloga za njegovo korišćenje. Prikupljanje podataka potrebnih da bi se iscrpno izmjerili ukupni prihodi ili troškovi domaćinstva veoma je zahtjevno, upitnici poput LSMS (Living Standard Measurement Survey) ili HBS (Household Budget Survey) upitnika najčešće imaju po nekoliko stotina pitanja i popunjavaju se nekoliko sati. Ovako zahtjevna metodologija dovodi do toga da je skoro nemoguće napraviti upitnik kojim bi se sa jednakom ozbiljnošću ispitivali i neki drugi indikatori (npr. u oblasti zdravstva, obrazovanja...). Indeks blagostanja pruža mogućnost da se preko manjeg broja pitanja odredi ekonomsko stanje domaćinstva. Takođe, mjerjenje potrošnje ili prihoda domaćinstva i dalje ne predstavljaju savršene mjere životnog standarda zbog veoma bitnih neriješenih problema (potcenjivanje realnih prihoda, raspodjela prihoda u domaćinstvu, struktura potrošnje unutar domaćinstva, pitanje pokrivenosti svih troškova...) (vidjeti: Rutstein&Johnson, 2004). Takođe, veoma bitna odlika prihoda i potrošnje, kao mjera životnog standarda, jeste da su oni promjenljivi u vremenu (potrošnja nešto manje nego prihodi) i da govore o trenutnom ekonomskom stanju domaćinstva, dok je indeks blagostanja pokazatelj trajnije ekonomske situacije, jer se zasniva na varijablama koje se uglavnom godinama ne mijenjaju.

Izračunavanje indeksa blagostanja

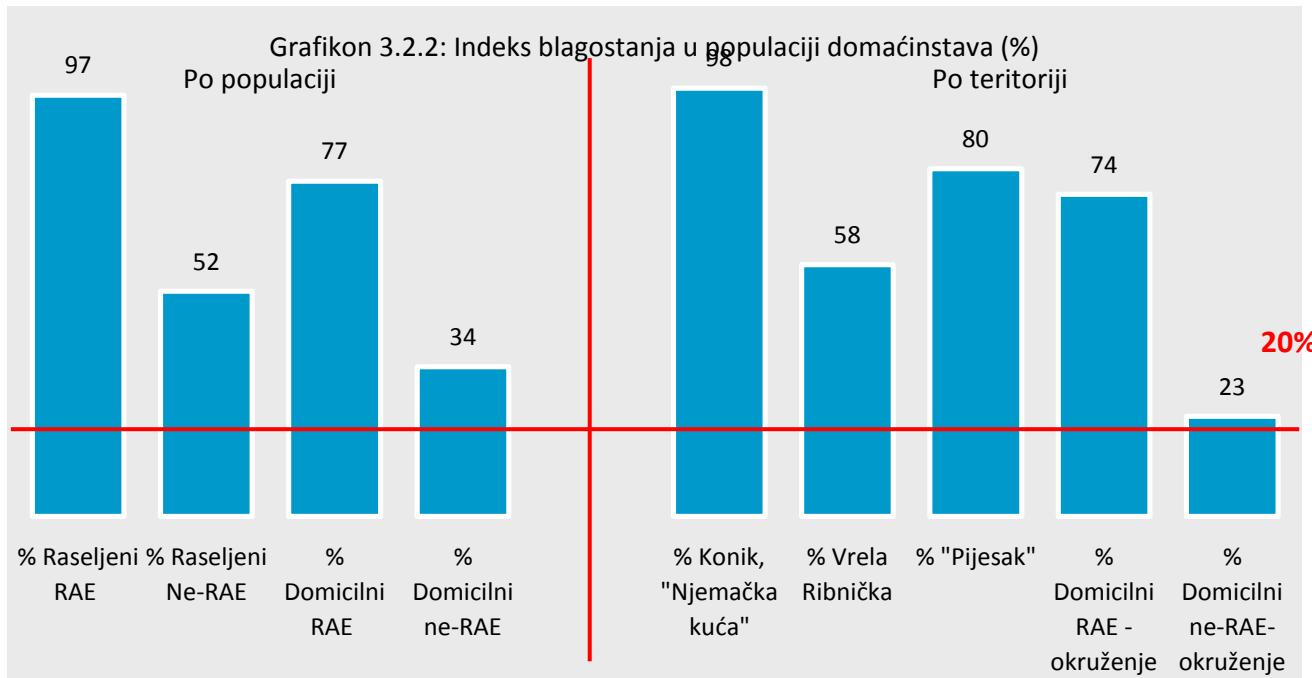
Indeks blagostanja korišćen je u mnogim studijama, između ostalog redovno se koristi u MICS studiji koju svakih pet godina sprovodi UNICEF u različitim zemljama širom svijeta. Za potrebe ove studije koristili smo iste karakteristike domaćinstava i isti način ekstrahovanja indeksa kao i u MICS3 studiji iz 2005. godine. Neznatne izmjene odnose se samo na isključivanje gasa kao izvora goriva za kuhanje i centralnog grijanja budući da ni gas ni centralno grijanje ne postoje u Crnoj Gori. Na taj način, varijable uključene u indeks blagostanja u ovoj studiji bile su: broj osoba po sobi, snabdjevenost tekućom vodom, priključenost nužnika na kanalizaciju, odnosno na septičku jamu, materijal od koga je izgrađen pod, zidovi i krov, vrsta goriva koja se koristi za kuhanje, kao i posjedovanje različitih trajnih dobara: posjedovanje frižidera, mašine za pranje veša i sudova, bojlera, klima-uređaja, računara, TV aparata, radija, fiksног i mobilnog telefona, automobila, a sam indeks je predstavljao prvi faktor ekstrahovan faktorskom analizom. Kako bi bilo omogućeno poređenje populacija koje su u fokusu ovog istraživanja, bilo je potrebno da indeks blagostanja bude nezavistan od ispitivanih populacija. Kako bi njegovo značenje bilo lakše shvatljivo, najbolje rješenje bilo je da bude reprezentativan za populaciju Crne Gore. U tu svrhu prvobitna ideja bila je da se indeks blagostanja korišćen u MICS-u 2005. iz Crne Gore ili istraživanju o zdravstvu iz 2008. godine primijeni na našim populacijama. Međutim, detaljna analiza je pokazala da je opšti standard i posjedovanje trajnih dobara za neke od ključnih komponenti indeksa značajno porasla u proteklih nekoliko godina (to se posebno odnosi na posjedovanje klima-uređaja, računara i mobilnih telefona) tako da nije bilo moguće koristiti nalaze ranijih studija kao referentne za ovo istraživanje. Zbog toga smo odlučili da kao referentnu grupu posmatramo neromsку populaciju koja živi u okolini naselja Konik, jer je od ispitivanih grupa ona po materijalnim karakteristikama najpribližnija prosjeku u Crnoj Gori. Ovdje bismo samo naglasili da i ova grupa, kako podaci istraživanja pokazuju, živi u nešto lošijim uslovima od prosječnog građanina Crne Gore, jer je prosječan mjesecni prihod u ovoj grupi 434 eura, dok je prosječna plata u Crnoj Gori u aprilu 2011, po saopštenju MONSTATA, bila 473 eura (pogledati poglavlje 4 Prihodi domaćinstva), tako da bi moglo da se očekuje da bi indeks blagostanja izračunat na ukupnoj populaciji Crne Gore pokazao još veće siromaštvo ispitivanih grupa.

Faktor ekstrahovan na neromskom stanovništvu, koje živi u okolini naselja Konik, zatim je podijeljen u pet kvantila i određena je vrijednost koja definiše pripadnost prvom kvantilu, tj. procjeni 20% najsramašnjih u Crnoj Gori. Metodom regresije zatim je izračunat indeks blagostanja za ostatak uzorka i na osnovu vrijednosti indeksa koja definije 20%.

Na grafikonima ispod (Grafikon 3.2.1 i Grafikon 3.2.2) predstavljeni su procenti lica i procenti domaćinstava iz svake od ispitivanih populacija i teritorija koji pripadaju 1. kvantilu, tj. 20% najsiromašnijih u Crnoj Gori.¹⁰ Možemo uočiti da je, izmjerena indeksom blagostanja, situacija raseljenih i izbjeglih RAE najlošija u odnosu na ostale posmatrane populacije. Takođe, stanovnici izbjegličkih kampova Konik I i II i "Njemačke kuće" žive u znatno lošijim uslovima nego stanovnici ostalih djelova naselja.

¹⁰ Kao što je objašnjeno u okviru Izračunavanje indeksa blagostanja, ove vrijednosti bi trebalo posmatrati samo jedne u odnosu na druge, poredeći siromaštvo između naših grupa (veći indeks indikuje veće siromaštvo), budući da je izborom neromskog stanovništva koje živi u okolini Konika, kao referentne grupe tj. predstavnika prosječnog domaćinstva u Crnoj Gori, sama ocjena blagostanja donekle potcijenjena.

U Tabeli 3.2.3 date su neke karakteristike u zavisnosti od pozicije domaćinstva po indeksu blagostanja.

Tabela 3.2.3: Poređenje karakteristika domaćinstava u zavisnosti od pozicije domaćinstva po indeksu blagostanja

Indeks blagostanja	Raseljeni RAE		Raseljeno neromsko stanov.		Domicilni RAE		Domicilno neromsko stanov.	
	20% najsiro mašnijih	Ostali	20% najsiro mašnijih	Ostali	20% najsiro mašnijih	Ostali	20% najsiro mašnijih	Ostali
Prosječan broj članova domaćinstva	5,05	6,29	2,87	3,57	4,74	6,25	3,92	4,23
Broj opservacija	363	14	24	27	179	55	93	193
Prosječan mjesečni prihod domaćinstva (u eurima)	130	211	245	403	197	285	227	442
Prosječan mjesečni prihod domaćinstva po jedinici ekvivalentne skale (u eurima)	55	67	140	189	84	105	111	192
Procenat nosilaca domaćinstva bez osnovne škole (%)	71,4	38,5	3,4	0,0	44,6	19,7	4,7	1
Procenat nezaposlenih nosilaca domaćinstva (po samodeklaraciji) (%)	78,2	71,4	53,3	17,9	73	41	54,2	31,4
Procenat domaćinstava primalaca socijalne pomoći (%)	1,9	21,4	10	3,6	28,9	32,8	33,6	15,2

Primjećujemo razlike u visini prihoda siromašnih i ostalih domaćinstava po indeksu blagostanja, kao i velike razlike u odnosu na obrazovanje i radni status nosilaca domaćinstava.

Podatak da među raseljenim RAE koji ne spadaju u 20% najsiro mašnijih u Crnoj Gori ima čak 1/5 primalaca socijalne pomoći govori nam da socijalna pomoć može dosta da pomogne ovoj populaciji. Podatak da skoro isti procenat domicilnih RAE među najsiro mašnijima i među ostalima prima socijalnu pomoć može da upućuje na zaključak da je ona loše usmjerena.

4 PRIHODI DOMAĆINSTVA

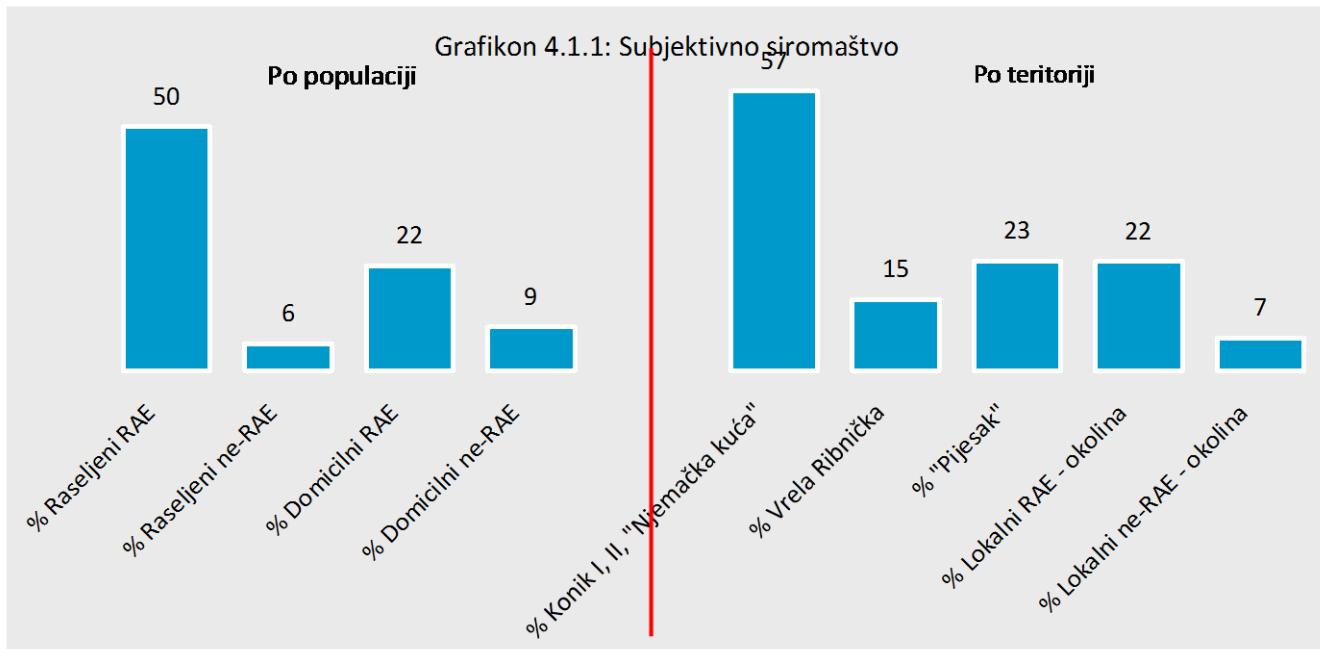
Sve ispitivane grupe spadaju u siromašniji segment populacije Crne Gore, čak i neromsко stanovništvo koje živi u neposrednom okruženju raseljeničkih naselja. Ipak, populacija izbjeglih i raseljenih RAE, po različitim finansijskim indikatorima, kako subjektivnim tako i objektivnim, izdvaja se kao najsistemašnija. Predstavnici ove populacije zbog neriješenog statusnog pitanja najčešće nisu u mogućnosti da rade, pa tako čak 67% njihovih prihoda dolazi iz sakupljanja sekundarnih sirovina (među stanovnicima Konika i „Njemačke kuće“ čak 82% prihoda dolazi iz ovog izvora). Sljedeći po težini finansijskog siromaštva su domicilni RAE, dok ostali raseljeni žive u nešto boljim uslovima, vjerovatno zbog manjih teškoća u nalaženju posla (52% odnosno 57% njihovih prihoda dolazi od formalnog zaposlenja).

4.1 SUBJEKTIVNA PROCJENA ŽIVOTNOG STANDARDA

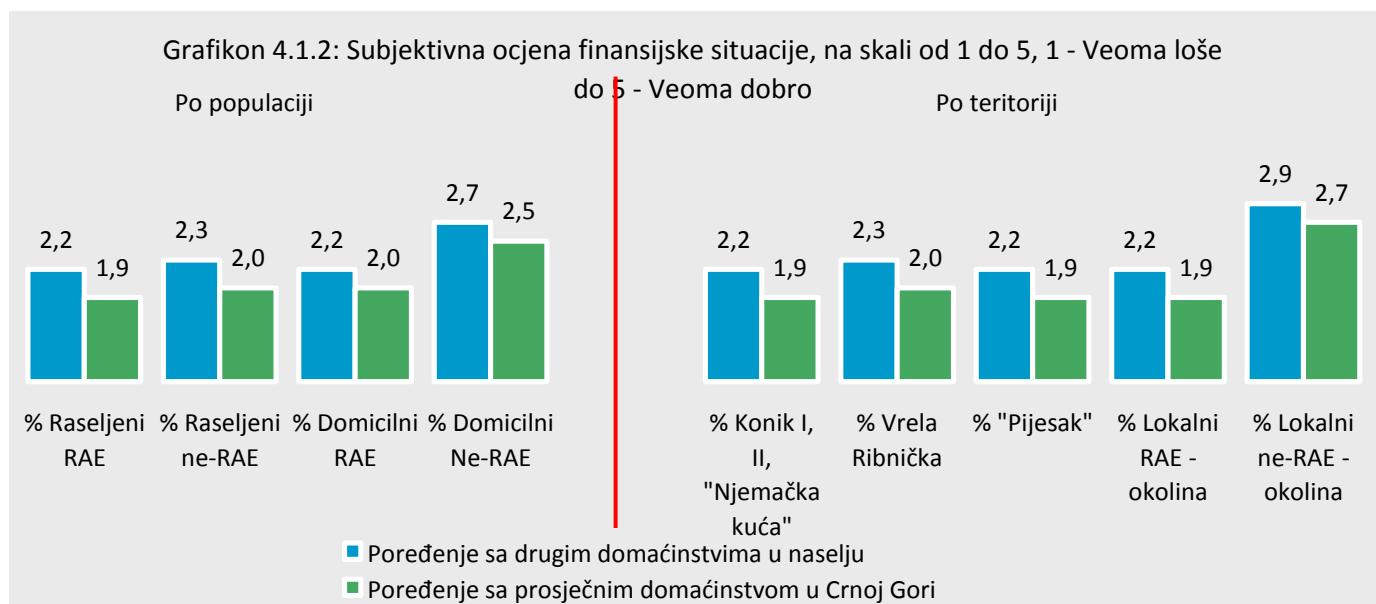
Subjektivna procjena siromaštva i subjektivna evaluacija materijalnog stanja domaćinstva su mjere koje koreliraju s objektivnim siromaštвом, kako pokazuju mnoge studije (Krstić, 2007). Iako ove studije pokazuju i da je subjektivno siromaštvo najčešće veće od objektivnog, kao pretpostavku možemo uzeti da je odnos objektivnog i subjektivnog siromaštva uglavnom isti i nezavistan od populacije, pa da stoga možemo porebiti populacije u fokusu našeg interesa u odnosu na subjektivno siromaštvo i subjektivnu evaluaciju materijalnog stanja.

Za definisanje subjektivnog siromaštva korišćeni su odgovori ispitanika na pitanje o najmanjem novčanom iznosu kojim bi domaćinstvo moglo da podmiri najosnovnije životne potrebe u toku jednog mjeseca. Kao granicu subjektivnog siromaštva uzeli smo apsolutnu liniju siromaštva definisani od strane MONSTATA za 2009. godinu, koja je iznosila 169,13 eura.¹¹ Na taj način dobijamo da je subjektivno siromaštvo bilo najraširenije među populacijom raseljenih RAE, a najmanje rašireno u neromsкоj populaciji (Grafikon 4.1.1). Ako gledamo teritorijalno, subjektivno siromaštvo bilo je najraširenije na Koniku (57% u Koniku I), a najmanje rašireno među neromskim stanovništвом koje živi u neposrednom okruženju raseljeničkih kampova.

¹¹ Kako bi za izračunavanje subjektivnog siromaštva mogli da koristimo apsolutnu liniju siromaštva izračunatu od strane MONSTATA, subjektivna procjena minimalnog novčanog iznosa je korigovana za razlike u veličini domaćinstava korišćenjem modifikovane OECD skale (*Jedinica ekvivalentne skale = 0,5 + 0,5*Odrasli + 0,3*Dijete*). Pod djecom se podrazumijevaju osobe do 14 godina, a odrasli su osobe sa 14 i više godina. Podaci MONSTATA za 2009. godinu govore da je 6,8% stanovništva bilo ispod ove linije siromaštva. Za vrijeme pripremanja ove studije još nisu bili objavljeni podaci za 2010. godinu.

Subjektivna evaluacija sadašnjeg finansijskog stanja domaćinstva takođe ukazuje na slične razlike između grupa (Grafikon 4.1.2). Subjektivna evaluacija sadašnjeg finansijskog stanja dobijena je na osnovu pitanja „Kako procjenjujete materijalno stanje Vašeg domaćinstva?“, s odgovorima na petostepenoj skali, koji su išli od 1 – „Vrlo loše“ do 5 – „Vrlo dobro“. Možemo vidjeti da je ocjena finansijskog stanja znatno lošija kada stanje treba da se ocijeni u odnosu na prosječno domaćinstvo u Crnoj Gori nego kada se ocjena vrši u odnosu na druga domaćinstva u naselju.

4.2 STRUKTURA PRIHODA

Ukupni prihodi domaćinstva posmatrani su uzimanjem u obzir sljedeće kategorije prihoda:

1. primanja od osnovnog, dodatnih i drugih sezonskih i povremenih poslova svih članova domaćinstva,
2. dozname (novac od prijatelja i rođaka iz zemlje i inostranstva),
3. penzije (starosna, porodična, invalidska), kao i penzija iz inostranstva,
4. socijalna pomoć od države,
5. humanitarna pomoć različitih organizacija,
6. prihodi od poljoprivrednih proizvoda, životinja i proizvoda životinjskog porijekla,
7. ušteđevina, ulaganja, prihodi od imovine, iznajmljivanja, prodaje i sl.,
8. prosjačenje,
9. sakupljanje i prodaja sekundarnih sirovina i polovne i stare robe,
10. ostali prihodi.¹²

Prosječni mjesecni prihodi, zabilježeni ovom metodologijom, u aprilu 2011. godine iznosili su 133 eura u populaciji raseljenih i izbjeglih RAE, 328 eura u populaciji ostalih raseljenih, 218 eura u populaciji domicilnih RAE i 372 eura u populaciji ostalih domicilnih stanovnika. Budući da je prosječna plata u Crnoj Gori 473 eura,¹³ vidimo da sve ispitivane grupe spadaju u siromašniji segment populacije Crne Gore, čak i neromsко stanovništvo koje živi u neposrednom okruženju raseljeničkih kampova.

Ako pogledamo strukturu prihoda, primjetićemo da se struktura znatno razlikuje u zavisnosti od posmatrane populacije. Tako među raseljenim RAE čak 67% prihoda dolazi od sakupljanja i prodaje sekundarnih sirovina i polovne i stare robe i još 12% od obavljanja povremenih i sezonskih poslova. Primanja od osnovnog posla predstavljaju tek 7% ukupnih prihoda ovih domaćinstava. Takođe, u ovoj populaciji penzija skoro da nije prisutna, kao ni socijalna pomoć od strane države.

Kod ostalih grupa najvažniji izvor prihoda dolazi od osnovnog posla, s tim što se primjećuju razlike između domicilnih RAE, kod kojih prihodi od osnovnog posla čine 38% ukupnih prihoda, dok kod neromskega raseljenog stanovništva ovi prihodi čine 52%, a kod ostalih domicilnih stanovnika 57%. Kod domicilnih RAE kao drugi najvažniji izvor prihoda izdvaja se socijalna pomoć od strane države (18% ukupnih prihoda). Ono što, izgleda, ostale raseljene donekle izvlači iz siromaštva jeste i strana penzija (vjerovatno iz bivših jugoslovenskih republika), koja čini 6% njihovih prihoda, dok ona skoro uopšte nije prisutna među prihodima raseljenih RAE.

¹² Domaćinstva koja su navela da imaju primanja od rada nekog od članova, ali su odbila da daju informaciju o iznosu tih primanja, nisu uključena u analizu. Ukupni troškovi i ukupni prihodi su zatim dijeljeni sa jedinicom ekvivalentne skale, kako bi se uzela u obzir ekonomika domaćinstva. Korišćena je nova OECD skala ("OECD-II"):

$$\text{Jedinica ekvivalentne skale} = 0,5 + 0,5 \cdot \text{Odrasli} + 0,3 \cdot \text{Dijete}^{12}$$

Pod djecom se podrazumijevaju osobe do 14 godina, a odrasli su osobe sa 14 i više godina. Ovi podaci predstavljeni su u Tabeli 4.2.1, dok su u tekstu iskomentarisani ukupni prihodi domaćinstava.

¹³ MONSTAT, Mjesecni izvještaj za april 2011.

Zanimljivo je da prihodi od pomoći humanitarnih organizacija nisu prijavljeni ni u jednoj grupi. Razlog vjerovatno leži u tome što humanitarne organizacije ne pomažu u vidu novčanih sredstava već kroz različite vidove materijalnih dobara i usluga.

U tabelama ispod (Tabela 4.2.1 i Tabela 4.2.2) date su strukture prihoda po populacijama i po teritoriji.

Tabela 4.2.1: Prosječni mjesecni prihodi po domaćinstvu (ukupni i po jedinici ekvivalentne skale) i struktura ovih prihoda po populacijama

	Raseljeni RAE	Raseljeni ne-RAE	Domicilni RAE	Domicilni ne-RAE
Br. opservacija	377	51	234	286
Prosječan broj članova domaćinstva	5,09	3,21	5,09	4,12
Prosječno jedinica ekvivalentne skale (OECD-II tipa)	2,58	2,02	2,65	2,34
Prosječni mjesecni prihod (u eurima)	133	328	218	372
25 percentila mjesecnih prihoda (u eurima)	50	115	100	150
Medijana mjesecnih prihoda (u eurima)	100	100	200	235
75 percentila mjesecnih prihoda (u eurima)	200	400	300	500
Prosječni mjesecni prihod po jedinici ekvivalentne skale (u eurima)	55,3	166,0	89,0	165,5
Struktura ukupnog mjesecnog prihoda	100%	100%	100%	100%
Primanja od osnovnog posla svih članova domaćinstva	7,3%	52,3%	38%	57,1%
Primanja od dodatnih poslova svih članova domaćinstva	2%	3,1%	1,9%	1,2%
Primanja od drugih sezonskih i povremenih poslova	11,9%	22,2%	19,2%	10,9%
Dozname	1,5%	0,4%	2,5%	0,8%
Penzije (starosna, porodična, invalidska)	0,5%	12,2%	8,0%	17,3%
Penzija iz inostranstva	0,2%	6,2%	2,6%	2,0%
Socijalna pomoć od države	2,4%	3,3%	18,2%	9,7%
Humanitarna pomoć od Crvenog krsta i drugih humanitarnih organizacija	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Prihodi od prodaje poljoprivrednih proizvoda, životinja	0,0%	0,0%	0,0%	0,7%
Ušteđevina, prihodi od imovine, iznajmljivanja, prodaje i sl.	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Traženje milostinje na ulicama (prosačenje)	0,8%	0,0%	0,0%	0,0%
Sakupljanje i prodaja raznih polovnih stvari i stare robe	67,4%	0,3%	7,8%	0,2%
Ostalo	5,9%	0,0%	1,8%	0,1%

Ako pogledamo strukturu prihoda po teritoriji, vidimo da su ukupni mjesecni prihodi najniži među stanovništvom Konika I, Konika II i „Njemačke kuće“ i da iznose 131 euro. Takođe, čak 82% svih prihoda ovih domaćinstava predstavljaju prihodi od sakupljanja i prodaje sekundarnih sirovina i polovne i stare robe.

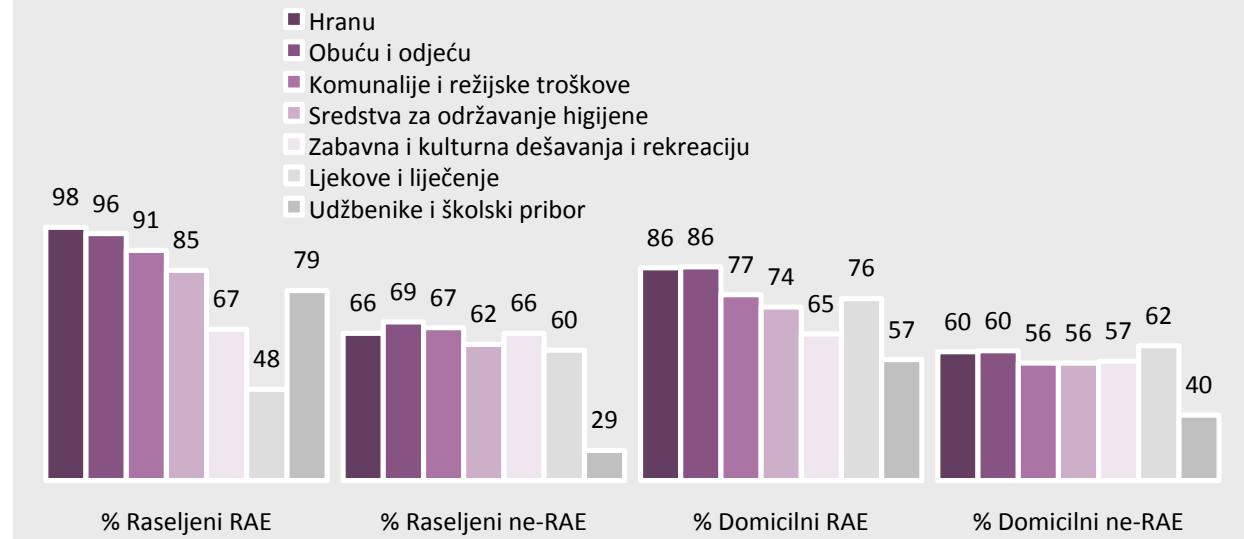
Tabela 4.2.1: Prosječni mjesecni prihodi po domaćinstvu (ukupni i po jedinici ekvivalentne skale) i struktura ovih prihoda po teritoriji

	Konik, „Njemač a kuća“	Vrela Ribnička	„Pijesak“	Lokalni RAE - okolina	Lokalno neromsko stanov. . okolina
Br. domaćinstava u uzorku	278	89	222	178	181
Prosječan broj članova domaćinstva	5,08	3,53	4,79	5,25	4,08
Prosječni mjesecni prihod (u eurima)	131	272	203	225	434
25 percentil mjesecnih prihoda (u eurima)	20	100	100	100	200
Mediana mjesecnih prihoda (u eurima)	100	200	150	195	380
75 percentil mjesecnih prihoda (u eurima)	200	300	255	300	600
Prosječni mjesecni prihod po jedinici ekvivalentne skale (u eurima)	54,8	135,8	86,5	89,6	193,3
Struktura ukupnog mjesecnog prihoda	100%	100%	100%	100%	100%
Primanja od osnovnog posla svih članova domaćinstva	2,1%	49,5%	38,3%	39,8%	59,2%
Primanja od dodatnih poslova svih članova domaćinstva	0,5%	3,2%	2,7%	0,9%	1,6%
Primanja od drugih sezonskih i povremenih poslova	6,5%	19,2%	20,2%	19,3%	9,2%
Dozname	0,4%	0,7%	1,3%	3,2%	1,1%
Penzije (starosna, porodična, invalidska)	0,7%	15,1%	2,5%	9,3%	20,4%
Penzija iz inostranstva	0,0%	6,8%	0,0%	3,1%	2,2%
Socijalna pomoć države	0,9%	1,9%	17,1%	19,5%	6,4%
Humanitarna pomoć od Crvenog krsta i drugih humanitarnih organizacija	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Prihodi od prodaje poljoprivrednih proizvoda, životinja	0,0%	0,0%	1,6%	0,0%	0,0%
Ušteđevina, prihodi od imovine, iznajmljivanja, prodaje i sl.	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Traženje milostinje na ulicama (prosjačenje)	0,4%	0,0%	0,6%	0,0%	0,0%
Sakupljanje i prodaja raznih polovnih stvari i stare robe	82,3%	1,4%	13,9%	3,9%	0,0%
Ostalo	6,1%	2,1%	1,9%	1,0%	0,0%

4.3 FINANSIJSKA DEPRIVACIJA

Grafikon 4.3.1 prikazuje procenat domaćinstava u ispitivanim populacijama koja su navela da im nedostaju finansijska sredstva za svaku od sljedećih stavki. Možemo primjetiti da je finansijska deprivacija mjerena na ovaj način sveprisutna jer, nezavisno od populacije, više od 60% navodi nedostatak novca za hranu, odjeću i obuću. Ipak, deprivacija je ponovo najveća među raseljenim RAE, gdje čak 98% navodi da nema dovoljno novca da kupi hranu, a 96% da im nedostaje novac za odjeću i obuću. U ovoj populaciji takođe je izražen nedostatak sredstava za školski pribor i knjige (79% raseljenih RAE domaćinstava), dok se u nešto manjem procentu navodi nedostatak novca za plaćanje komunalnih usluga.

Grafikon 4.3.1: Stavke za koje nedostaju finansijska sredstva:

Kada se nalazi o prosječnim ukupnim prihodima domaćinstva uporede sa visinom prosječne plate u Crnoj Gori (473 eura u aprilu 2011. godine),¹⁴ vidimo da sve ispitivane populacije (raseljeni i domicilni RAE, ostali raseljeni i domicilni) spadaju u siromašniji segment populacije Crne Gore, čak i neromsko stanovništvo koje živi u neposrednoj blizini raseljeničkih naselja. Ipak, populacija raseljenih RAE, po različitim finansijskim indikatorima, kako subjektivnim tako i objektivnim, izdvaja se kao najsistemašnija. Predstavnici ove populacije zbog neriješenog statusnog pitanja najčešće nisu u mogućnosti da rade, pa tako čak 67% njihovih prihoda dolazi iz sakupljanja sekundarnih sirovina (među stanovnicima Konika I, Konika II i „Njemačke kuće“ čak 82%).

Učesnici u fokusima koji pripadaju ovoj populaciji uglavnom kao izvor zarade navode prikupljanje sekundarnih sirovina, ali budući da im to ne bude uvijek dovoljno za hranu, snalaze se i na druge načine.

“Ja za sad imam papir, što ne mogu da dignem ni pet kila, a izdržavam djecu... nikakvu pomoć nemam, djeca idu u školu. I drugo moram... idem sa bratom od strica, idem i nosim 50 kg... utovar i istovar. Ne daj Bože da mi se desi da blokiram, ja namjesto, ali moram zbog djece. Idem po kantama, fala građanima koji vežu frešak hleb za kantu i ja to nosim kući djeca da jedu. Sjutra da se nešto desi, ja nemam nikakvu pomoć.”

“Ako smo dobili nešto ili našli, nosimo kući... ako ne, i bez večere sam zaspao. Pozajmim od komšije 2-3 eura, kad nemam posla. Često se desi da uzmem trociklo. Dvije nedjelje treba da radim da dobijem 30-50 eura. I često puta sam bez večere.”

Sljedeći po težini finansijskog siromaštva su domicilni RAE, dok ostala populacija raseljenih i izbjeglih živi u nešto boljim uslovima, vjerovatno zbog manjih teškoća u nalaženju posla (52% odnosno 57% njihovih prihoda dolazi od

¹⁴ MONSTAT, Mjesečni izvještaj

formalnog zaposlenja). Ovi nalazi upućuju da, osim pravnog statusa, i drugi faktori određuju mogućnost pronalaženja posla i samim tim i siromaštvo ispitivanih populacija. Preporuke bi išle u smjeru povećanja mogućnosti angažovanja, kako raseljenih RAE tako i domicilnih RAE, u različitim vrstama povremenih i sezonskih poslova kako bi se smanjilo njihovo angažovanje u oblasti sive ekonomije i poboljšalo finansijsko stanje.

5 SOCIJALNA ZAŠTITA

Raseljeni RAE i ostala populacija, i pored veoma teških uslova u kojima žive, skoro su u potpunosti nepokriveni socijalnom podrškom od strane države, najčešće zbog ograničenja usljud statusa i nedostatka potrebnih dokumenata. S druge strane, domicilni RAE kao čest razlog neprijavljuvanja za socijalnu pomoć navode da nisu znali kako da se prijave ili, u slučajevima nekih programa, da nisu znali za postojanje tog programa.

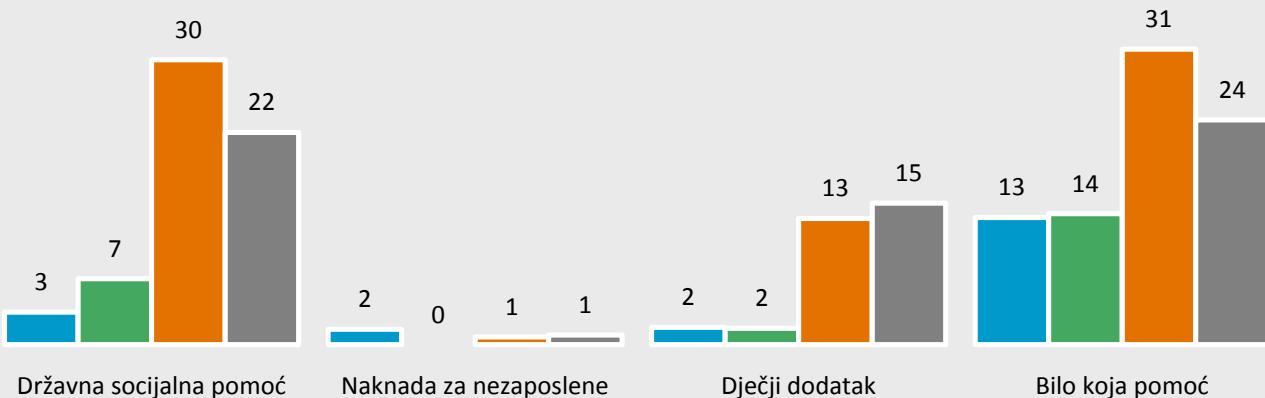
5.1 OBUHVAT SOCIJALNE ZAŠTITE

Koji procenat građana Konika s okolinom prima neki vid socijalne pomoći?

Obuhvat socijalnom zaštitom ispitivali smo preko tri vrste pomoći: državna socijalna pomoć, nadoknada za nezaposlene i dječji dodatak. Grafikon 5.1.1 prikazuje procenat, u okviru svake od ispitivanih populacija, koji je obuhvaćen socijalnom zaštitom. Možemo primijetiti da je pokrivenost socijalnom zaštitom najveća među lokalnim RAE, ali i ostalim lokalnim stanovništvom, dok je daleko niža među raseljenima (bilo RAE ili ostali raseljeni). Naime, 30% domicilnih RAE pokriveno je nekim vidom socijalne zaštite (svih 30% su korisnici državne socijalne pomoći, a 13% su korisnici dječjeg dodatka), dok je 38% domicilnih neromske stanovnika korisnik neke od ispitivanih vidova pomoći (22% su korisnici državne socijalne pomoći, a 15% su korisnici dječjeg dodatka). Za razliku od domicilnog stanovništva, svega 7% raseljenih RAE i 9% ostalih raseljenih prima neki vid pomoći. Raseljeni RAE u svega 3% slučajeva primaju državnu socijalnu pomoć.

Grafikon 5.1.1: Obuhvat socijalnom zaštitom, po populaciji

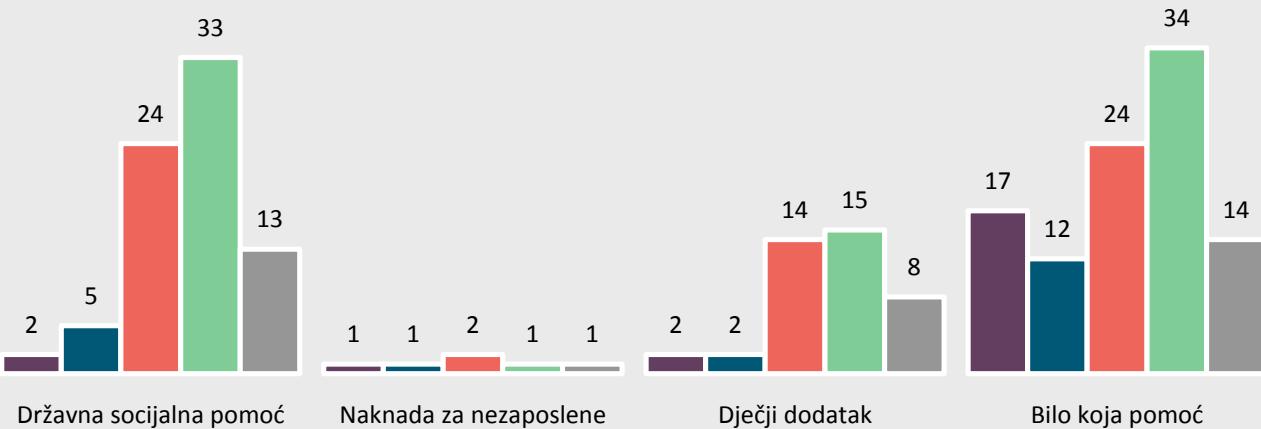
■ % Raseljeni RAE ■ % Raseljeni ne-RAE ■ % Domicilni RAE ■ % Domicilni ne-RAE

Kada se posmatra oblast Konika bez okoline, korisnici pomoći za stanovanje skoro u potpunosti su stanovnici „Njemačke kuće“, dok je državna socijalna pomoć najrasprostranjenija među stanovnicima „Pijeska“ (Grafikon 5.1.2).

Grafikon 5.1.2: Obuhvat socijalnom zaštitom, po teritoriji

■ Konik I, II, "Njemačka kuća" ■ Vrela Ribnička ■ "Pijesak" ■ Lokalni RAE - okolina ■ Lokalni ne-RAE - okolina

Korisnici državne socijalne pomoći, kao i dječjeg dodataka, ocjenjuju ovu pomoć kao veoma korisnu (oko 2/3 korisnika) ili donekle korisnu (oko 1/3 korisnika). Svi korisnici pomoći za stanovanje smatraju da im je ova pomoć veoma korisna.

5.2 RAZLOZI MALOG OBUHVATA SOCIJALNE ZAŠTITE

Gdje leže razlozi tako niskog obuhvata kada je u pitanju raseljeno stanovništvo?

Ako detaljnije analiziramo razloge zašto ne primaju neki oblik socijalne zaštite, dolazimo do informacije da najveći procenat onih koji ne koriste socijanu zaštitu nije ni pokušao da se prijavi za neki vid socijalne pomoći (Tabela 5.2.1).

Tabela 5.2.1 Tokom prethodnih 12 mjeseci, da li ste se prijavili za navedene pomoći? (% Odgovora „Da”)

	Populacija					Teritorija				
	Raseljeni RAE	Raseljeni ne-RAE	Domicilni RAE	Domicilni ne-RAE	Konik, „Njemačke kuće“	Vrela Ribnička	„Pijesak“	Lokalni RAE - okolina	Lokalni ne-RAE - okolina	
N	436	58	265	311	305	102	259	204	200	
Državna socijalna pomoć	4,8	19	37,7	28,9	1,3	17,6	31,7	39,7	18,5	
Naknada za nezaposlene	1,6	1,7	1,1	3,2	0,7	2,9	4,2	1,5	1	
Dječji dodatak	1,8	3,4	18,1	17,4	1	2,9	19,3	18,6	9	

Raseljeni kao najčešći razlog navode da im status ne dozvoljava da se prijave, kao i nedostatak potrebnih dokumenata. Ipak, čak je 19% neromske populacije sa statusom raseljenih lica pokušalo da se prijavi za pomoć, tako da se stiče utisak da su ove osobe manje svjesne ograničenja kojima su izložena zbog svog statusa. Zato ne čudi podatak da, dok među drugim populacijama više od polovine prijavljenih zaista i dobije socijalnu pomoć, od onih, među raseljenim neromskim stanovništvom, koji su se prijavili za pomoć, tek je 1/3 pomoć i dobila.

Među domicilnim RAE koji se nisu prijavili za socijalnu pomoć, iako nemaju ograničenja u pogledu statusa za primanje socijalne pomoći, veoma često se pojavljuju odgovori da „*ne znaju kako da se prijave*”, kao i da „*nisu bili upoznati sa tim da takav program socijalne podrške postoji*“.

Može se zaključiti da su raseljeni, i pored veoma teških uslova u kojima žive, skoro u potpunosti nepokriveni socijalnom podrškom od strane države, najčešće zbog ograničenja usljud statusa i nedostatka potrebnih dokumenata. S druge strane, domicilni RAE kao čest razlog neprijavljinja za socijalnu pomoć navode da nisu znali kako da se prijave ili, u slučajevima nekih programa, da nisu znali za postojanje tog programa. U skladu sa ovim nalazima, preporuke bi išle ka razvijanju socijalne podrške koja bi bila usmjerena ka raseljenim licima, kao i ka boljem obavještavanju domicilnog stanovništva o programima koji postoje.

6 ZDRAVLJE

Ispitivanje zdravstvenog stanja stanovništva predstavlja jedan od važnih elemenata planiranja zdravstvene zaštite cjelokupnog stanovništva. Prilikom formiranja plana zdravstvene zaštite posebnu pažnju treba posvetiti socijalno ugroženim slojevima stanovništva. Pored finansijskih poteškoća, ovaj dio populacije u velikoj meri se suočava sa nedostatkom ličnih dokumenata, čije posjedovanje im omogućava efikasnu zdravstvenu zaštitu. Nedostatak ličnih dokumenata je posebno izražen među RAE populacijom i raseljenim licima.

Najveći procenat raseljene i lokalne populacije svoje zdravstveno stanje procjenjuje kao dobro. Ovakav podatak ipak treba uzeti sa rezervom, imajući u vidu da se među RAE populacijom vrlo često samo veoma teške bolesti, koje fizički onesposobljavaju osobu, smatraju ozbiljnim. Pokrivenost zdravstvenim osiguranjem je dosta visoka i među RAE i među neromskim stanovništvom (87-97%). I pored visokog stepena pokrivenosti zdravstvenim osiguranjem sve četiri posmatrane populacije, nedostatak zdravstvene knjižice se često navodi kao razlog neposjećivanja zdravstvenih ustanova i pored zdravstvenih tegoba, kao i razlog zbog kojeg ih ne primaju u bolnicu, i pored uputa.

Prema rezultatima, raseljeno RAE stanovništvo je zdravstveno najugroženije. Među posmatranim populacijama, u najvećem procentu su koristili usluge zdravstvenih ustanova radi vanbolničkog liječenja i češće su bili upućivani na bolničko liječenje. Pored toga, raseljeno RAE stanovništvo izražava najmanji stepen zadovoljstva uslugama zdravstvenog sistema.

Posmatrane četiri populacije najčešće se nisu susretale sa problemima prilikom posjeta zdravstvenim ustanovama. Pojedini djelovi ovih populacija susretali su se sa različitim problemima: raseljeno RAE stanovništvo najčešće navodi nedostatak raspoloživih lijekova, nedostatak novca za lijekove i participaciju, dok lokalno stanovništvo kao problem uglavnom navodi duže vrijeme čekanja prilikom posjete zdravstvenim ustanovama.

Kao i prilikom računanja indeksa blagostanja, referentnom grupom, u odnosu na koju treba tumačiti rezultate dobijene za raseljeno stanovništvo, smatraće se neromska populacija koja živi u neposrednoj blizini raseljeničkih naselja, jer je od ispitivanih grupa ona, po materijalnim karakteristikama, najpribližnija prosjeku u Crnoj Gori.

6.1 ZDRAVSTVENO STANJE

Subjektivna procjena zdravstvenog stanja

Subjektivna procjena zdravstvenog stanja, iako ne odgovara u potpunosti kliničkoj procjeni, predstavlja važan pokazatelj zdravstvenog stanja stanovništva.

U subjektivnoj procjeni zdravstvenog stanja najveće razlike zabilježene su između raseljene i lokalne populacije.

Polovina RAE raseljenih lica svoje zdravstveno stanje procjenjuje kao dobro, 34% zdravstveno stanje opaža kao loše, dok 15% smatra da je njihovo zdravstveno stanje osrednje (Grafikon 6.1.1).

Da zdravstveni problemi pogađaju populaciju raseljene RAE populacije, potvrdili su i učesnici u fokus grupama, koji su spontano navodili svoje narušeno zdravlje i probleme sa zdravljem članova porodice. Često su loši uslovi stanovanja percipirani kao glavni uzročnici pomenutih bolesti.

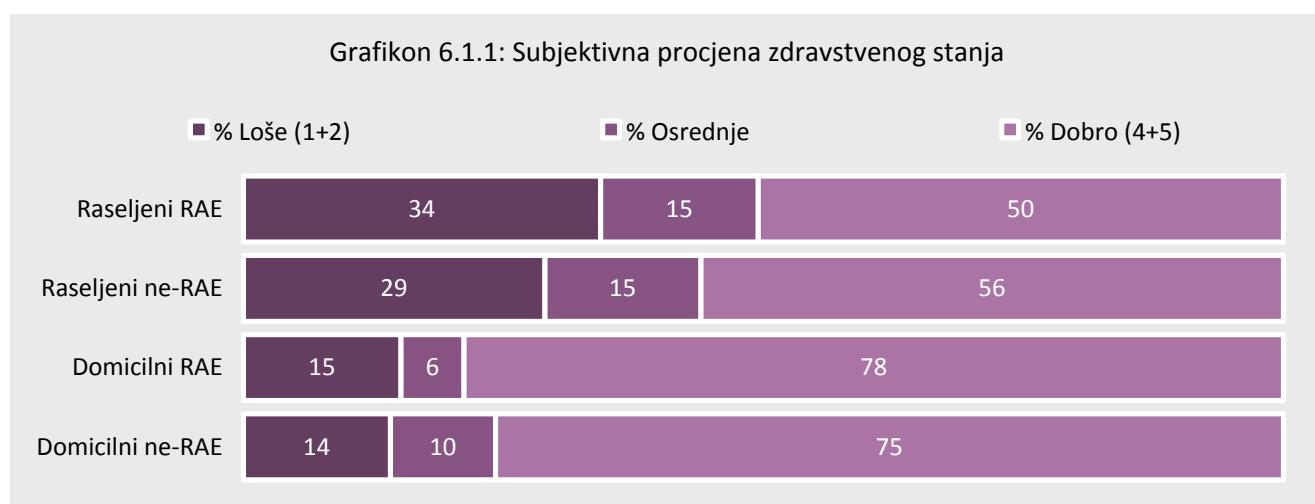
*„U Beogradu, dali mi papir da mi čerka ne treba biti u baraci, ima buba, miševa... dan-
noć idem kod ljekara, stalno je u bolnici...“*

*„Isto, i meni mali ima infekciju... u krvnim sudovima, nekad u urinu, a moja Hana ima
šum... kao padavici da ima.“*

Sličnu ocjenu zdravstvenog stanja daju i ostala raseljena lica: 56% svoje zdravstveno stanje smatra dobrim, 29% zdravstvenom stanju daje nižu ocjenu, dok ga 15% opaža kao osrednje (Grafikon 6.1.1).

Među domicilnim stanovništvom zabilježen je značajno veći procenat stanovništva koji daje pozitivnu ocjenu sopstvenom zdravstvenom stanju: 78% lokalnog RAE i 75% ostalog lokalnog stanovništva svoje zdravstveno stanje ocjenjuje kao dobro (Grafikon 6.1.1).

Grafikon 6.1.1: Subjektivna procjena zdravstvenog stanja

U odnosu na raseljeničko stanovništvo koje živi u nekom od raseljeničkih naselja¹⁵ lokalno neromsko stanovništvo, koje živi u okruženju ovih naselja, svoje zdravstveno stanje ocjenjuje značajno povoljnije. Dok polovina raseljene RAE populacije i 56% ostale raseljene populacije daje pozitivnu ocjenu svom zdravlju, 76% lokalnog neromskega stanovništva, koje živi u okolini raseljeničkih kampova, ocjenjuje svoje zdravlje kao dobro.

Konsumacija alkohola i duvana

Iako su pitanja o konzumaciji alkohola i cigareta postavljena za sve članove domaćinstva, bez obzira na uzrast, u cilju dobijanja odgovarajućih podataka o konzumaciji alkohola i cigareta, analiza je urađena samo za populaciju starosti 16 i više godina.

Konsumacija alkohola u sve četiri posmatrane populacije rijetko se prijavljuje: 86% raseljenih RAE, 90% ostalih raseljenih, 92% domicilnih RAE, i 89% ostalih domicilnih stanovnika, starosti 16 i više godina, navodi da nikada ne pije alkohol.

¹⁵ Pod raseljeničkim naseljima u nastavku Izvještaja podrazumijevaće se kampovi Konik I, II, „Njemačka kuća“, Vrela Ribnička i „Pipesak“ naselje.

Svakodnevna konzumacija cigareta je najčešća među raseljenim RAE stanovništvom – 46% raseljenih lica RAE nacionalnosti, starosti 16 i više godina, navodi da svakodnevno konzumira cigarete, i to češće muškarci nego žene. U ostalim posmatranim populacijama primijećen je nešto manji procenat pušača – svakodnevna konzumacija cigareta prisutna je kod 24% ostale raseljene populacije, 34% lokalne RAE i 29% ostale lokalne populacije, starosti 16 i više godina.

Kada se posmatraju prevalence pušenja kod određenih starosnih grupa, ponovo se izdvaja raseljena RAE populacija, kao populacija kod koje je najčešća svakodnevna konzumacija cigareta, čak 72% raseljene RAE populacije starosti 46 i više godina i 65% ove populacije starosti 31-45 godina svakodnevno konzumira cigarete.

Interesantan podatak se dobija ukoliko se uporede prevalence pušenja među RAE i ostalom populacijom. Naime, dok je među RAE populacijom najveći procenat pušača zabilježen među stanovništvom starosti 46 i više godina, svakodnevna konzumacija cigareta među neromske populacijom najčešća je u uzrastu od 31 do 45 godina.

Tabela 6.1.1 Prevalenca pušenja po populacijama

	Populacija			
	Raseljeni RAE	Raseljeni ne-RAE	Domicilni RAE	Domicilni ne-RAE
Svakodnevna konzumacija cigareta – procenat osoba 16+	46%	24%	34%	29%
Svakodnevna konzumacija cigareta – procenat osoba 16-18 godina	12%	0%	5%	1%
Svakodnevna konzumacija cigareta – procenat osoba 19-30	34%	21%	27%	17%
Svakodnevna konzumacija cigareta – procenat osoba 31-45	65%	34%	44%	39%
Svakodnevna konzumacija cigareta – procenat osoba 46+	72%	24%	54%	36%
Prosječna dnevna potrošnja cigareta – prosječan broj cigareta	25	22	27	25

6.2 POKRIVENOST ZDRAVSTVENIM OSIGURANJEM

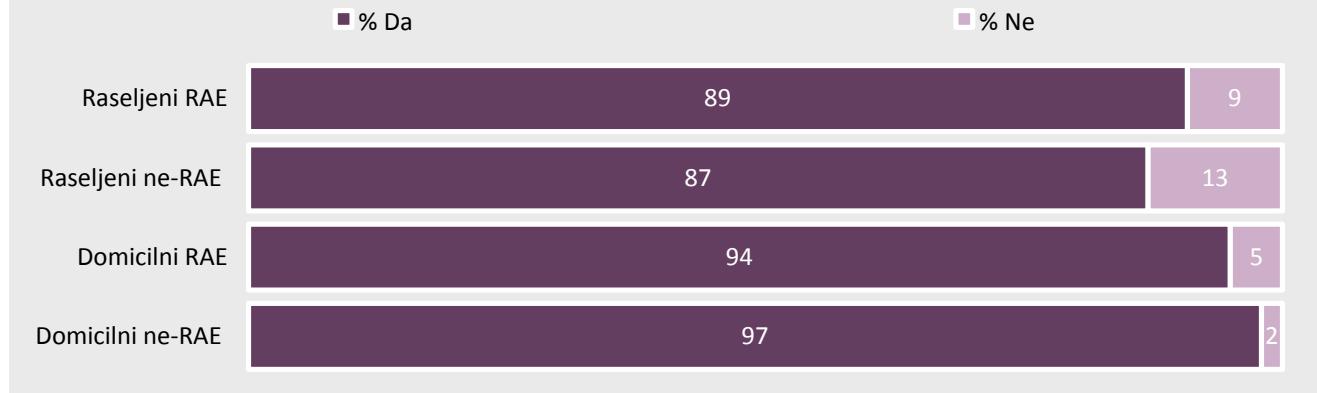
Pokrivenost zdravstvenim osiguranjem dosta je visoka, kako među RAE tako i među ostalom populacijom. U odnosu na pravni status populacije, primijećene su izvjesne razlike.

Najveći stepen pokrivenosti zdravstvenim osiguranjem zabilježen je među lokalnim stanovništvom: 94% lokalnog RAE i 97% ostalog lokalnog stanovništva navodi da posjeduje zdravstveno osiguranje (Grafikon 6.2.1).

Nešto manji stepen pokrivenosti zdravstvenim osiguranjem primijećen je među raseljenim licima – posjedovanje zdravstvenog osiguranja navodi 89% raseljenog RAE i 87% ostalog raseljenog stanovništva (Grafikon 6.2.1).

Stepen pokrivenosti zdravstvenim osiguranjem RAE stanovništva dosta je visok, imajući u vidu podatke Zavoda za statistiku Crne Gore iz 2008. godine, prema kojima 69% RAE populacije u Crnoj Gori posjeduje zdravstvenu knjižicu.

Grafikon 6.2.1: Pokrivenost zdravstvenim osiguranjem

Procenat pokrivenosti zdravstvenim osiguranjem, u odnosu na raseljena lica, značajno je viši među ostalim lokalnim stanovništvom koje živi u okruženju raseljeničkih kampova – 98% ovog stanovništva navodi da posjeduje zdravstveno osiguranje.

6.3 KORIŠĆENJE USLUGA ZDRAVSTVENE ZAŠTITE

Korišćenje usluga vanbolničke zdravstvene zaštite

Većina RAE raseljenih lica (59%) u posljednjih 12 mjeseci koristila je usluge zdravstvenih ustanova radi vanbolničkog liječenja (Grafikon 6.3.1).

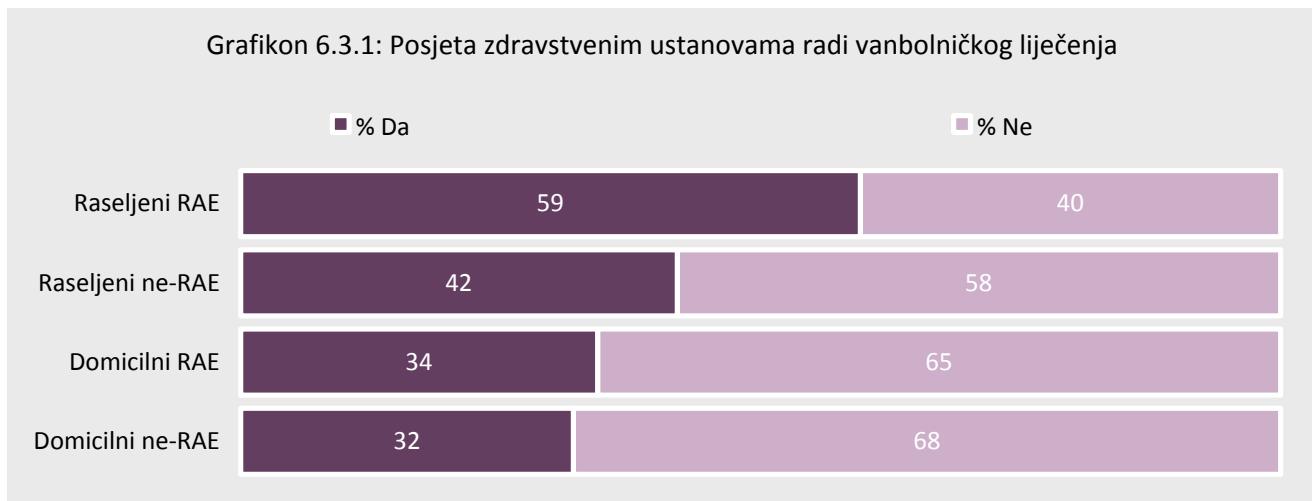
Tokom razgovora u fokus grupama sa raseljenim RAE stekla se slika da stanovnici kampa prvenstveno koriste usluge ambulante u okviru kampa, ali da im problem, prije svega, predstavlja kratko radno vrijeme od dva sata dnevno, nakon kojeg su primorani da posjećuju hitnu službu, dok u Domu zdravlja na Koniku ne mogu da ostvare pravo na zdravstvenu zaštitu jer nemaju izabranog ljekara.

„Imamo ambulantu, ali radi od 7 do 9. Ako nam se desi nešto poslije tog vremena, mi idemo u hitnu. Na Koniku ne primaju. Hoće da prime ako imaš doktoricu izabranu. Mi nemamo jer nismo registrovani.“

Za razliku od raseljenih lica RAE nacionalnosti, koja su tokom prethodnih 12 mjeseci u najvećem procentu posjetila neku od zdravstvenih ustanova radi vanbolničkog liječenja, korišćenje usluga vanbolničkog liječenja je značajno manje kod ostalih raseljenih i lokalnog RAE i neromskega stanovništva. Korišćenje vanbolničkih usluga približno je isto među lokalnim RAE i ostalim stanovništvom: oko trećina lokalne neromske populacije (32%) i RAE populacije (34%) navodi da je u posljednjih 12 mjeseci posjetilo zdravstvenu ustanovu radi vanbolničkog liječenja. Posjetu zdravstvenim ustanovama radi vanbolničkog liječenja prijavljuje 42% ostalog raseljenog stanovništva (Grafikon 6.3.1).

Iako se četiri posmatrane populacije prilično razlikuju u pogledu korišćenja usluga zdravstvenih ustanova radi vanbolničkog liječenja, **zajednička karakteristika je da je u okviru sve četiri populacije vanbolničko liječenje značajno zastupljenije među stanovnicima starosti 46 i više godina.** Naime, 78% raseljenog RAE, 94% ostalog

raseljenog stanovništva, 54% lokalnog RAE i 53% ostalog lokalnog stanovništva starosti 46 i više godina prijavljuje posjetu zdravstvenim ustanovama radi vanbolničkog liječenja tokom proteklih 12 mjeseci.

Lokalno stanovništvo koje živi u okruženju raseljeničkih kampova u značajno manjem procentu je koristilo usluge zdravstvenih ustanova radi vanbolničkog liječenja: 69% lokalnog RAE i 68% ostalog lokalnog stanovništva, koje živi u neposrednoj blizini raseljeničkih kampova, u posljednjih 12 mjeseci nije posjetilo zdravstvenu ustanovu radi vanbolničkog liječenja.

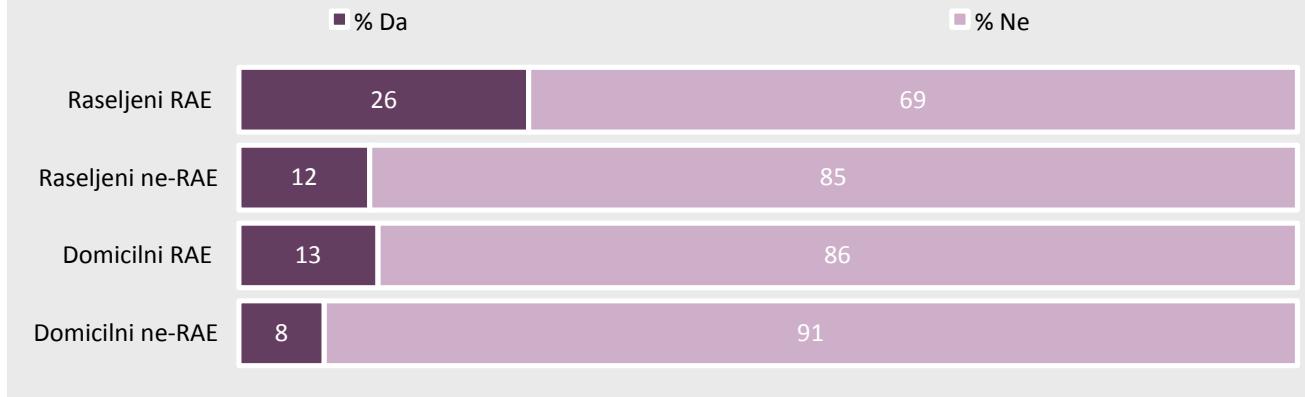
Korišćenje usluga privatnih zdravstvenih ustanova u cilju vanbolničkog liječenja prilično je rijetko kako među raseljenim licima tako i među lokalnim stanovništvom. Naime, stanovništvo koje je u posljednjih 12 mjeseci posjetilo neku od zdravstvenih ustanova radi vanbolničkog liječenja uglavnom je koristilo usluge državnih zdravstvenih ustanova: 95% raseljena RAE i 99% ostala raseljena populacija, 96% lokalna RAE i 93% lokalna neromska populacija.

Korišćenje usluga bolničke zdravstvene zaštite

Više od jedne četvrtine (26%) raseljenih lica RAE nacionalnosti u posljednjih 12 mjeseci zbog bolesti je bilo upućeno na bolničko liječenje (Grafikon 6.3.3). Ostale populacije su u manjem procentu upućivane na bolničko liječenje: 12% raseljenog neromskog stanovništva, 13% lokalnog RAE i 8% ostalog lokalnog stanovništva u proteklih godinu upućeno je na bolničko liječenje (Grafikon 6.3.2).

Očekivano, kod sve četiri posmatrane populacije, među populacijom starosti 46 i više godina, primijećen je značajno veći procenat građana koji su upućeni na bolničko liječenje u posljednjih godinu dana. Naime, u proteklih 12 mjeseci na bolničko liječenje upućeno je 46% raseljenog RAE i 26% ostalog raseljenog stanovništva, 24% lokalnog RAE i 19% ostalog lokalnog stanovništva starosti 46 i više godina.

Grafikon 6.3.2: Upućivanje na bolničko liječenje u posljednjih 12 mjeseci

Upućivanje na bolničko liječenje značajno manje je zastupljeno među lokalnim neromskim stanovništvom koje živi van raseljeničkih naselja: svega 8% lokalnog neromskog stanovništva, koje živi u neposrednoj blizini raseljeničkih naselja, u posljednjih godinu dana zbog bolesti je upućeno na bolničko liječenje.

Problemi prilikom korišćenja usluga zdravstvenog sistema

Sa problemima prilikom posjete zdravstvenim ustanovama najčešće se sreće raseljeno RAE stanovništvo. Kao najčešći problem javlja se nedostatak raspoloživih ljekova (27%), dok manje od polovine raseljene RAE populacije navodi da se nije susrela ni sa jednim problemom prilikom posjete zdravstvenim ustanovama tokom posljednjih 12 mjeseci (Grafikon 6.3.3).

Učesnici u fokus grupama tvrdili su da im problem predstavlja nedostatak novca za ljekove, kao i participacija za zdravstvene usluge.

„I ljekovi treba da se kupe, na šalter treba da platiš 10 eura, a nemam uslove, a treba da se plati. Za ljekove nemam, pola ima da se uzme ovako, a pola treba da se plati.“

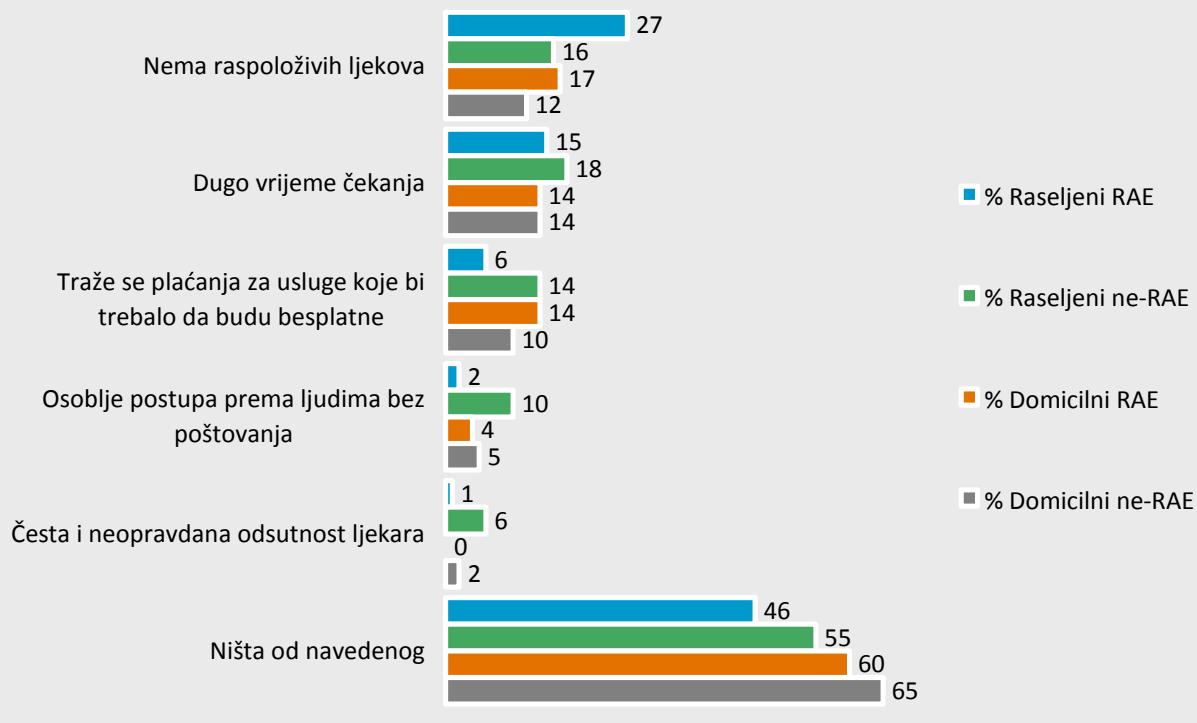
Više od polovine raseljene neromske populacije prilikom posjete zdravstvenim ustanovama u posljednjih 12 mjeseci nije se susrelo ni sa jednim problemom. Raseljena neromska populacija koja je prilikom posjete zdravstvenim ustanovama imala izvjestan problem najčešće se susretala sa dužim vremenom čekanja (Grafikon 6.3.3).

Lokalno RAE i ostalo lokalno stanovništvo u najvećem procentu nije imalo nikakvih problema prilikom posjete zdravstvenim ustanovama u posljednjih 12 mjeseci: 60% lokalne RAE i 65% ostale lokalne populacije ne prijavljuje nijedan problem. Lokalno stanovništvo koje je imalo neki problem prilikom posjete zdravstvenim ustanovama tokom posljednjih 12 mjeseci najčešće se susretalo sa nedostatkom raspoloživih ljekova (Grafikon 6.3.3).

Domicilna RAE populacija koja je učestvovala u fokus grupama navodila je da je sporadično bilo problema prilikom posjete Domu zdravlja, ali da to uglavnom nije slučaj i da se prema njima svi korektno ophode.

„Bilo je prije dvije godine... supruga mi je bolesna... ne nosi knjižicu kod doktora. Čekamo četiri sata, i neće da je primi. Zašto tako, je'l što smo Romi pa nećete da nas primite. Došao doktor Kavarić, i ja mu kažem. Poslije su me primili. Ostali su korektni. Ona (doktorica) je taj dan bila nekako nervozna, ljuta... i nije htjela da nas primi. Sad više nije tako... Najviše mi se nije svidjelo kod djece, bila mlada doktorka... i pita đe boli, nije htjela da stavi slušalice. Sad su nju promijenili i došla neka dobra, i više mi nije bolestan. Ona mi pomaže više nego rođena sestra.“

Grafikon 6.3.3: Problemi prilikom posjeta zdravstvenim ustanovama

Lokalno neromsko stanovništvo koje živi u neposrednoj blizini raseljeničkih kampova, u poređenju sa raseljenim licima, u značajno manjem procentu se susreće sa problemima prilikom korišćenja usluga zdravstvenog sistema: 67% ove populacije navodi da se u posljednjih 12 mjeseci nije susrelo ni sa jednim problemom prilikom posете zdravstvenoj ustanovi, dok oni koji su imali neki problem najčešće navode duže vrijeme čekanja.

Zadovoljstvo uslugama zdravstvenog sistema

Iako su sve četiri posmatrane populacije u najvećem procentu zadovoljne uslugama zdravstvenog sistema, među njima se razlikuje nivo zadovoljstva uslugama zdravstvenog sistema.

Najmanji stepen zadovoljstva uslugama zdravstvenog sistema primijećen je među raseljenim RAE stanovništvom. Naime, 42% raseljenog RAE stanovništva izražava zadovoljstvo uslugama zdravstvenog sistema,

dok je jedna četvrtina ovog dijela populacije nezadovoljna ovim uslugama (Grafikon 6.3.4). U okviru ove populacije, stepen nezadovoljstva uslugama zdravstvenog sistema je nešto veći među stanovnicima starosti 46 i više godina: 36% populacije ove starosne dobi izražava nezadovoljstvo uslugama zdravstvenog sistema.

Nešto veći stepen zadovoljstva uslugama zdravstvenog sistema zabilježen je među ostalim populacijama: 60% raseljenog neromskog stanovništva, 65% lokalnog RAE i 67% lokalnog neromskog stanovništva izražava zadovoljstvo uslugama zdravstvenog sistema (Grafikon 6.3.4).

Primjećeno je da u okviru RAE stanovništva, zabilježeno je da značajno veći stepen zadovoljstva uslugama zdravstvenog sistema pokazuje RAE stanovništvo koje je usluge zdravstvenog sistema i koristilo.

Stepen zadovoljstva uslugama zdravstvenog sistema značajno je veći među lokalnim neromskim stanovništvom koje živi u neposrednoj blizini raseljeničkih kampova: zadovoljstvo uslugama ustanova zdravstvenog sistema izražava 68% ovog dijela populacije koje je koristilo usluge zdravstvenih ustanova.

Grafikon 6.3.4: Nivo zadovoljstva uslugama zdravstvenog sistema

U odnosu na vrstu usluge koju su koristili u ustanovama zdravstvenog sistema, raseljena RAE populacija izražava različit stepen zadovoljstva. Naime, primjećeno je da je stepen zadovoljstva značajno veći među raseljenom RAE populacijom koja je koristila usluge vanbolničke zdravstvene zaštite, u odnosu na zadovoljstvo koje pokazuje raseljena RAE populacija koja je koristila usluge bolničkog liječenja.

6.4 ZDRAVSTVENA DEPRIVACIJA

Zdravstvena deprivacija prilikom korišćenja vanbolničkih usluga

Stanovnici koji u posljednjih 12 mjeseci nisu posjetili nijednu zdravstvenu instituciju upitani su da li je postojala potreba za korišćenjem usluga zdravstvenog sistema, iako nije došlo do posjete zdravstvenim ustanovama.

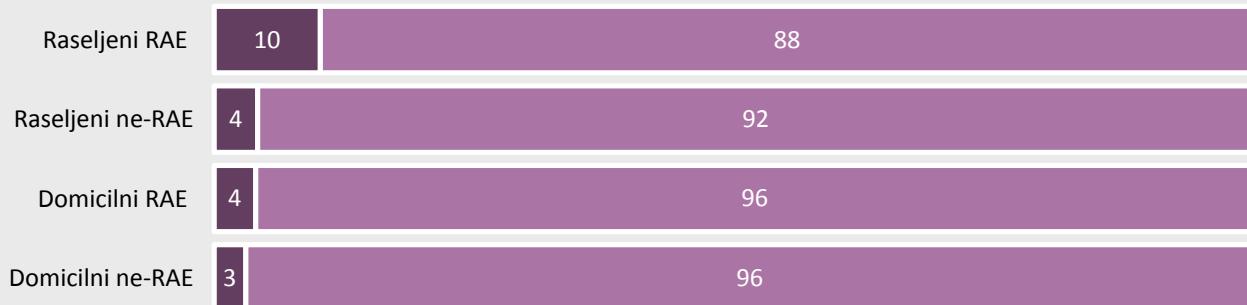
Svaki deseti pripadnik raseljene RAE populacije navodi da je u posljednjih 12 mjeseci imao potrebu za zdravstvenom njegom, ali se uprkos tome nije obratio nijednoj zdravstvenoj ustanovi, dok je ovaj procenat znatno niži u ostalim ispitivanim populacijama (ne prelazi 4%) (Grafikon 6.4.1).

Grafikon 6.4.1: Potreba za zdravstvenom njegom

Baza: oni koji nisu posjetili zdravstvenu ustanovu u posljednjih 12 mjeseci

■ % Da

■ % Ne

Kao glavni razlog zašto nisu koristili usluge zdravstvene zaštite, raseljeni RAE su navodili loš tretman u zdravstvenim institucijama (22%).

Grafikon 6.4.2: Glavni razlog zbog čega nisu posjetili zdravstvenu ustanovu, iako su osjećali da su bolesni; Baza: Raseljeni RAE , N=92

Za razliku od raseljenog RAE stanovništva, ostalo raseljeno stanovništvo, lokalno RAE i ostalo lokalno stanovništvo kao razlog zbog kog nisu posjetili neku od zdravstvenih ustanova radi liječenja navodi nedostatak potrebnih dokumenata.

Zdravstvena deprivacija prilikom korišćenja bolničkih usluga

Osobe koje su u posljednjih 12 mjeseci upućene na bolničko liječenje u najvećem procentu su i zadržane u bolnici radi bolničkog liječenja zdravstvenih tegoba. Ipak, određeni procenat u svim ispitivanim populacijama nije primljen na bolničko liječenje i pored posjedovanja uputa – što može govoriti o zdravstvenoj deprivaciji: dok kod raseljenog neromskog stanovništva procenat odbijenih od strane bolnice iznosi 4% (onih koji su bili upućeni na bolničko liječenje), ovaj procenat je znatno viši kod raseljenog RAE (14%), lokalnog RAE (13%) i lokalnog neromskog stanovništva (17%) (Grafikon 6.3.4).

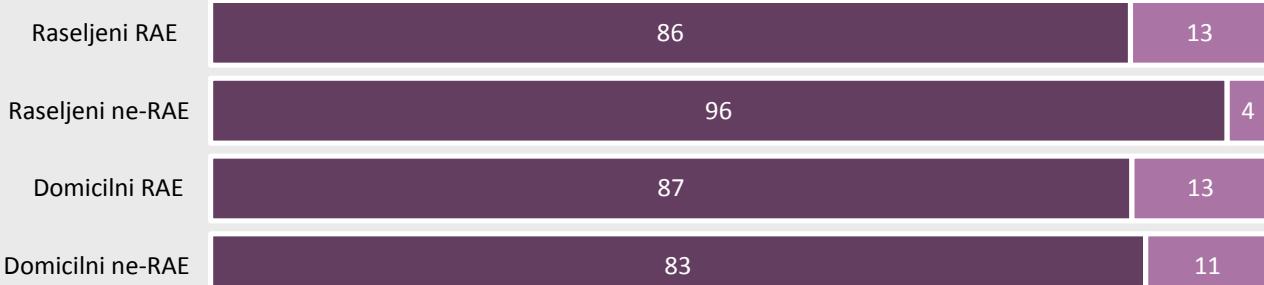
Procenat osoba koje su upućene na bolničko liječenje a nisu primljene najniži je među lokalnim stanovništvom koje živi u neposrednoj blizini raseljeničkih naselja (3% onih koji su bili upućeni na bolničko liječenje).

Grafikon 6.4.3: Korišćenje usluga bolničkog liječenja

Baza: Oni koji su upućeni na bolničko liječenje

■ %Da

■ %Ne

Odsustvo neophodnih dokumenata za liječenje u zdravstvenim ustanovama javlja se kao dominantan problem prilikom upućivanja na bolničko liječenje. Naime, stanovništvo sve četiri populacije koje je u proteklih 12 mjeseci dobito uput za bolničko liječenje, ali nije bilo zadržano u bolnici radi liječenja, kao osnovni razlog odbijanja od strane zdravstvene institucije navodi neposjedovanje zdravstvene knjižice.

7 OBRAZOVANJE

Napominjemo da studija, uslijed metodoloških ograničenja, ne uključuje infomacije o preduzetim aktivnostima od strane sistema vaspitanja i obrazovanja u odnosu na RAE populaciju, kako bi se ukupni nalazi „ukrstili“ i tada dobile sveubuhvatne preporuke.

Ministarstvo prosjete i sporta:

Obuhvat djece romske i egipćanske populacije predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem iznosi 13,81%, što je duplo manje od obuhvata djece na državnom nivou (26,65%).

Na teritoriji Glavnog grada Podgorice, u naselju Vrela Ribnička, postoji vaspitna jedinica koju pohađaju samo djeca romske i egipćanske populacije (domicilna i raseljena sa Kosova). U kampu Konik na Vrelima Ribničkim, gdje je smještena romska i egipćanska populacija raseljena sa Kosova, Crveni krst Crne Gore 2-3 sata dnevno organizuje psihosocijalne radionice za 160 djece uzrasta 3-6 godina.

Broj romske i egipćanske djece u osnovnom obrazovanju povećava se iz godine u godinu. Podaci pokazuju da se broj stalno povećavao i da postoji pozitivan trend kada je u pitanju osnovno obrazovanje romske i egipćanske djece. U školskoj 2001/02. godini u osnovnim školama bilo je 536; školske 2002/03. – 626; 2003/04. – 1006; 2004/05. – 1169; školske 2005/06. – 1195; 2010/11. – 1582 učenika/ca romske i egipćanske populacije. U školskoj 2011/2012. taj broj je 1582.

Naročita podrška se pruža JU OŠ "Božidar Vuković Podgoričanin" u čijoj se neposrednoj blizini nalazi kamp Konik (naselje u kojem su smještena izbjegla i raseljena lica sa Kosova). U JU OŠ „Božidar Vuković Podgoričanin“ u matičnoj školi nalazi se 560 učenika/ca romske i egipćanske populacije, a u područnom odjeljenju u kampu Konik nalazi se 237 učenika i učenica romske i egipćanske populacije. Ministarstvo prosjete i sporta i Zavod za školstvo, u saradnji sa Pedagoškim centrom Crne Gore i Univerzitetom Crne Gore – Filozofski fakultet u Nikšiću, radi na poboljšanju uspjeha učenika/ca u ovoj školi, smanjenju jezičke barijere, podršci i pomoći u savladavanju socijalnih vještina i znanja, a pruža i podršku u razvoju većeg nivoa povjerenja i zadovoljstva. Zavod za školstvo prati sprovođenje zaduženja direktora škole i učitelja/ca iz područnog odjeljenja OŠ "Božidar Vuković Podgoričanin". Studenti volonteri podijeljeni su po odjeljenjima i napravljen je zajednički plan o radu volontera, učitelja i pedagoga škole.

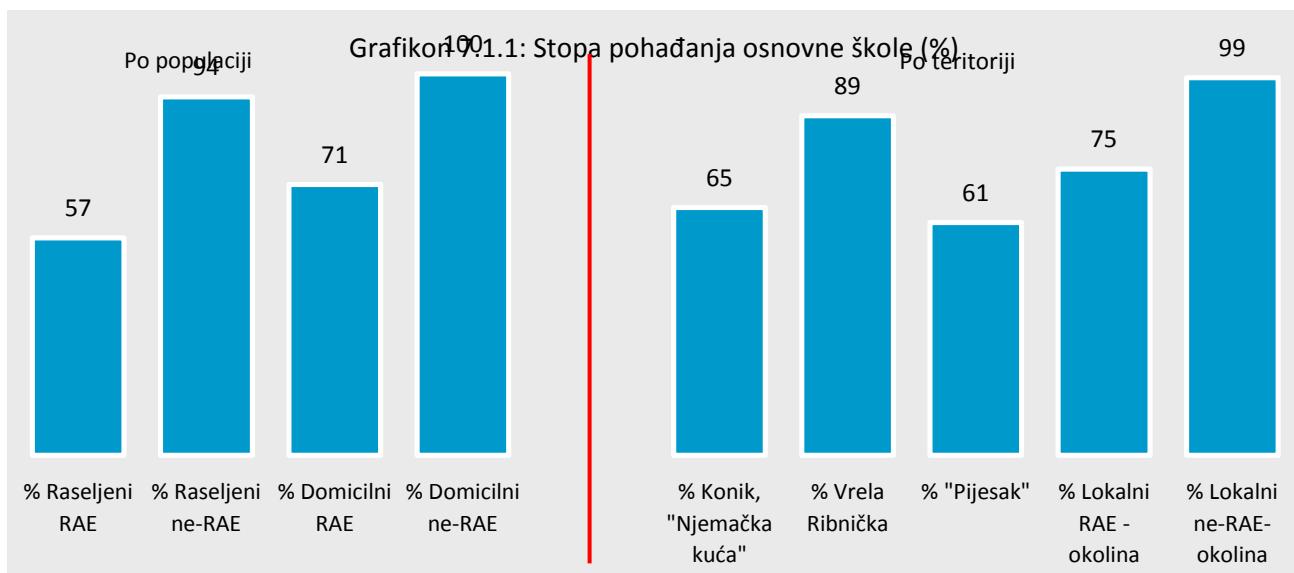
Od školske 2008/09. godine Ministarstvo prosjete i sporta, u saradnji sa Crvenim krstom Crne Gore, realizuje aktivnosti u cilju eliminisanja segregacije u obrazovanju romske populacije iz kampa Konik. Ministarstvo prosjete i sporta obezbeđuje besplatne udžbenike i prevoz do gradskih škola za ovu djecu.

Za upisane učenike srednjih škola RE populacije Ministarstvo prosjete i sporta, u saradnji sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja, obezbeđuje besplatne udžbenike, dok stipendije obezbeđuje Ministarstvo za ljudska i manjinska

Možemo zaključiti da je obrazovna deprivacija (mjerena kroz nepohađanje osnovne škole tokom života za članove od šest i više godina) posebno izražena u populacijama RAE nacionalnosti, posebno među raseljenim RAE. Posebno ugrožene su žene, koje u značajno manjoj mjeri pohađaju školu od muških članova domaćinstava. U ovim populacijama je veoma niska i stopa pohađanja osnovne škole (procenat djece koja pohađaju osnovnu školu 2010/11. godine). RAE djeca čak i kad idu u školu, izgleda, u manjoj mjeri uspijevaju da iskoriste sve benefite koje obrazovanje pruža budući da im je opšti uspjeh u prosjeku znatno niži i češći su slučajevi ponavljanja razreda.

7.1 STOPA POHAĐANJA ŠKOLE DJECE OD 6 DO 15 GODINA (NET PRIMARY SCHOOL ATTENDANCE RATE)

Grafikon 7.1.1 prikazuje procenat djece osnovnoškolskog uzrasta (od 6 do 15 godina) koja su u toku ove školske godine, tj. 2010/2011. pohađala neki vid obrazovnog programa. Možemo primijetiti da je stopa pohađanja škole visoka u neromskim populacijama (94% među raseljenim i 100% među domicilnim stanovništvom), ali da je veoma niska među RAE stanovništvom (svega 57% među raseljenim i 71% među domicilnim RAE).¹⁶ Nisu nađene razlike u stopi pohađanja škole između dječaka i djevojčica ni u jednoj populaciji. Međutim, stopa pohađanja škole zavisi od blagostanja domaćinstva u populacijama RAE nacionalnosti, pa je tako stopa pohađanja škole još niža među domicilnim RAE koji spadaju u 20% najsiromašnijih po referentnoj populaciji.

Djeca osnovnoškolskog uzrasta, od 6 do 15 godina, u najvećem procentu pohađala su upravo osnovnu školu, ali je 2% raseljene i 1% domicilne djece RAE nacionalnosti pohađalo školu za djecu sa posebnim obrazovnim

Ministarstvo prosvjete i sporta:

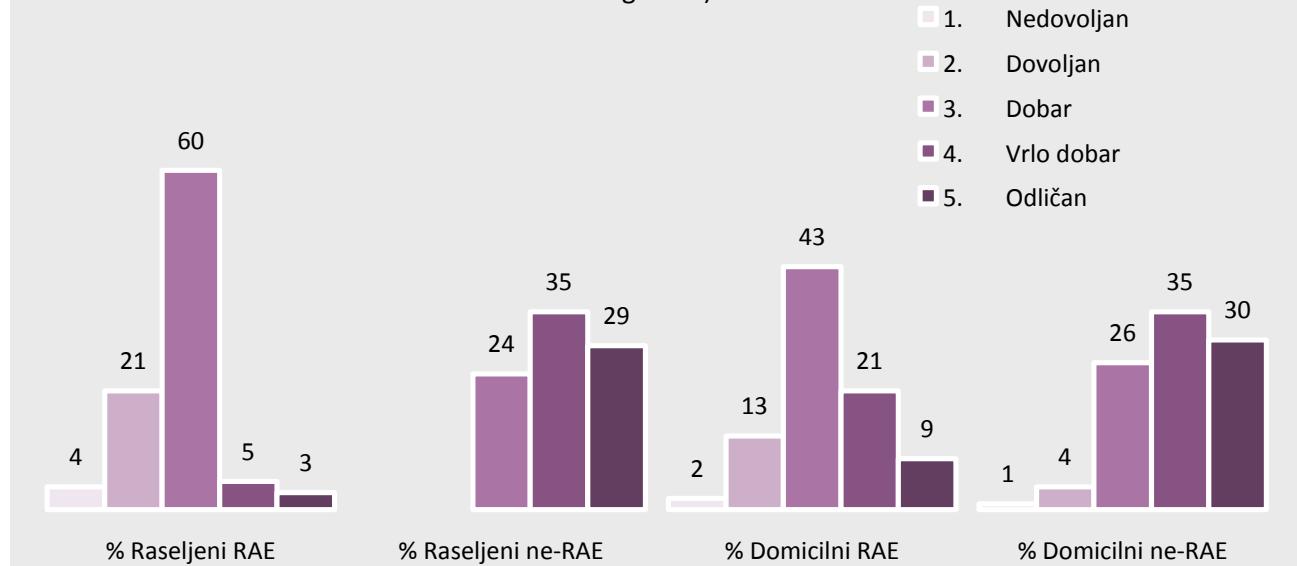
Jedan od većih problema za uklapanje romske djece u redovan obrazovni sistem predstavlja nedovoljno poznavanje jezika na kom se održava nastava. U prošlosti se često dešavalo da djeca koja su se suočavala sa jezičkim barijerama budu „kategorisana“ kao djeca sa lakšim smetnjama u intelektualnom razvoju (a što je bila sekundarna posljedica nepovoljnih životnih okolnosti) i upućena u posebne ustanove, međutim, po informacijama koje dobijamo iz Ministarstva prosvjete i sporta, ovakva praksa je iskorijenjena u posljednjih sedam-osam godina. Nekad je romskoj djeci bilo jednostavnije da idu u posebnu ustanovu, jer je program bio drugačiji, obezbjeđivan im je besplatan prevoz itd. Ovaj model je u potpunosti prevaziđen.

potrebama.

¹⁶ Nedostajuće vrijednosti u cijeloj sekciji nisu uključene u analizu. Analiza je rađena samo na djeci za koju su postojale informacije.

Na grafikonu 7.1.2 dat je uspjeh na kraju godine za djecu od 6 do 15 godina koja su prošle godine išla u školu. Prosječan uspjeh djece raseljenih RAE je 2,8, domicilnih RAE 3,3, dok je prosječan uspjeh ostale populacije znatno bolji – 4,1 među raseljenim i 3,9 među domicilnim neromskim stanovništvom. Djeca iz RAE populacije pokazuju lošije rezultate u školi u odnosu na djecu koja nisu romske nacionalnosti. Ovaj nalaz govori da bi ovoj djeci trebalo posvetiti više obrazovnog rada (kao, na primjer, časovi poslije škole) kako bi se njihovi rezultati popravili.

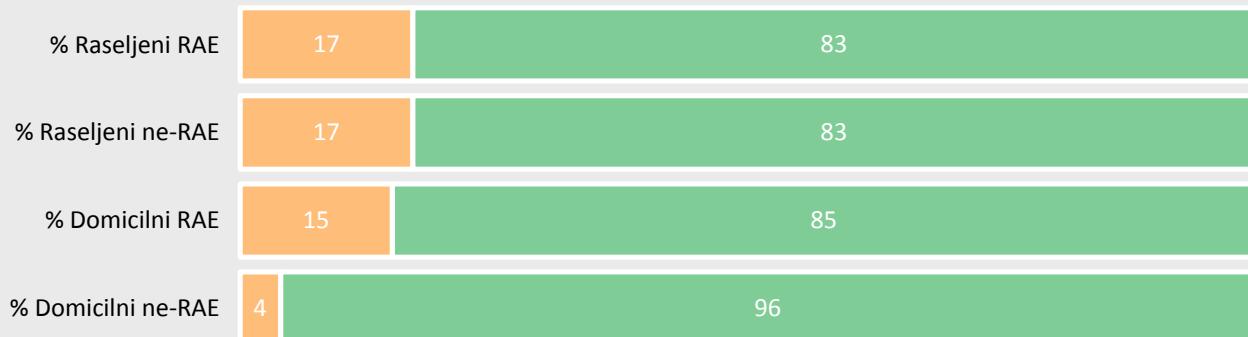
Grafikon 7.1.2: Prosječna ocjena na kraju prethodne školske godine (populacija od 6 do 15 godina, koja pohađa školu u 2010/11. i koja je pohađala školu prethodne godine)

Visok procenat učenika koji zbog negativnih ocjena ponavljaju razred je prisutan u svim ispitivanim populacijama, osim domicilne neromske populacije.. U populaciji raseljenih RAE procenat djece od 6 do 15 godina koja su bar jednom ponavljala razred je 17%, u populaciji ostalih raseljenih je 17%, a u populaciji domicilnih RAE je 15%. Jedino je u populaciji domicilnih koji nisu RAE ovaj procenat nešto niži i iznosi 4%.

Grafikon 7.1.3: Djeca koja su ponavljala razred (populacija od 6 do 15 godina)

Na pitanje da li je dijete imalo nekih problema u toku školovanja, skoro polovina, čak 47% roditelja u populaciji raseljenih RAE odgovara potvrđno. Potvrđan odgovor daje i 17% ostalih raseljenih, 10% domicilnih RAE i 3% domicilnih koji ne pripadaju RAE populaciji. **Najveća prepreka sa kojom se susreću djeca raseljenih RAE jeste nedovoljno poznavanje jezika** – ovaj odgovor navodi skoro 2/3 roditelja koji su naveli da se njihova djeca suočavaju sa problemima u toku školovanja.

Većina roditelja u svim populacijama smatra da je njihovo dijete od 6 do 15 godina prihvaćeno od strane vršnjaka. Negativni odgovori se pojavljuju samo među raseljenim roditeljima RAE nacionalnosti, gdje 13% smatra da njihovo dijete nije prihvaćeno od strane vršnjaka, i među domicilnim RAE, gdje 2% roditelja dijeli ovaj stav.

Pitani da li je njihovom djetetu potrebna neka vrsta pomoći u obrazovanju, roditelji djece koja imaju od 6 do 15 godina i koja su u protekloj školskoj godini pohađala nastavu vrlo često izjavljuju da je pomoć potrebna. Ovu potrebu navodi čak 83% raseljenih roditelja RAE nacionalnosti, 48% roditelja domicilnih RAE, 26% raseljenih roditelja koji nisu RAE nacionalnosti i 26% roditelja domicilnih neromske stanovnika.

Učesnici u fokus grupama pripadnici RAE nacionalnosti nekoliko puta su naglasili da ih nedovoljna obrazovanost onemogućava da prate postignuća svoje djece ili da im pomažu u učenju kada im je to potrebno.

“Za našu djecu, ako padneš ili ne padneš, to je isto... šta ono zna. Ne znamo mi da i naša djeca znaju koliko treba.”

Među raseljenim RAE čija djeca u toku ove godine (2010/11) pohađaju školu najveća pomoć je potrebna kako bi se savladale jezičke barijere, dok roditelji u svim ispitivanim populacijama navode da bi im veoma značila pomoć u obezbjeđivanju knjiga i školskog pribora, kao i neki vidovi materijalne podrške učenju za njihovo dijete (kao što su npr. stipendije).

Ministarstvo prosvjete i sporta:

U osnovnim školama u Crnoj Gori u školskoj 2009/10. godine bilo je 1434 učenika RAE populacije, a u 2010/11. Bilo je 1582 učenika RAE populacije (podaci dobijeni na početku drugog polugodišta školske 2010/2011. godine).

U JU OŠ „Božidar Vuković Podgoričanin“ u matičnoj školi se nalazi 447 učenika RAE populacije (od ovog broja petoro je napustilo školovanje), a u područnom odjeljenju u kampu Konik nalazi se 263 učenika RAE populacije (jedno dijete je napustilo školovanje).

Ministarstvo prosvjete i sporta, uz podršku Komisije za praćenje i implementaciju Strategije za poboljšanje RAE populacije u Crnoj Gori (2008-2012), u septembru tekuće školske godine, preko Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva, obezbijedilo je udžbenike za prvi, drugi i treći razred osnovne škole za učenike RAE populacije, u ukupnoj vrijednosti od 33.387,50 eura.

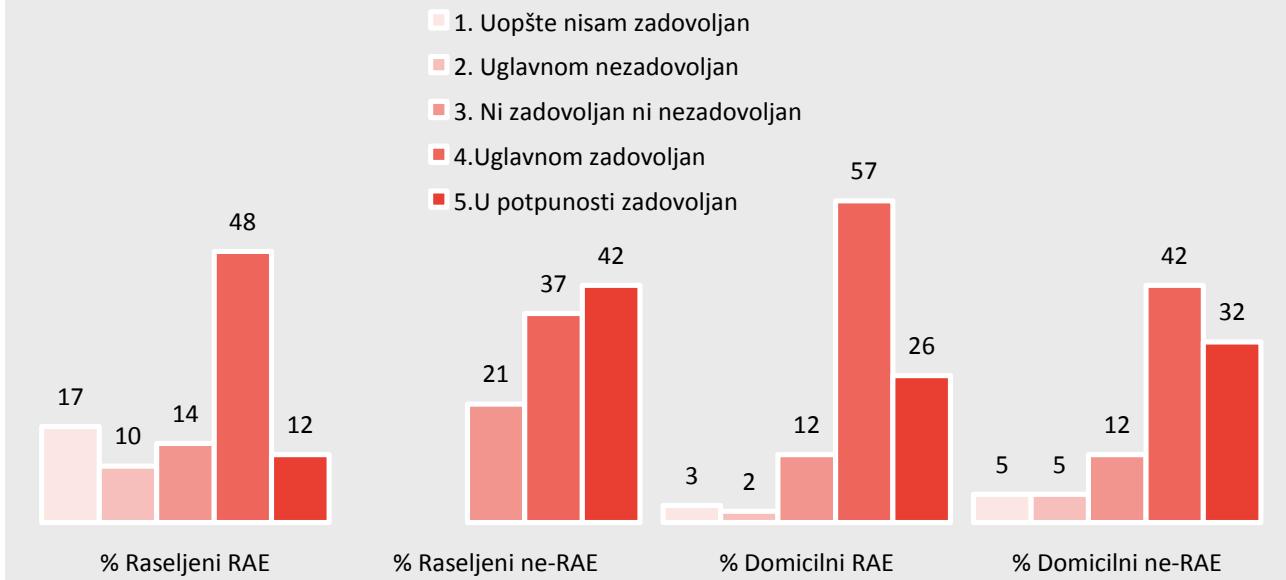
Od školske 2008/09. godine Ministarstvo prosvjete i sporta, u saradnji sa Crvenim krstom Crne Gore, realizuje aktivnosti desegregisanog obrazovanja romske populacije iz kampa Konik. Ministarstvo prosvjete i sporta obezbeđuje besplatne udžbenike i prevoz do gradskih škola za ovu djecu (mjesečno se za ovu svrhu opredjeljuje, prosječno, 1.300,00 eura).

Tim Ministarstva prosvjete i sporta je, dodatno za 55 djece, obezbijedio neophodnu garderobu, udžbenike i školski pribor, u iznosu od 3.600,00 eura.

Udaljenost škole čini se da ne predstavlja problem za djecu u ispitivanim populacijama budući da se škola nalazi u okviru kampa Konik II i da se osnovne škole nalaze u relativnoj blizini kuće i u drugim naseljima. Medijana distance škole je 1km u svim ispitivanim populacijama, osim u neromskoj populaciji raseljenih i izbjeglih, kod kojih je medijana 4km, što sugerira da ova djeca vjerovatno ne pohađaju istu školu kao i raseljeni i izbjegli RAE.

Zadovoljstvo obrazovnim uslugama je ipak više pozitivno nego negativno u svim ispitivanim populacijama. Prosječna ocjena zadovoljstva roditelja školom za djecu uzrasta od 6 do 15 godina koja trenutno pohađaju školu ipak, najniža je u populaciji raseljenih RAE i iznosi 3,3, dok je ocjena zadovoljstva školom u populaciji domicilnih RAE 4,0, u populaciji raseljenih koji nisu RAE je 4,2 i 3,9 u populaciji domicilnih koji nisu RAE.

Grafikon 7.1.4: Zadovoljstvo obrazovnim uslugama (za djecu od 6 do 15 godina koja pohađaju školu u 2010/11)

Takođe, kod svih učesnika u fokus grupama koji žive u kampu i čija djeca pohađaju školu unutar kampa primjetan je visok stepen nezadovoljstva obrazovnom ustanovom koju pohađaju njihova djeca i znanjem koje tamo stiču. Naime, po njihovim tvrdnjama, nastava traje samo 1,5-2 sata dnevno i u tom periodu djeca se samo igraju tako da škola više podsjeća na vrtić. Znanje koje se tako koncipiranim nastavom stekne ne spada čak ni u elementarnu pismenost, budući da je nekoliko roditelja navelo da njihova djeca iako redovno završavaju razrede u školi u kampu zapravo ne znaju da čitaju i pišu.

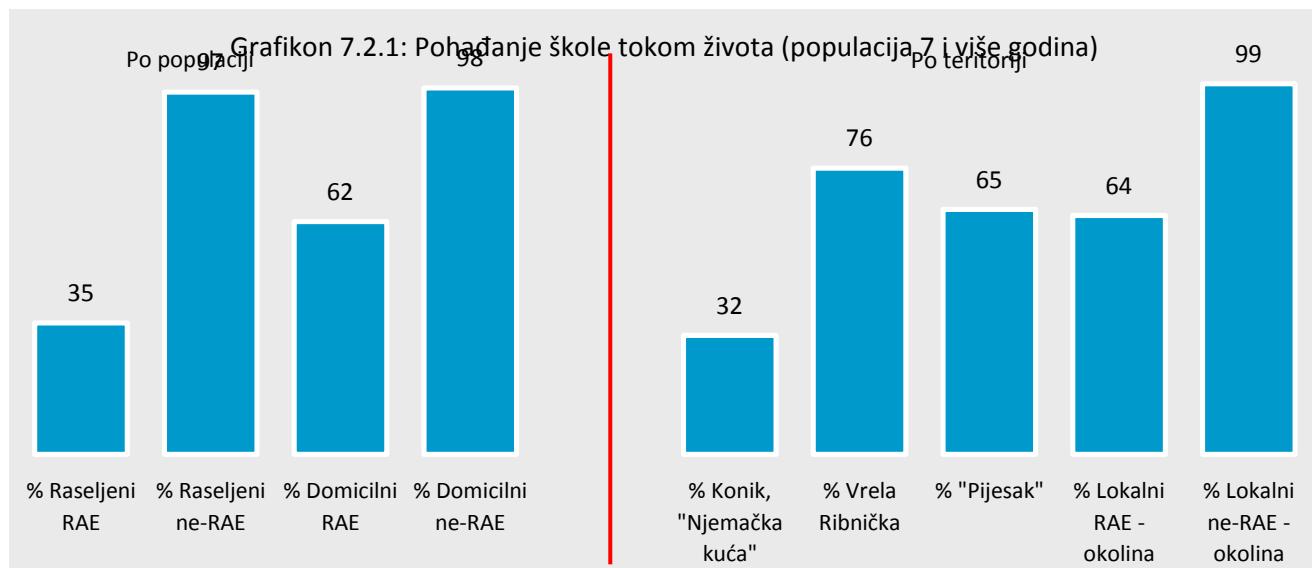
„Škola traje 1,5 sat, gdje to ima, ne nauči nista... Kaže mi: Tata ništa ne naučimo, idemo da igramo kao u vrtić. Dijete koje ide u vrtić bolje zna nego oni iz škole...“

„Moj sin išao je do 6. razreda... donese mi papir... i kaže – učiteljica mi rekla da napunim... ja tata ne znam da čitam. Kako ne znaš?... Ja otišao kod učiteljice... – Šta je problem ovoj djeci? Ona ne znaju da čitaju... Znaju.... Daj da vidimo... ja uzmem knjigu i dam redom djeci da čitaju kad oni ništa ne znaju. Ja nisam više dao djeci da idu u školu.“

„Sestrić je 8. razred, a ništa ne zna. Išao je samo po sat vremena, pa su ga vratili u prvi.“

7.2 OBRAZOVNA DEPRIVACIJA

Postoje velike razlike u pohađanju osnovne škole tokom života, gledano po ispitivanim populacijama. U populaciji osoba sa sedam i više godina, čak 65% raseljenih RAE i 38% domicilnih RAE nikada nije pohađalo osnovnu školu, dok osoba bez škole skoro da nema među neromskom populacijom (3% među raseljenim i 2% među domicilnim). Dok u neromskoj populaciji ne postoje značajne rodne razlike u pohađanju škole, u RAE populaciji raseljenih zapaža se da veći procenat ženskih članova ne pohađa školu (71% ženskih prema 60% muških u populaciji raseljenih RAE i 45% ženskih prema 31% muških u populaciji domicilnih RAE). Zabrinjava podatak da mlađi članovi RAE domaćinstava ne pokazuju veći procenat pohađanja osnovne škole. Sa druge strane, među RAE populacijom pohađanje škole u značajnoj je vezi sa blagostanjem domaćinstva.

Kao osnovni razlozi nepohađanja i napuštanja osnovne škole u RAE populacijama javlja se potreba da dijete/osoba mora da radi za porodicu i da se troškovi obrazovanja nisu mogli pokriti. Ova dva razloga su najvažnija bez obzira na uzrast i pol člana domaćinstva koji nikad nije išao u školu. Osim ova dva razloga, domicilni RAE su još navodili da djete nije željelo da ide u školu, dok su raseljeni RAE navodili nemogućnost da izvade potrebna dokumenta za školu, iako je u Crnoj Gori omogućeno školovanje svoj djeci, bez obzira na posjedovanje dokumenata. Da dijete ne želi da ide u školu, kao razlog nepohađanja škole od strane djece RAE, često se javlja u sredinama gdje djeca RAE idu zajedno sa neromskom djecom i gdje postoji neprihvatanost ove djece od strane ostalih učenika. Inkluzivne sistematske mjere veoma su važne kako bi se učenici RAE nacionalnosti dobro osjećali u sredini koja je tako važna za njihov dalji razvoj i bolju integraciju u širu društvenu zajednicu.

Predmet ove studije nisu bile specifičnosti koje dolaze iz kulturoloških i tradicionalnih obrazaca ponašanja i vrijednosti i njihovog uticaja na obrazovnu deprivaciju posmatrane RAE populacije.

I učesnici u fokus grupama navode da neka od njihove djece nisu išla u školu jer su morala da vode računa o mlađoj djeci ili uslijed neadekvatnih uslova, prije svega higijenskih.

„Moja čerka ima 12 godina. Ne, nikada nije išla u školu. Nisam dao. Čuvala je djecu. Tri sina i dvije čerke.“

"Ja nisam imao mogućnosti da šaljem djecu u školu. Bili smo bijedni, trebaju mu knjige, obuća, odjeća, a živjeli u baraci 12 godina. Ko će da primi moje dijete ako je prljavo, da sjedi sa nekim djetetom gospodina."

7.3 POHAĐANJE PREDŠKOLSKOG OBRAZOVANJA

Pohađanje ustanova predškolskog vaspitanja i obrazovanja sve više se pokazuje kao veoma važno za kasniju integraciju učenika, posebno kada su u pitanju ugrožene kategorije stanovništva. Zato nas je posebno zanimalo procenat djece u populaciji od 6 do 15 godina koja su ikada išla u predškolsku ustanovu. Ako pogledamo grafikon 7.3.1, primjećujemo da je uključenost u vrtiću veoma malo zastupljena u svim ispitivanim populacijama, kada su u pitanju djeca od 6 do 15 godina, što može ukazivati na to da ova djeca mogu imati probleme i u kasnjem školovanju, posebno kada su u pitanju ugrožene kategorije stanovništva. Prosječno vrijeme pohađanja vrtića je 8 mjeseci među raseljenim RAE, 20 mjeseci među domicilnim RAE, 13 mjeseci među raseljenim koji nisu RAE i 19 mjeseci među domicilnim koji nisu RAE.

Grafikon 7.3.1: Prethodno pohađanje predškolskog programa (populacija od 6 do 15 godina)

■ Nisu pohađali ■ Do 12 mjeseci ■ Više od 12 mjeseci

% Raseljeni RAE	84	15	1
-----------------	----	----	---

% Raseljeni ne-RAE	85	10	5
--------------------	----	----	---

% Domicilni RAE	88	5	8
-----------------	----	---	---

% Domicilni ne-RAE	76	12	12
--------------------	----	----	----

RAE djeca rijetko pohađaju i predškolski program, koji može dati dobru osnovu za kasnije školovanje, tako da bi preporuke išle u smjeru boljeg monitoringa da li djeca školskog uzrasta iz ugroženih populacija, posebno populacija raseljenih RAE, ali i domicilnih RAE, pohađaju školu, zatim organizovanje različitih vidova pomoći ovoj djeci, kako materijalnih tako i u vidu pomoći u učenju. Ovoj populaciji posebno je potrebna pomoći u savladavanju crnogorskog jezika¹⁷. Navedeni problemi se u velikoj mjeri mogu prevazići i organizovanjem dobrog programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja koji bi ovoj djeci dao potrebno znanje crnogorskog jezika, što bi im omogućilo lakše praćenje nastave u školi.

¹⁷ Prema UN Konvenciji o pravima djeteta, djeca imaju pravo na obrazovanje na maternjem jeziku

8 RADNI STATUS

U poglavlju koje slijedi biće prikazani svi aspekti relevantni za sagledavanje radnog statusa. Pored trenutnog radnog statusa biće analizirano i prethodno radno iskustvo, angažovanost u traženju posla, kao i svi problemi koji se u tom procesu javljaju.

Nezaposlenost predstavlja jedan od najvećih problema u ispitivanim populacijama budući da većina osoba starijih od 15 godina nije trenutno ni na jedan način radno angažovana. U toj grupi samo polovina trenutno aktivno traži posao, a kao glavni razlozi zbog kojih ostali to ne čine izdvajaju se nesposobnost za rad, obaveze u domaćinstvu i postojanje neke vrste aktivnosti koja donosi novac. S druge strane, onima koji traže posao prepreke predstavljaju nepostojanje veza i poznanstava, posebno naglašenih kod domicilnog stanovništva, i neriješen pravni status.

Nezaposlenost nije samo trenutni problem domicilnog i doseljenog stanovništva u oblasti Konika i neposrednoj okolini, već je taj problem postao i u prošlosti. Naime, dokumentovani radni staž ima manje od polovine radno sposobnog stanovništva. Istovremeno, značajan procenat osoba starijih od 15 godina u prethodne dvije godine nije obavljao nikakvu aktivnost koja bi mu donosila novac.

Raseljena i interna raseljena lica, uključujući i pripadnike RAE populacije, koji borave u Crnoj Gori, mogu regulisati radno-pravni status shodno **Uredbi o načinu ostvarivanja prava raseljenih lica iz bivših jugoslovenskih republika i interna raseljenih lica sa Kosova koja borave u Crnoj Gori** ("Sl. list CG", br. 45/2010 i 64/2011).

Ovom Uredbom propisano je da raseljena lica iz bivših jugoslovenskih republika i interna raseljena lica sa Kosova, koja borave u Crnoj Gori, **do sticanja statusa stranca sa stalnim nastanjnjem** u skladu sa Zakonom o strancima, ostvaruju, kao i crnogorski državljanji, pravo na rad i zapošljavanje i ostvarivanje prava iz osiguranja od nezaposlenosti u skladu sa propisima iz oblasti rada i zapošljavanja, osim ako je posebnim zakonom kao uslov predviđeno crnogorsko državljanstvo.

Navedeno znači da se ova lica, do sticanja statusa stranca sa stalnim nastanjnjem, mogu zapošljavati pod istim uslovima kao crnogorski državljanji i raditi bez radne dozvole, koju izdaje Zavod za zapošljavanje, osim ako je posebnim zakonom kao uslov za zapošljavanje predviđeno crnogorsko državljanstvo.

Ukoliko su nezaposlena, ova lica se mogu nalaziti na evidenciji Zavoda za zapošljavanje i ostvarivati prava po tom osnovu, shodno Zakonu o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti ("Sl. list CG", br. 14/2010).

Radi ostvarivanja ovih prava, status raseljenog lica iz bivših jugoslovenskih republika dokazuje se potvrdom Ministarstva unutrašnjih poslova – Kancelarije za azil, a interna raseljenog lica sa Kosova potvrdom Zavoda za zbrinjavanje izbjeglica.

Prava regulisana Uredbom raseljena lica mogu koristiti do 30. juna 2013.

Nakon dobijanja statusa stranca sa stalnim nastanjnjem, ova lica će u postupku kod Zavoda za zapošljavanje moći da dobiju ličnu radnu dozvolu, u skladu sa Zakonom o zapošljavanju i radu stranaca ("Sl. list CG", br. 22/08, 32/11). Ova dozvola izdaje se na zahtjev stranca kojem je odobreno stalno nastanje, na neodređeno vrijeme. Takođe, pravo na dobijanje ove radne dozvole imaće i raseljena i interna raseljena lica, koja dobiju odobrenje za privremeni boravak, ali će njihova radna dozvola važiti koliko i privremeni boravak. Stranac koji ima ličnu radnu dozvolu ima slobodan pristup tržištu rada, odnosno može se zapošljavati pod istim uslovima kao i crnogorski državljanin, a za vrijeme nezaposlenosti može se nalaziti na evidenciji Zavoda za zapošljavanje i ostvarivati prava po tom osnovu.

8.1 RADNI STATUS

Nezaposlenost¹⁸ predstavlja jedan od najvećih problema stanovnika Konika i okoline. U sve četiri populacije većina radno sposobnih stanovnika nije trenutno ni na jedan način radno angažovana.

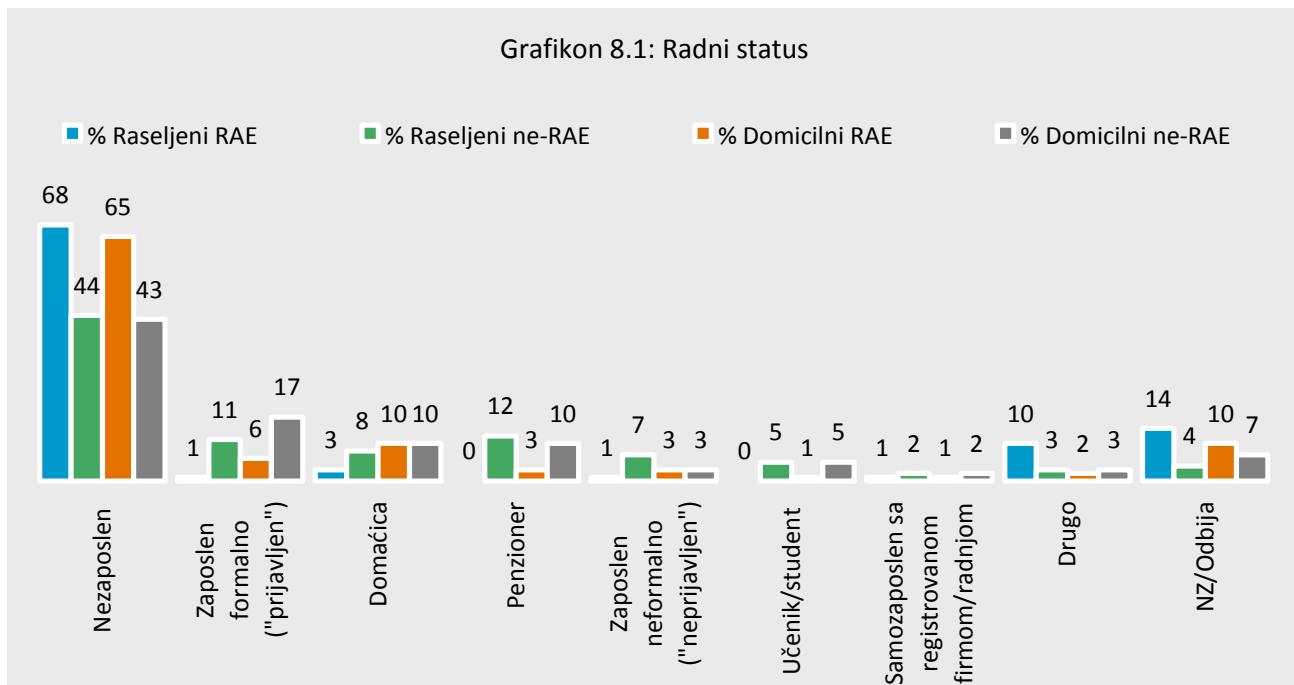
Kao što se može vidjeti iz grafikona 8.1, stopa nezaposlenosti je najveća među domicilnim RAE i iznosi 68%, potom među raseljenim RAE, gdje je stopa 65%, dok je značajno manja među ostalim raseljenim, gdje iznosi 44% i domicilnim koji nisu Romi, od kojih 43% trenutno ne radi. Ukoliko se uporedi stopa nezaposlenosti po teritoriji, značajno više nezaposlenih ima među stanovnicima „Pijeska“ (69%) i ostalih naselja u kojima žive domicilni RAE (67%), dok je značajno niža na Vrelima Ribničkim (48%) i mjestima gdje žive domicilni koji nisu RAE (35%).

¹⁸ Nezaposlenost i zaposlenost definisane su preko samodeklarisanog radnog statusa, a ne prema metodologiji Međunarodne organizacije rada.

Učesnici u fokus grupama, bez obzira na to kojoj populaciji pripadaju, spontano su kao jedan od najvećih problema u životu navodili nedostatak posla i nemogućnost zaposlenja. Istovremeno ocjenjuju da bi im pronaalaženje posla riješilo sve ostale važne probleme, poput uslova stanovanja, higijene, školovanja djece.

"Da sam zaposlen, krov da imamo, i uslovi... kupatilo, vodu, higijenu. Kad sam u poslu ja, onu strujubih platio, đubrebih platio, djecabi bila kulturna, čista... da vidiš sad djecu u kampu, kao da smo u džunglu... prljavo. Samo prvo posao i da imam krov nad glavom."

Istovremeno, zvanično zaposlenih gotovo da nema među raseljenim RAE (1%) i domicilnim RAE (6%), a situacija je nešto bolja kada su u pitanju ostali, koji nisu RAE: 11% raseljenih i 16% domicilnih je u radnom odnosu. Izrazito mali procenat njih navodi da radi neprijavljen: 1% raseljenih RAE, 7% ostalih raseljenih, 3% domicilnih RAE i 3% ostalih domicilnih stanovnika. Ipak, trebalo bi uzeti u obzir da je prilikom odgovaranja na pitanje o aktivnosti koja im je donosila novac u prethodne dvije godine značajno veći procenat (53% raseljenih RAE i 25% domicilnih RAE) onih koji su naveli da su do novca dolazili prikupljanjem sekundarnih sirovina, nego procenat onih koji su naveli da su radili neformalno. Budući da prikupljanje sekundarnih sirovina spada u radnu aktivnost, prethodni podatak o broju neformalno zaposlenih trebalo bi uzeti sa rezervom. Možemo zaključiti da osobe koje obavljaju ovu vrstu djelatnosti ne percipiraju tu aktivnost kao zaposlenje i sebe svrstavaju u nezaposlene. Formalno uvođenje prikupljanja sekundarnih sirovina u nomenklaturu zanimanja doprinijelo bi kako uređenju ovog segmenta sive ekonomije tako i stavu pripadnika RAE i ostale populacije o ovoj vrsti radne aktivnosti.

Za domicilno stanovništvo, RAE i ostalo, karakteristična je značajna razlika po polu kada je u pitanju zaposlenost. Naime, dok se ova razlika ne uočava među nezaposlenima, u grupi malobrojnih zaposlenih ima značajno više osoba muškog pola: 11% domicilnih RAE muškog pola je zvanično zaposleno i svega 1% žena iz ove populacije, isto tako 21% muškaraca i 12% žena u okviru domicilnog neromskog stanovništva trenutno zvanično radi. Sasvim

očekivano, zaposlenost je u direktnoj vezi sa životnim standardom, te domicilni zaposleni rjeđe spadaju u 20% najsiromašnijih.

8.2 AKTIVNO TRAŽENJE POSLA

Polovina osoba starijih od 15 godina koje trenutno nisu formalno ili neformalno zaposlene i ne spadaju u grupu penzionera, a žive na Koniku i u okolini, navodi da trenutno aktivno traži posao. Jedina uočena razlika između populacije jeste ta da raseljeni RAE u većem procentu od prosjeka navode da aktivno traže posao, njih 56%. Sljedeći po aktivnosti su raseljeni koji nisu RAE, od kojih 53% aktivno traži posao, a isto to čini i 48% domicilnih RAE, odnosno 47% domicilnih koji nisu RAE. U sve četiri populacije u grupi onih koji aktivno traže posao ima značajno više muškaraca nego žena.

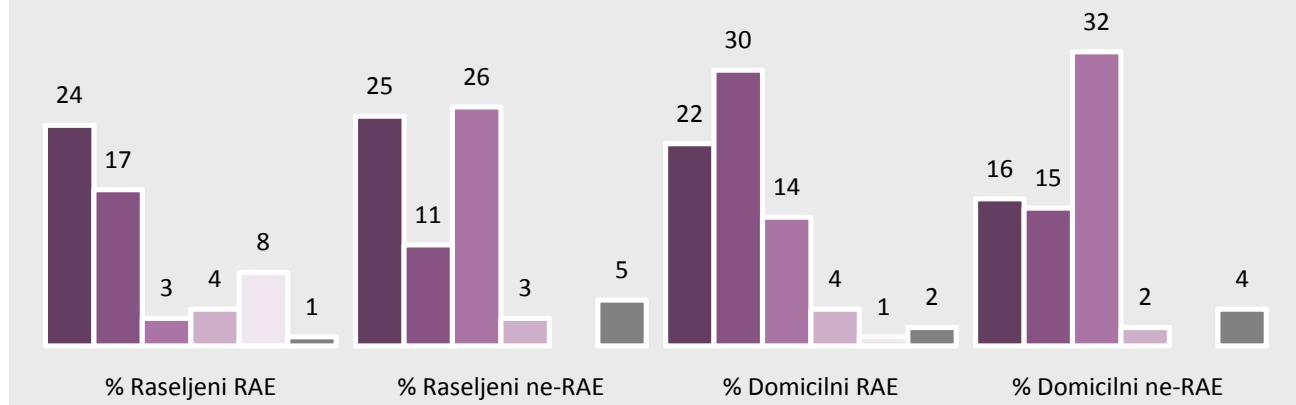
Nesposobnost za rad, obaveze u domaćinstvu i postojanje posla izdvajaju se kao glavni razlozi zbog kojih nezaposleni trenutno ne traže aktivno posao (Grafikon 8.2.1). Domicilni RAE češće od pripadnika ostalih populacija navode da posao ne traže zbog toga što trenutno rade u domaćinstvu (30%), dok domicilni koji nisu RAE u 32% slučajeva, značajno češće od prosjeka, tvrde da već imaju posao. Za raseljene, odnosno za 35% RAE i 30% ostalih, karakteristično je da navode neke druge razloge koji ih sprečavaju da aktivno traže posao. Struktura odgovora ukazuje da su ti drugi razlozi najčešće nemogućnost dobijanja dokumenata. U sve četiri populacije značajan dio nazaposlenih tvrdi da nije u mogućnosti da radi te da zbog toga ne traže posao: 24% raseljenih RAE, 25% raseljenih koji nisu RAE, 22% domicilnih RAE i 16% domicilnih koji nisu RAE.

Značajna razlika po polu uočena je u sve četiri populacije budući da žene mnogo češće navode da posao ne traže zato što su zauzete obavezama u kući. Da posao ne traže zbog rada u kući, posebno je izraženo kod žena domicilnih RAE, budući da 51% navodi ovaj razlog. Podaci dobijeni u fokus grupama donekle objašnjavaju ovu pojavu jer su gotovo svi učesnici, bez obzira kog su pola a koji pripadaju populaciji RAE, iskazali stav da su muškarci ti koji bi trebalo da rade van kuće i zarađuju novac.

“Ko ima muško radi, ko nema muško - ništa...”

Grafikon 8.2.1: Razlozi netraženja posla

- Bolesni ste ili nesposobni za rad
- Radite u domaćinstvu
- Već radim i ne treba mi drugi posao
- Nema ponude poslova
- Smatrate da nemate šanse jer ste romske (aškalske, egipčanske) nacionalnosti
- Imate druge izvore prihoda

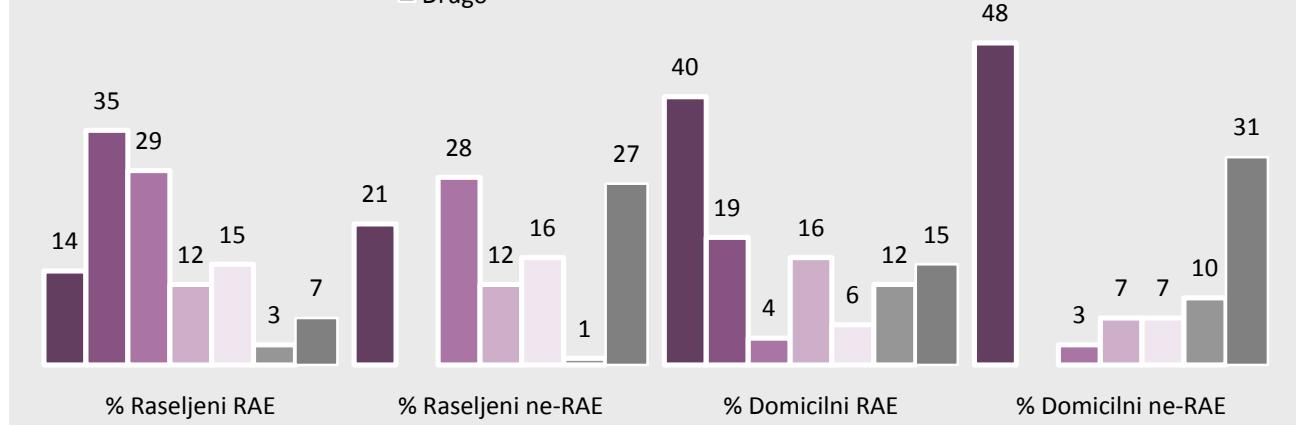
Domicilno stanovništvo, tačnije 48% koji nisu RAE i 40% RAE, koje trenutno aktivno traži posao najveću prepreku na tom putu uglavnom vidi u nedostaku veza i poznanstava (Grafikon 8.2.2), dok je za raseljena lica osnovni problem pravni status odnosno nemanje prava na rad (29% RAE i 28% ostalih). Istovremeno, kod RAE se kao problem pojavljuje i diskriminacija na etničkoj osnovi (35% raseljenih i izbjeglih, 19% domicilnih).

Polovina nezaposlenog domicilnog stanovništva koji nisu pripadnici RAE populacije i trenutno traže posao smatra da posao ne uspijevaju da pronađu uslijed nedostatka potrebnih veza i poznanstava. Pripadnici ove populacije kao probleme navode i neke druge razloge (31%), dok značajno rjeđe smatraju da su problem nedovoljne kvalifikacije (10%) ili neinformisanost o načinu pronalaženja posla (7%). I domicilno RAE stanovništvo najčešće kao problem izdvaja nedostatak veza i poznanstava (40%), a gotovo 1/5 njih smatra da posao ne dobijaju zato što su Romi, dok 17% kao glavni problem vidi to što ne znaju na koji način da traže posao.

Raseljeni koji ne pripadaju RAE populaciji svoj pravni status, koji im ne omogućava da stupe u radni odnos u Crnoj Gori, najčešće vide kao glavni problem zbog kog trenutno ne uspijevaju da se zaposle, a ovaj odgovor navodi 28% nezaposlenih. Kao problemi su izdvojeni i neki drugi razlozi (27%), nedostatak veza i poznanstava (21%), te nesposobnost za rad (16%). Raseljeni RAE u značajno većem procentu od domicilnih RAE smatraju da poslodavci ne žele da im daju posao zbog etničke pripadnosti i ovaj odgovor navodi 35% nezaposlenih. Sljedeći problem koji se izdvaja je već pominjani pravni status raseljenih lica, koji je navelo 29% nezaposlenih u okviru ove populacije, a potom i nesposobnost za rad u 15% slučajeva.

Grafikon 8.2.2: Prepreke u pronalaženju posla

- Nedostaju mi veze i poznanstva
- Niko neće da me zaposli jer sam Rom (Aškalija, Egipćanin)
- Nemam pravo na zapošljavanje
- Neinformisan sam / Ne znam kako da nađem posao
- Bolesstan sam ili nesposoban za rad
- Nemam adekvatne kvalifikacije i vještine
- Drugo

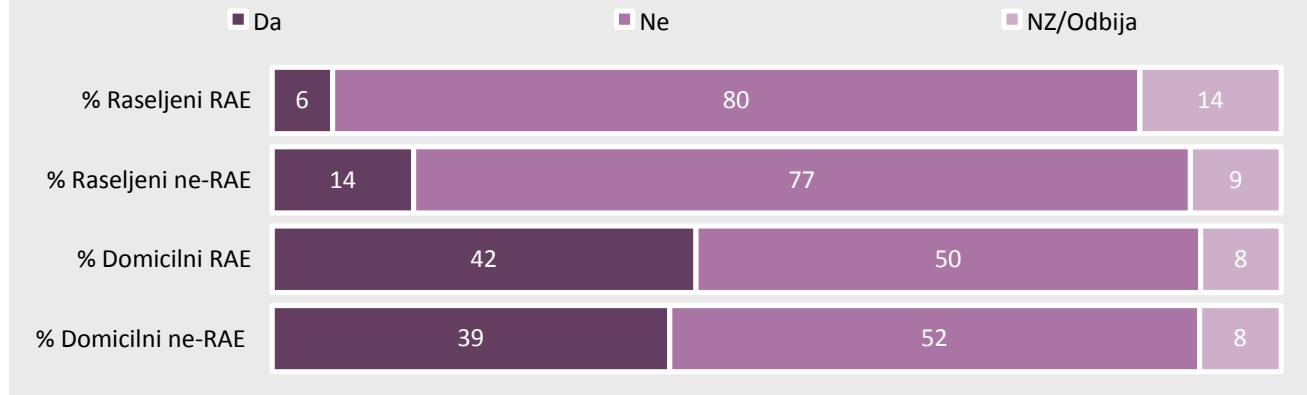
Učestalost korišćenja usluga Zavoda za zapošljavanje zavisi, prije svega, od pravnog statusa odnosno državljanstva pripadnika određene populacije. Naime, u populacijama raseljenih lica, bez obzira na njihovo etničko porijeklo, gotovo da nema osoba koje su u posljedne dvije godine bile prijavljene na Biro rada (6% radno sposobnih RAE, 14% ostalih radno sposobnih). Ovakva situacija ne može se dovesti u vezu s aktivnošću ili zainteresovanosti raseljenih lica da nađu posao, budući da pravno uređenje Crne Gore ne omogućava osobama koje nisu državljeni, a to je upravo slučaj s ovom populacijom, da koriste usluge Zavoda za zapošljavanje.

Raseljeni RAE koji su učestvovali u grupnoj diskusiji takođe navode da nemaju pravo na korišćenje usluga Zavoda za zapošljavanje uslijed neriješenog pravnog statusa.

„Treba crnogorsko državljanstvo. Ne daju, kažu – imamo mi naših dosta. Bio sam prije dva dana i rekli su mi – ne možeš.“

Među domicilnim stanovništvom koje ima pravo na korišćenje ovih usluga sličan je udio prijavljenih u zavisnosti od etničkog porijekla: 42% RAE i 39% stanovnika koji nisu RAE je na evidenciji Zavoda za zapošljavanje.

Figure 8.3: Postotak prijavljenih u Zavodu za zapošljavanje

U grupi domicilnih RAE koji su prijavljeni u Zavodu za zapošljavanje najviše ima pripadnika starosne grupe od 31 do 45 godina, dok su prijavljeni domicilni koji ne pripadaju romskoj populaciji takođe tih godina ili nešto mlađi (od 19 do 30 godina starosti). Domicilni koji nisu RAE, koji spadaju u 20% najsiromašnijih u zemlji, češće su od ostalih prijavljeni u Zavodu za zapošljavanje, dok oni boljeg materijalnog stanja u većem procentu ne koriste usluge

Zavod za zapošljavanje Crne Gore evidenciju nezaposlenih lica **ne vodi po etničkoj pripadnosti**, ali je, zbog potreba primjene Uredbe o načinu ostvarivanja prava raseljenih i interno raseljenih lica izvršena izmjena u aplikaciji, čime je omogućeno pretraživanje evidencije po tom osnovu, pri čemu izjašnjavanje nezaposlenih o etničkoj pripadnosti nije obavezno, već je **isključivo dobrovoljno**.

U decembru 2011. godine na evidenciji Zavoda nalazi se 385 raseljenih lica i 258 interno raseljenih, od čega je 30 lica koja su se deklarisala kao pripadnici RAE populacije.

Preko 90% registrovanih RAE čine lica bez zanimanja i stručne spreme.

Nedostatak obrazovanja i obrazovnih mogućnosti upravo i predstavlja jednu od najvećih prepreka prilikom zapošljavanja romske populacije. Ostale prepreke odnose se na nedostatak ličnih isprava, tešku ekonomsku i socijalnu situaciju, zbog koje nisu u prilici da prihvataju duže obuke, diskriminaciju i neprihvatanje od strane neromske populacije i poslodavaca, život u nesigurnim i nestandardizovanim prebivalištima, nedostatak garancija u vidu nekretnina i žiranata za podizanje kredita; itd.

Od ukupnog broja nezaposlenih pripadnika RAE populacije registrovanih u evidenciji Zavoda samo 7,5% pripada aktivnim tražiocima zaposlenja, što znači da se na evidenciju javljaju u propisanom roku i žele učešće u mjerama aktivne politike zapošljavanja.

U tom smislu, savjetnici za zapošljavanje u biroima rada ulažu velike napore da, kroz razne vidove animacije, motivišu pripadnike RAE populacije da se prijave na evidenciju biroa rada i uzmu učešća u mjerama i programima aktivne politike zapošljavanja, koje im mogu pomoći u povaćanju mogućnosti da se zaposle i kod uključivanja u legalne tokove tržišta rada. S tim ciljem, oni obilaze romska naselja, održavaju tribine, sarađuju sa lokalnom zajednicom i romskim NVO organizacijama, putem medija informišu i animiraju romsku populaciju, objašnjavajući im zašto je potrebno da se evidentiraju kao nezaposlena lica.

Samostalno ili kao partner u projektima, u 2011. godini ZZZCG je realizovao brojne aktivnosti u cilju unapređenja zapošljavanja RAE populacije.

U toku 2011. godine oko 100 nezaposlenih lica RAE populacije obuhvaćeno je programima aktivne politike zapošljavanja, gdje se prije svega misli na uključivanje u programe obrazovanja i osposobljavanja, tj. u ovom slučaju obuke za jednostavna pomoćna zanimanja nižeg stepena stručnosti, na učešće u javnim radovima, kako državnim tako i lokalnim, i sezonskim poslovima.

Zavoda za zapošljavanje.

8.3 RADNO ISKUSTVO

Nezaposlenost nije samo trenutni problem domicilnog i doseljenog stanovništva u oblasti Konik i neposrednoj okolini, već je to bio problem i u prošlosti. Naime, dokumentovani radni staž ima manje od polovine radno sposobnog stanovništva, a to je posebno uočljivo kod RAE: svega 7% raseljenih i 15% domicilnih RAE je nekada tokom života bilo zvanično zaposleno. S druge strane, situacija je značajno povoljnija za neromsко stanovništvo: radni staž je dokumentovan kod 48% raseljenih i 43% domicilnih pripadnika ostalih populacija.

Prosječni radni staž je, sasvim očekivano, za raseljena lica duži kada je u pitanju zaposlenje na Kosovu. Naime, radni staž na Kosovu za raseljena lica RAE nacionalnosti u prosjeku iznosi 14,4 godine, dok je za period proveden u Crnoj Gori značajno manji i iznosi 8,8 godina, a u nekoj drugoj zemlji 9,4 godine. Još izraženija je razlika kod populacije raseljenih lica koja nije RAE: njihov radni staž na Kosovu u prosjeku iznosi 19,6 godina, a u Crnoj Gori 8,2 godine i u nekoj drugoj zemlji 16,5 godina. Domicilno stanovništvo u Crnoj Gori u prosjeku je bilo zaposleno 12,7 godina, kada su u pitanju RAE, odnosno 14,6 godina kada su u pitanju neromski stanovnici. Kod nekih od njih je zabilježen i rad na Kosovu (5,5 godina RAE, a ostali 4 godine), ali i u nekoj drugoj zemlji: u prosjeku 11,7 godina za RAE i 15,1 godina za ostale.

Učesnici u diskusiji koji spadaju u grupu raseljenih RAE uglavnom su ranije živjeli na Kosovu i navode da su tamo radili, ali da u Crnoj Gori sada ne mogu da se zaposle.

„Radio sam 10 godina u Komunalnom. Imali smo uslove dobre, da jedem, primao pare, djeca jela. Sad nikakve uslove. Ne možemo da radimo u Komunalno, jer nemamo državljanstvo Crne Gore. Imamo ličnu kartu, a državljanstvo ne možemo da dobijemo.“

U prethodne dvije godine polovina radno sposobnih RAE i onih koji ne pripadaju romskoj populaciji, koji žive na Koniku i u okolini, nije obavljala nikakvu aktivnost koja bi im donosila novac, odnosno to nije činilo 50% domicilnog neromskeg stanovništva, 51% domicilnih RAE, 48% raseljenih koji ne pripadaju RAE populaciji i 44% raseljenih RAE. Najčešće je novac zarađivan nekim vidom povremene aktivnosti obavljane s vremenom na vrijeme, što je najkarakterističnije za populaciju raseljenih RAE, budući da je 36% njih starijih od 15 godina obavljalo ovakav vid aktivnosti. Povremeni rad za novac obavljala je i 1/4 raseljenih koji nisu RAE i domicilnih RAE, dok je značajno rjeđe to bio slučaj kod domicilnog neromskeg stanovništva, od kojih je povremeno radilo samo 15%. Redovni posao sa punim radnim vremenom obavljali su mahom samo stanovnici koji nisu RAE i to 19% domicilnih i 15% raseljenih, dok kod RAE gotovo da nije zabilježen ovakav tip djelatnosti.

Za sve ispitivane populacije uočava se značajna razlika po polu kada je u pitanju rad za novac. Naime, muškarci su u značajno većem procentu od žena obavljali povremene aktivnosti koje donose novac, dok je za žene karakterističnije da u posljednje dvije godine nisu obavljale nikakvu aktivnost koja bi im donijela novčanu nadoknadu.

Uočljive su velike razlike kada je u pitanju vrsta posla koju za novac obavljaju RAE i oni koji ne pripadaju populaciji RAE. Naime, dok je za RAE, posebno one raseljene, karakteristično sakupljanje metala, papira i ostalih sekundarnih sirovina, ovaj tip aktivnosti ostale populacije ne obavljaju. Istovremeno, neke poslove, kao

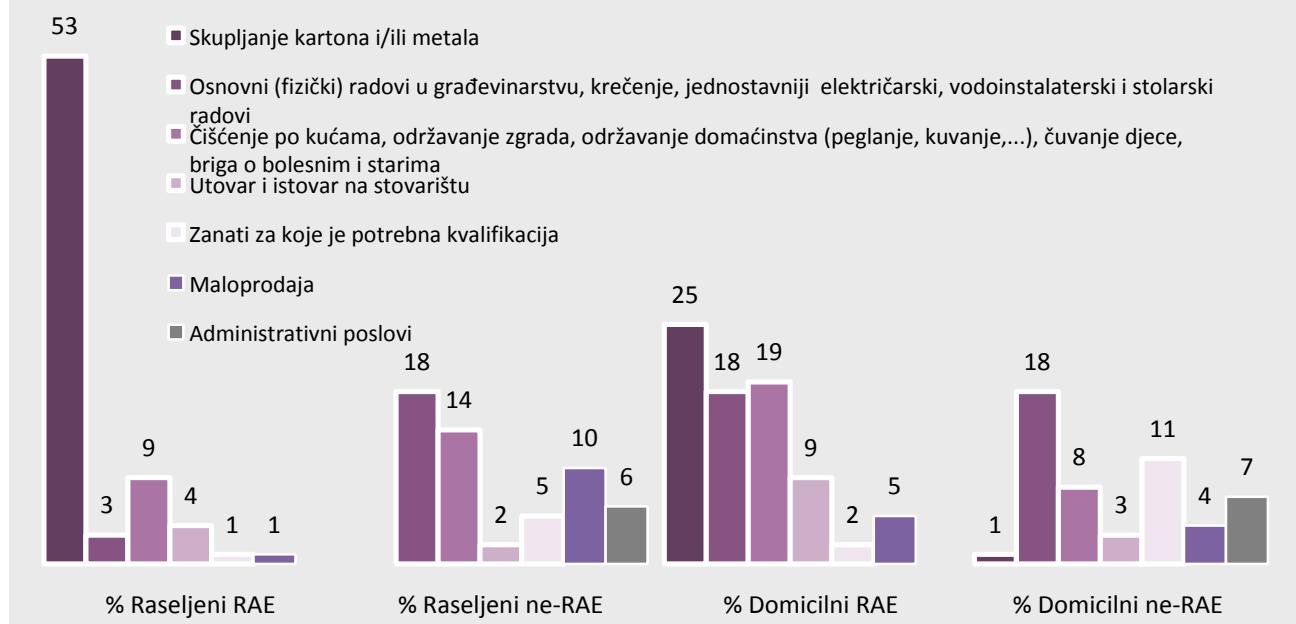
što su administrativni, obavlja samo neromska populacija. Ipak, i među RAE postoje razlike. Dok kod doseljeničke populacije dominira prikupljanje sekundarnih sirovina (čak 53% ovo navodi kao aktivnost kojom zarađuje za život), domicilni RAE rjeđe obavljaju ovaj tip aktivnosti (25% njih), a češće od prosjeka osnovne fizičke radove (18%) i poslove čišćenja (19%). S druge strane, i domicilni i raseljeni stanovnici koji nisu RAE obavljaju različite vrste poslova: osnovne fizičke poslove, čišćenje, trgovinu, administrativne poslove.

U fokus grupama RAE koji su izbjegli u Crnu Goru uglavnom su navodili prikupljanje sekundarnih sirovina kao jedini način da zarade neki novac.

„Ja cio dan... imam trociklo i ... cio dan po kontejnerima, skupljam gajbe i pakete pa prodajem. Bio sam kao muzičar, ali u požaru izgoreli instrumenti. I tako sad radim. Tako rade svi ovdje kod nas u kampu. Skupljamo šta stignemo.“

U populaciji raseljenih RAE muškarci i žene su podjednako aktivni u prikupljanju sekundarnih sirovina, ali su zato žene češće angažovane na poslovima čišćenja. U grupi domicilnih RAE i ostalih stanovnika još su uočljivije podjele na muške poslove: muškarci rade fizičke poslove, a žene poslove čišćenja.

Grafikon 8.3: Tipovi aktivnosti koje se obavljaju za novac

9 SOCIJALNI I EGZISTENCIJALNI PROBLEMI

Osim problema sa zadovoljenjem osnovnih životnih potreba, kao što su potreba za hranom i odjećom koje se javljaju u visokom procentu, kod sve četiri posmatrane populacije najčešće spontano navođeni problemi kod svih ispitanika su nezaposlenost i problemi sa liječenjem, odnosno zdravstvenom zaštitom. U velikoj mjeri je izražena zabrinutost zbog problema sa školovanjem djece (naročito kod raseljenih RAE).

Zajednički problemi sa kojima se susreće domicilno i raseljeno stanovništvo u posmatranom dijelu Konika, osim nepoželjne manifestacije na pojedince i grupe koje žive u tom dijelu grada, zbog svoje kompleksnosti mogu dugoročno destabilizovati čitavu društvenu zajednicu. Neophodno je uspostaviti socijalni dijalog kojim bi se došlo do složenih mjera socijalne politike, a kojim bi se ovi problemi riješili na efikasan i održiv način.

9.1 SOCIJALNI I EGZISTENCIJALNI PROBLEMI

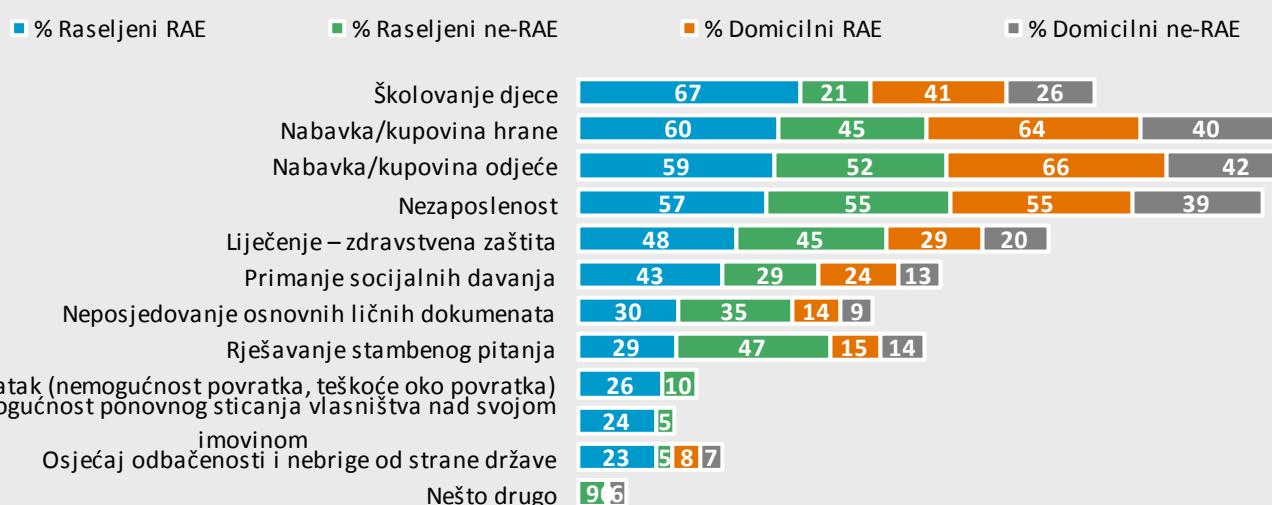
Školovanje djece, nabavku hrane, nabavku odjeće, nezaposlenost i zdravstvenu zaštitu raseljeni Romi najčešće navode kao probleme koji ih trenutno opterećuju.

Za razliku od raseljenih RAE, kao probleme koji ih trenutno opterećuju, ostala raseljena populacija spontano najčešće navodi nezaposlenost, zatim rješavanje stambenog pitanja, nabavku odjeće, nabavku hrane i liječenje, odnosno zdravstvenu zaštitu.

Kupovina/nabavka odjeće i hrane predstavljaju dva problema koje domicilno RAE stanovništvo ističe u prvi plan. Nezaposlenost spontano navodi i nadpolovičan procenat RAE domicilnog stanovništva. Školovanje djece i liječenje, odnosno zdravstvena zaštita, spadaju u grupu pet najvećih problema koje navode pripadnici domicilnog RAE stanovništva.

Generalno gledano, isti problemi preovladavaju i kod domicilnog stanovništva koje nije RAE. Tako, nabavka/kupovina odjeće, kao i nabavka/kupovina hrane predstavljaju dva najčešće spontano navođena problema kod ove populacije. Visok procenat domicilnih koji ne pripadaju populaciji RAE spontano navodi i nezaposlenost. Osim ovih problema, školovanje djece spada u pet najčešće navođenih problema koji tište

Grafikon 9.1.1. Populacije: Spontano navođenje problema

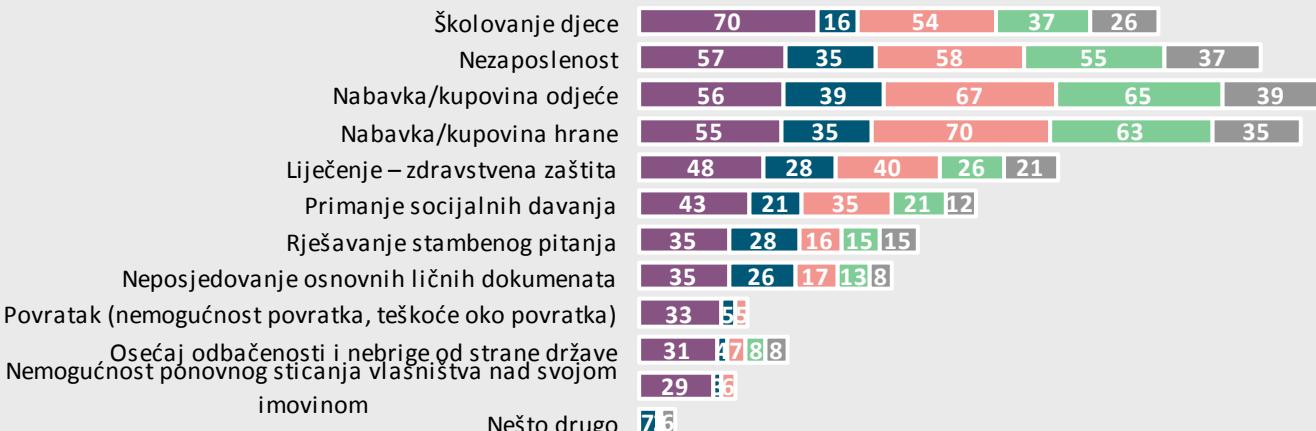

domicilno stanovništvo koje ne pripada populaciji RAE.

Kad su u pitanju problemi po posmatranim naseljima, nisu uočene značajnije razlike u odnosu na populacije.

Grafikon 9.1.2. Teritorije: Spontano navođenje problema

■ % Konik , "Njemačka kuća" ■ % Vrela Ribnička ■ % "Pijesak" ■ % Lokalni RAE - okolina ■ % Lokalni ne-RAE- Okolina

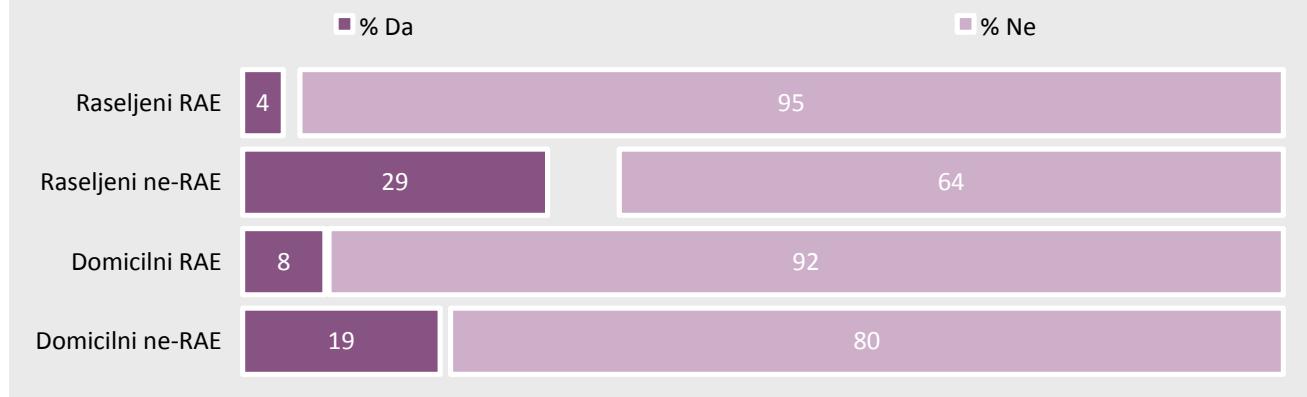
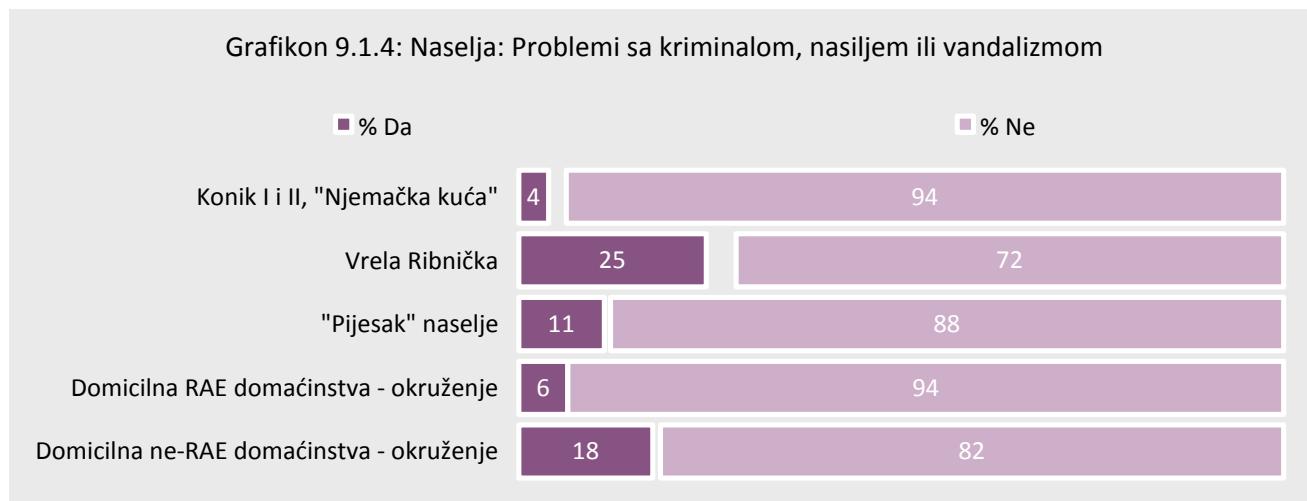

Domaćinstva koja ne pripadaju populaciji RAE češće navode da područje u kom žive ima problema sa kriminalom, nasiljem ili vandalizmom. U tom smislu se ističu Vrela Ribnička, u kojim svako četvrtoto domaćinstvo kaže da se područje u kom žive suočava s ovim problemom. Osim ovih domaćinstava, problem sa vandalizmom i nasiljem češće navode domicilna RAE domaćinstva koja žive u okruženju nego što je to slučaj sa kampovima i naseljem „Pijesak“.

Ipak, potrebno je naglasiti da se problemi sa kriminalom i nasiljem ne navode u velikoj mjeri i da svega 4% raseljeničkih RAE domaćinstava navodi ovaj problem, 8% RAE domicilnih domaćinstava. Ostala raseljenička domaćinstva potvrđuju postojanje ovog problema u 29% slučajeva, a ostala domicilna domaćinstva u 19%. Tokom diskusija u fokus grupama domicilni stanovnici koji ne pripadaju populaciji RAE, a koji su bili skloni ocjeni da u njihovom okruženju ima problema sa kriminalom, krivce za te probleme ne povezuju isključivo sa jednom populacijom.

„Meni se dešavalo da mi nestane nešto, ali sam znala da to nisu Romi.“

„Imao sam slučajeva da su mi nestajale stvari. Uveče sam ga uhvatio, ipod prozora. Sad prije dvije noći ukradena mi je jakna sa žice. A to pripisujem Romima pridošlicama. Oni kradu sitne stvare, ako vide oko kuće... Garderobu koja se suši.“

Grafikon 9.1.3: Populacije: Problemi sa kriminalom, nasiljem ili vandalizmom

Grafikon 9.1.4: Naselja: Problemi sa kriminalom, nasiljem ili vandalizmom

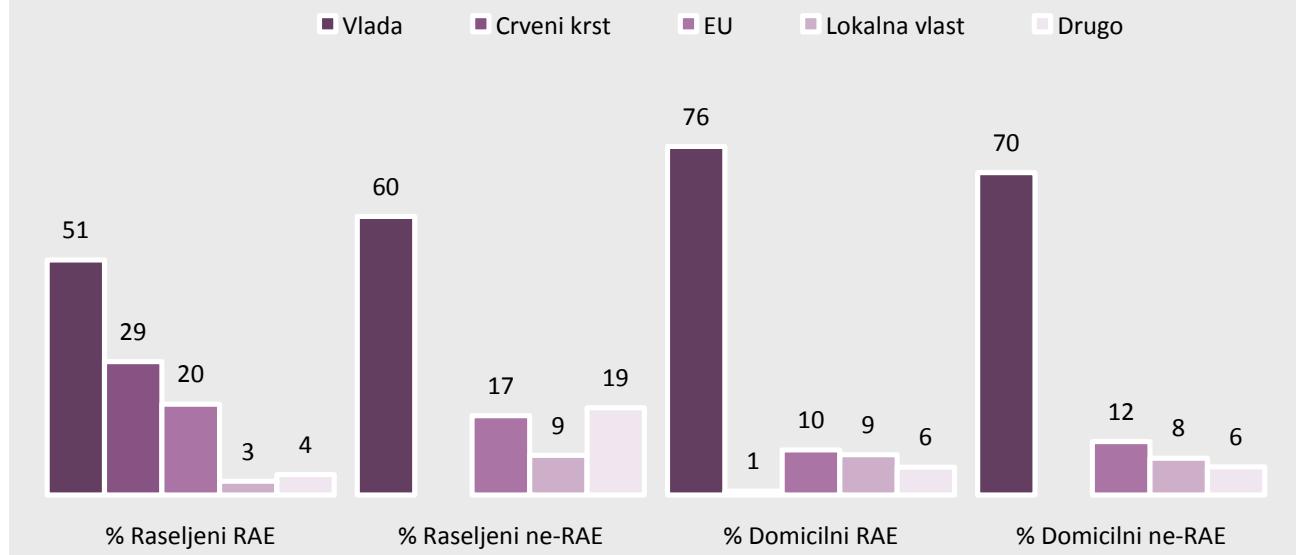
Pripadnici sve četiri populacije prvenstveno vide Vladu Crne Gore kao instituciju koja je u najboljoj poziciji da poboljša njihov život, tačnije 50% raseljenih RAE, 60% raseljenih koji nisu RAE, čak 75% domicilnih RAE i 70% domicilnih koji nisu RAE. Uočljivo je da domicilno stanovništvo u većoj mjeri ima očekivanja od Vlade nego što je to slučaj sa raseljenim stanovnicima Konika.

Po mišljenju raseljenih RAE, Crveni krst se opaža kao institucija koja je na drugom mjestu, odmah nakon Vlade Crne Gore, i koja je u dobroj poziciji da poboljša njihov život.

Evropska unija se kod domicilnog stanovništva, nakon Vlade – na drugom mjestu, najčešće navodi kao institucija koja je u poziciji da utiče na poboljšanje njihovih života. Interesantno je da raseljeni RAE ali i ostale populacije raseljenih u većem procentu nego što to čini domicilno stanovništvo navode baš Evropsku uniju kao nekoga ko je u najboljoj poziciji da im pruži pomoć.

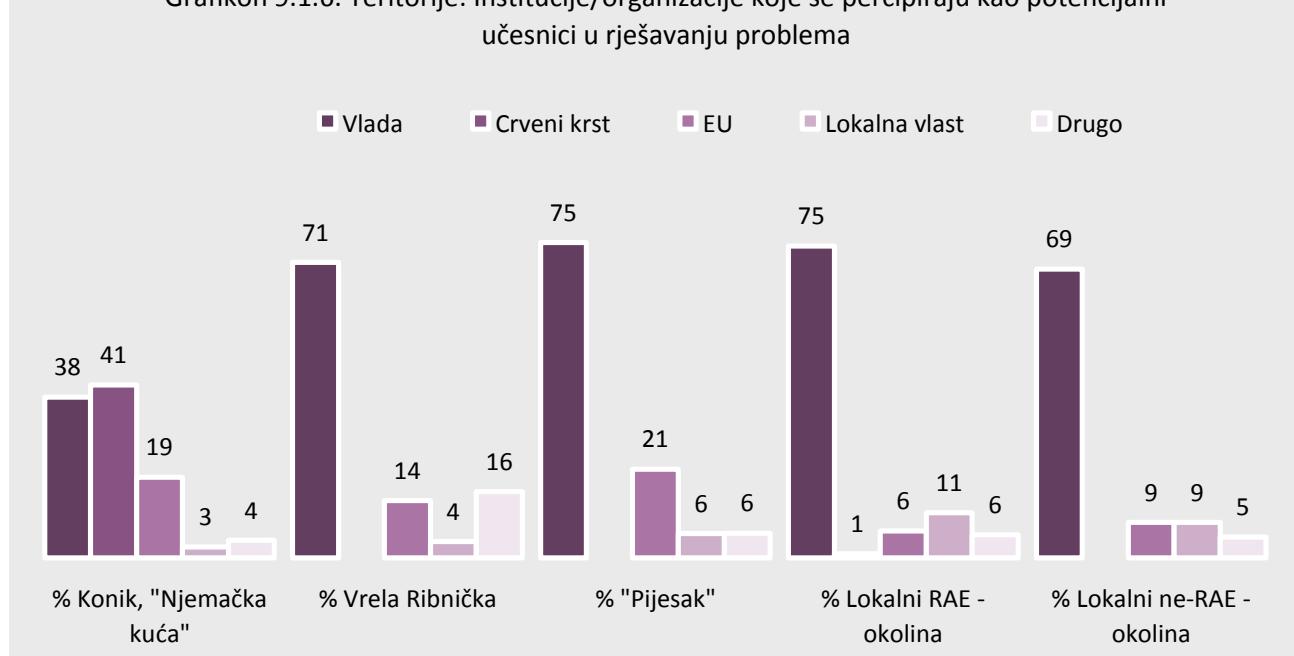
Dalje, domicilno stanovništvo i raseljeni RAE u značajnom procentu izdvajaju i lokalnu upravu (Grafikon 9.1.5).

Grafikon 9.1.5. Populacije: Institucije/organizacije koje se percipiraju kao potencijalni učesnici u rješavanju problema

Gledano na nivou naselja, stanovnici izbjegličkih kampova Konik I, Konik II i „Njemačka kuća“ smatraju da je Crveni krst organizacija koja je u najboljoj poziciji da unaprijedi njihov život, dok stanovnici ostalih naselja smatraju da je to Vlada Crne Gore (Grafikon 9.1.6).

Grafikon 9.1.6. Teritorije: Institucije/organizacije koje se percipiraju kao potencijalni učesnici u rješavanju problema

Može se zaključiti da se nezadovoljenje osnovnih životnih potreba, kao što su potreba za hranom i odjećom, javljaju u visokom procentu kod sve četiri posmatrane populacije, kao i nezaposlenost i problemi sa liječenjem, odnosno zdravstvenom zaštitom. Takođe, u velikoj mjeri je izražena zabrinutost zbog problema sa školovanjem djece (naročito kod raseljenih RAE).

Problemi sa nabavkom hrane i odjeće, ali i pristupa zdravstvenim uslugama, mogu se dovesti u vezu sa visokim procentom nezaposlenosti kod posmatranih populacija. S tim u vezi, osnovna preporuka za rješavanje egzistencijalnih problema posmatranih populacija odnosila bi se na intervencije koje bi imale za cilj prevashodno smanjenje nezaposlenosti.

10 STAVOVI PREMA INTEGRACIJI

RAE su, kao marginalizovana grupa, u značajnoj mjeri isključeni iz glavnih tokova društvenog života u Crnoj Gori. Socijalna isključenost i izuzetno teški ekonomski uslovi čine povratnu spregu koja permanentno pogoršava uslove života RAE u Crnoj Gori, ali i njihov poseban etnički i kulturni identitet i tradiciju.

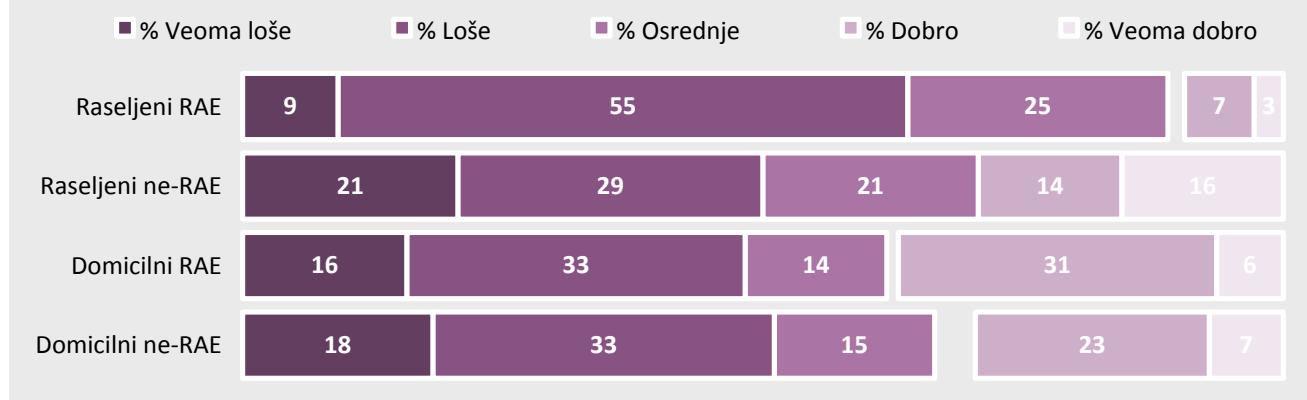
Objektivno stanje u kom se nalazi RAE populacija u Crnoj Gori (a posebno situacija raseljenih RAE) veoma često je u neskladu sa deklarativnim prihvatanjem i odobravanjem integracije u crnogorsko društvo od strane većinskog stanovništva.

Da bi se poboljšao život RAE i sprovela integracija RAE populacije u crnogorsko društvo, neophodno je uspostaviti nove kulturološke obrasce i mehanizme socijalne uključenosti, koji će odbaciti tradicionalne predrasude prema ovoj populaciji i u krajnjoj liniji populaciji RAE u Crnoj Gori omogućiti dostojanstven život.

10.1 STAVOVI PREMA INTEGRACIJI ROMA

Većina pripadnika gotovo svake posmatrane populacije smatra da su se raseljeni RAE loše uklopili. Tako, 64% raseljenih RAE smatra da su se loše uklopili u sredinu u kojoj sada žive. Sa njima se slaže polovina domicilnog stanovništva (RAE i neromskog), ali i svaki drugi raseljeni koji ne pripada populaciji RAE. Dosadašnju integraciju raseljenih RAE u sredinu u kojoj sada žive uspješnom ocjenjuje tek 9% raseljenih RAE, 29% ostalih raseljenih, 37% domicilnih RAE, i na kraju, 30% domicilnih koji nisu RAE (Grafikon 10.1.1).

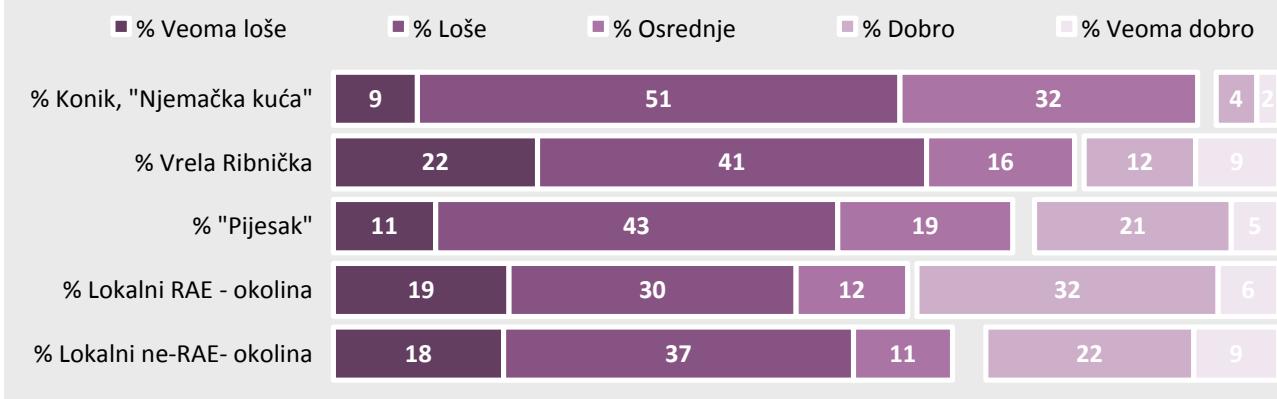
Grafikon 10.1.1. Populacije: Percepција успјешности integracije raseljenih Roma

Svega 6% stanovnika izbjegličkih kampova Konik I, Konik II i „Njemačke kuće“ smatra da su se raseljeni RAE dobro uklopili u sredinu u kojoj sada žive, dok dosadašnju integraciju raseljenih RAE najuspješnijom vidi 38% domicilnih RAE koji žive u okruženju izbjegličkih kampova i naselja „Pijesak“, ali i 31% domicilnih koji nisu RAE i koji žive u istom području (Grafikon 10.1.2).

Iako je većinski utisak u svim populacijama da se raseljeni RAE nisu dobro uklopili u sredinu u kojoj sada žive, može se zaključiti da domicilno stanovništvo u većoj mjeri smatra da su se raseljeni RAE dobro uklopili nego što to sami raseljeni RAE misle.

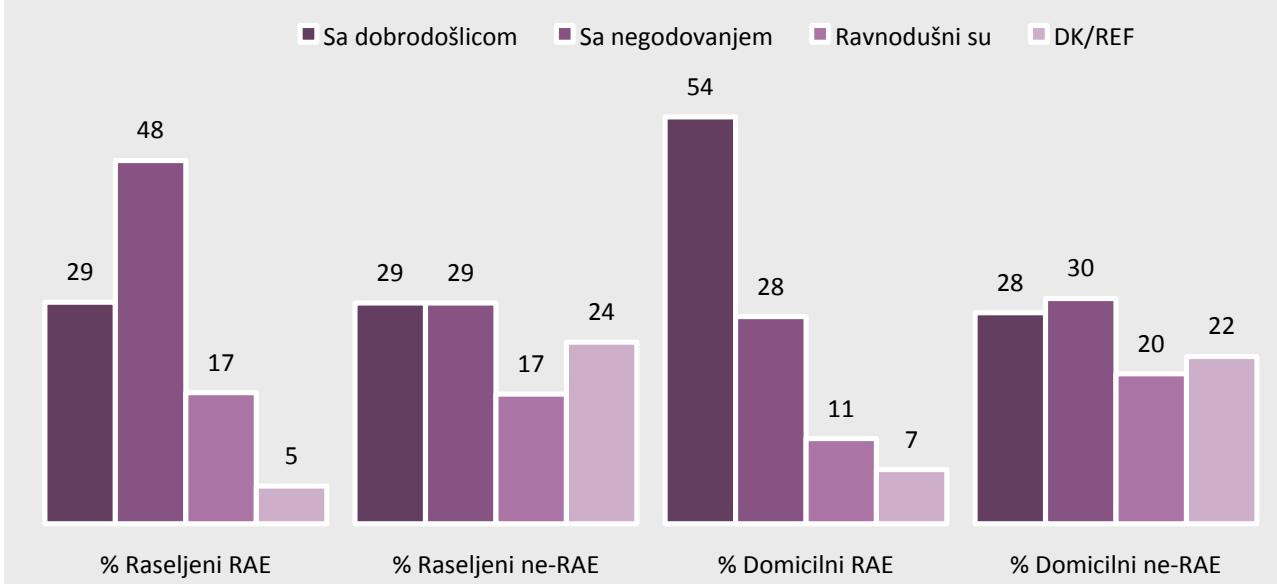
Grafikon 10.1.2. Teritorije: Percepcija uspješnosti integracije raseljenih Roma

Skoro 30% raseljenih RAE smatra da ih je domicilno RAE stanovništvo prihvatio sa dobrodošlicom, a 48% smatra da ih je domicilno RAE stanovništvo prihvatio sa negodovanjem. Raseljeni RAE gotovo na jednak način procjenjuju i dobrodošlicu od strane domicilnog neromskog stanovništva (27% sa dobrodošlicom; 46% sa negodovanjem).

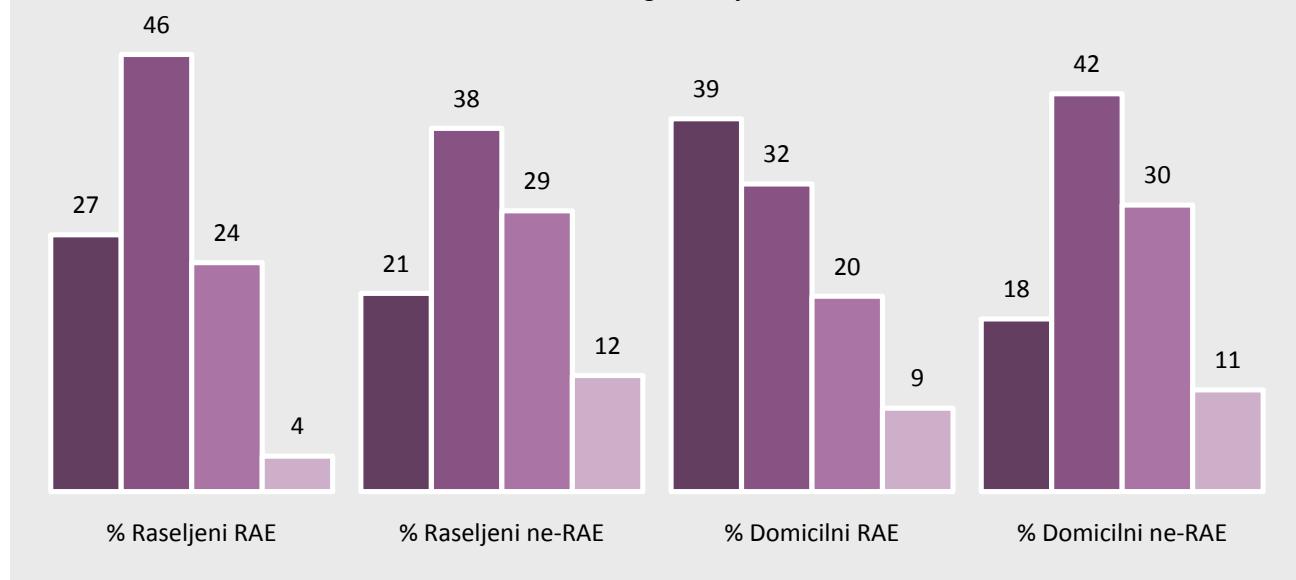
Sami domicilni RAE smatraju da su u velikoj mjeri pozitivno prihvatali raseljene RAE (54%), dok stav o pozitivnom prihvatanju raseljenih RAE ima 28% ostalih domicilnih stanovnika (Grafikom 10.1.3).

Grafikon 10.1.3. Populacije: Percepcija prihvatanja raseljenih Roma od strane domicilnog romskog stanovništva

Grafikon 10.1.4. Populacije: Percepcija prihvatanja raseljenih Roma od strane domicilnog neromskeg stanovništva

■ Sa dobrodošlicom ■ Sa negodovanjem ■ Ravnodušni su ■ DK/REF

Svega 18% domicilnih koji nisu RAE, a koji žive u okruženju izbjegličkih naselja, misli da je raseljeno RAE stanovništvo sa dobrodošlicom prihvaćeno od strane domicilnog neromskeg stanovništva; ujedno, značajno veći procenat domicilnih koji nisu RAE, a koji žive u okruženju, ocjenjuje da su raseljeni RAE dobrodošli za domaće RAE stanovništvo.

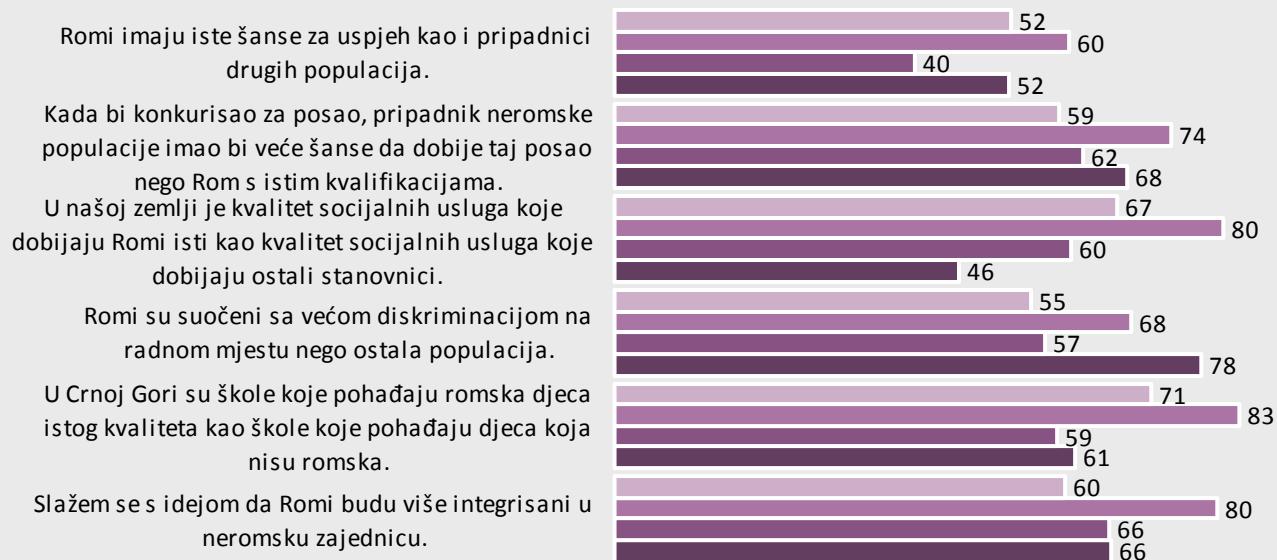
Da RAE imaju iste šanse za uspjeh kao i oni koji nisu RAE tvrdi 60% domicilnih RAE; njihovo uvjerenje dijeli svega 52% raseljenih RAE i ostalih domicilnih stanovnika i 40% raseljeničke neromske populacije. Domicilni RAE u pogledu tvrdnji koje su afirmativne i naglašavaju jednakost između RAE i onih koji nisu RAE izražavaju najveći stepen slaganja u odnosu na ostale populacije. Ipak, u većoj mjeri naglašavaju da su RAE na radnom mjestu suočeni sa većom diskriminacijom nego što su to pripadnici populacija koje nisu RAE, kao i to da neromska populacija ima prednost prilikom zapošljavanja u odnosu na RAE.

S idejom da RAE budu u većoj mjeri integrисани u većinsku zajednicu slaže se 66% raseljenih RAE i 66% raseljenih koji nisu RAE i 60% ostalih domicilnih. S ovom tvrdnjom se u najvećoj mjeri slažu domicilni RAE (80%).

Grafikon 10.1.5. Populacije: Stepen slaganja sa tvrdnjama

■ % Raseljeni RAE ■ % Raseljeni ne-RAE ■ % Domicilni RAE ■ % Domicilni ne-RAE

Bez obzira na visok procenat slaganja u svim populacijama da RAE treba da budu više integrisani u većinsku zajednicu, podaci o svakodnevnoj interakciji između RAE i ostalih svjedoče o visokom stepenu segregacije i isključenosti RAE populacije. Uočeno je da najveći jaz postoji između RAE i ostale populacije generalno, ali su značajne i razlike po boravišnom statusu.

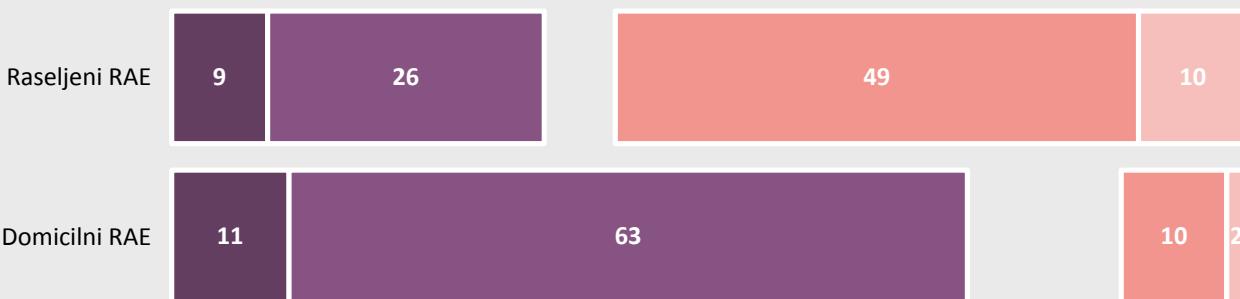
Tako, raseljeni RAE među ljudima na koje su upućeni (druže se, rade i slično) imaju svega 9% domicilnih koji nisu RAE i 26% domicilnih RAE. Raseljeni RAE najčešće se druže sa RAE iz njihovog mesta porijekla (49%) i 10% raseljenih RAE kaže da se najčešće druži sa ostalim RAE koji su raseljeni, ali su iz drugog mesta.

Domicilni RAE su najčešće u interakciji sa pripadnicima svoje populacije; svega 11% domicilnih RAE kaže da se najčešće druži sa domaćim stanovništvom koje ne pripada populaciji RAE.

Domicilni koji nisu RAE u najvećoj mjeri su upućeni na pripadnike svoje populacije, tačnije čak 76%. Svega 5% domicilnih neromskih stanovnika najčešće se druži sa domicilnim RAE, 3% sa raseljenim RAE i raseljenim koji nisu RAE.

Grafikon 10.1.6. Svakodnevne interakcije RAE s ostalim populacijama

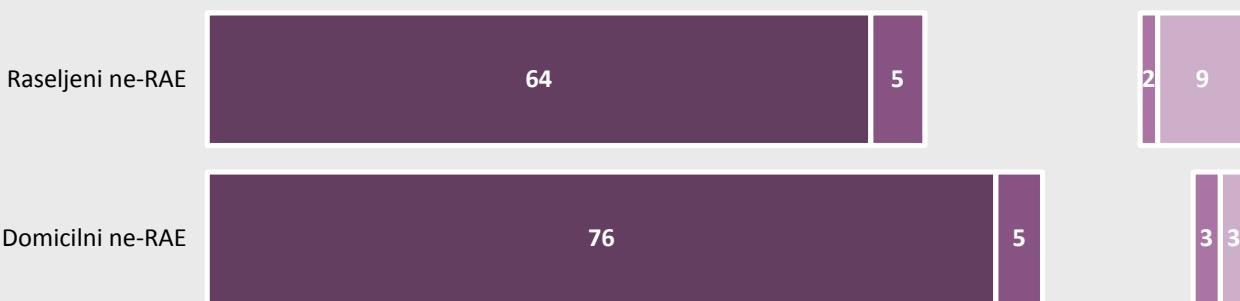
■ % Sa lokalnim ne-RAE stanovništvom
 ■ % Sa raseljenim RAE iz svog mesta porijekla

Grafikon 10.1.7. Svakodnevne interakcije ne-RAE s ostalim populacijama

■ % Sa lokalnim ne-RAE stanovništvom
 ■ % Sa raseljenim RAE

■ % Sa lokalnim RAE stanovništvom
 ■ % Sa raseljenim ne-RAE

Visok stepen socijalne segregacije potvrđen je i u nalazima sa fokus grupa, u kojima su se mogli čuti različiti stavovi o RAE populaciji. Takođe, učesnici fokus grupa su isticali razlike između domicilnih RAE i raseljenih RAE koji žive na Koniku. Po njihovom riječima, domicilni RAE se karakterišu kao poštene dobre komšije, dok su raseljeni RAE skloni krađi i prestupima.

„Ja 39 godina živim na Koniku i Romi su nam komšije. Nikad nam nisu ništa ukrali, nikad ništa nikom da fali.“

„Ja sam imao druga Ciganina, sa kojim sam se aktivno družio do 99.' godine. Poslije je otisao na Kosovo. On je živio kao svi Romi. Bio je uredan, okupan, ošišan, nikad glibav nije bio. Imao je 3-4 brata, i koji su bili za razliku od njega prljavi... i to sve zavisi jedan od drugog. Ipak, postoji razlika između Roma sa strane i naših. Romi sa strane su skloni krađi.“

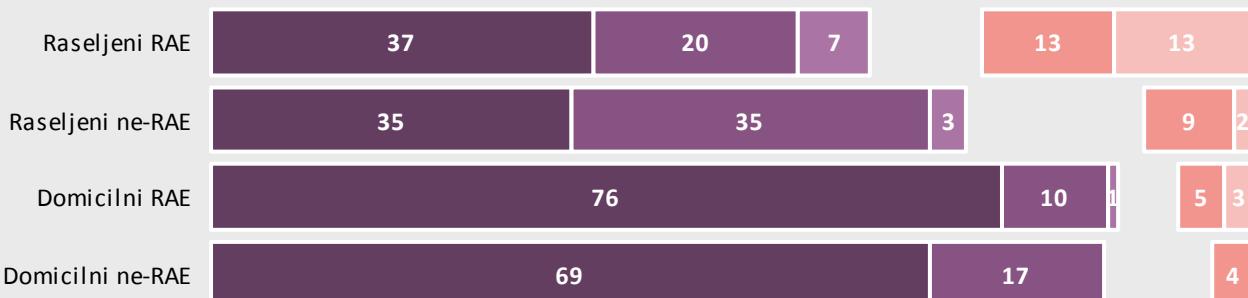
11 PLANOVI ZA BUDUĆNOST

Većina raseljenih RAE (37%) svoju porodicu vidi upravo na mjestu u kojem sada žive. Pri tome, 20% raseljenih RAE smatra da će za 10 godina živjeti u nekom drugom kraju Podgorice, 7% u nekom drugom dijelu Crne Gore, 13% smatra da će se odseliti u inostranstvo. Da će se vratiti u mjesto iz kog su raseljeni smatra 12% raseljenih RAE, a 1% da će se vratiti u državu iz koje su raseljeni, ali u neko drugo mjesto.

Ostali raseljeni i u 35% slučajeva misle da će za deset godina biti na istom mjestu na kom su sad. Isti procenat raseljenih neromske populacije smatra da će živjeti u negom drugom dijelu Podgorice, dok povratak u mjesto iz kog su raseljeni vidi samo 2% raseljenih koji nisu RAE.

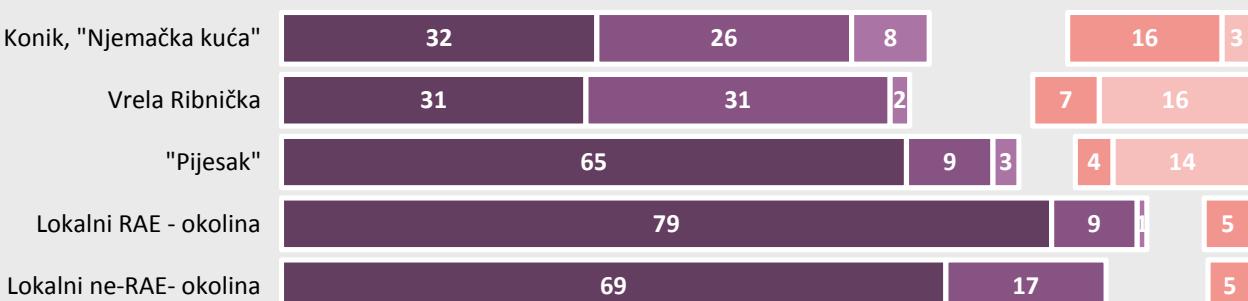
Grafikon 11.1.1. Populacije: Gdje vidite sebe i svoju porodicu za 10 godina

- % Ovdje gdje sada živimo – u ovom dijelu grada
- % U nekom drugom dijelu Podgorice
- % U nekom drugom dijelu Crne Gore
- % U inostranstvu
- % U mjestu iz kojeg sam izbjegao/raseljen

Grafikon 11.1.2. Teritorije: Gdje vidite sebe i svoju porodicu za 10 godina

- % Ovdje gdje sada živimo – u ovom dijelu grada
- % U nekom drugom dijelu Podgorice
- % U nekom drugom dijelu Crne Gore
- % U inostranstvu
- % U mjestu iz kojeg sam izbjegao/raseljen

12 ZAKLJUČCI I PREPORUKE

DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE

Nakon pregleda osnovnih demografskih karakteristika domaćinstava i njihovih članova, možemo zaključiti da po mnogim karakteristikama domaćinstva sve četiri ispitivane populacije spadaju u ugrožene kategorije stanovništva. Nezaposlenost, a posebno nezaposlenost nosioca domaćinstva, koja je kritična, veoma je izražena u sve četiri populacije. Ipak, kao posebno ugroženi izdvajaju su raseljeni RAE. U ovoj populaciji dominiraju domaćinstva sa velikim brojem djece kao zavisnim članovima, dok su odrasli, sa druge strane, mahom nezaposleni (79% nezaposlenih članova od 15 i više godina). Obrazovanje je veoma nisko, 93% članova preko 15 godina nema završenu ni osnovnu školu. Jezik predstavlja poseban problem, jer svega 7% domaćinstava u kući govori crnogorski ili srpski.

Domicilni RAE su takođe u teškoj situaciji, sa velikim brojem nezaposlenih i neaktivnih članova, niskim obrazovnim nivoom članova domaćinstva i velikim brojem djece. Takođe, i u ovim domaćinstvima je rijetko crnogorski ili srpski glavni jezik (svega u 16% domaćinstava). U ovoj populaciji posebno su ugrožena domaćinstva sa ženom nosiocem domaćinstva, jer su tu u pitanju mahom udovice sa djecom, bez škole i zaposlenja, koje žive od socijalne pomoći.

Raseljene neromske stanovnike odlikuju malo drugačije karakteristike. U ovoj populaciji dominiraju odrasli, a čak je i procenat populacije preko 65 godina nešto veći od prosjeka za Crnu Goru. Takođe, ova populacija ima nešto bolji obrazovni status članova nego što je to prosjek za Crnu Goru. I pored svega toga, i u ovoj populaciji dominiraju nezaposleni članovi, što govori o njihovoj vulnerabilnosti. Populacija domicilnih stanovnika koji nisu RAE po demografskim karakteristikama najsličnija je opštoj populaciji u Crnoj Gori.

USLOVI STANOVANJA: ZAKLJUČCI

Problemi vezani za kvalitet smještaja najizraženiji su kod raseljeničkih domaćinstava RAE populacije, a najmanje su prisutni kod neromskih domicilnih domaćinstava. Takođe, uočene su i značajne razlike po naseljima, pa se domaćinstva koja žive u izbjegličkim kampovima u mnogo većoj mjeri susreću sa problemima izazvanim kvalitetom smještaja u kom žive.

Uočene su i velike razlike između posmatranih populacija u pogledu posjedovanja trajnih dobara. Kao i kod ostalih indikatora, RAE raseljenička domaćinstva najlošije su opremljena domaćinstva trajnim dobrima, a domicilna neromska domaćinstva i po ovom kriterijumu imaju najbolje uslove života.

Takođe, raseljenička RAE domaćinstva najlošije stoje po uslovima stanovanja, u koje spadaju: prosječna površina smještaja, broj soba u stanu, broj osoba po jednoj sobi i prosječna površina po članu domaćinstva. Ova populacija se takođe susreće s opasnošću od požara zbog loše gradnje objekata i loše instalacije. Takođe, u naseljima u kojima žive prisutni su problemi sa dotrajalim krovovima, prozorima, ali i higijenom, zagađenjima i prisustvom pacova i miševa. Od posmatranih populacija, po ovim kriterijumima najbolje uslove stanovanja ima neromsko domicilno stanovništvo.

Izmjerena indeksom blagostanja, situacija raseljenih i izbjeglih RAE najlošija je u odnosu na ostale posmatrane populacije. Takođe, stanovnici izbjegličkih kampova Konik I i II i „Njemačke kuće“ žive u znatno lošijim uslovima nego stanovnici ostalih teritorija.

Rezultati nedvosmisleno pokazuju da se raseljena RAE populacija nalazi u najnepovoljnijem položaju u odnosu na ostale stanovnike Konika.

USLOVI STANOVANJA: PREPORUKE

Kako su izbjeglički kampovi Konik I i Konik II nastali prije više od 10 godina, sa privremenom namjenom, neophodno je ponuditi alternativno rješenje za smještaj raseljene RAE populacije, posebno imajući u vidu predstojeće zatvaranje kampova na Koniku, po preporuci EU. Potrebno je unaprijediti uslove života u naselju Vrelo Ribnička, koje nije uključeno u urbanističke planove, i pronaći adekvatno rješenje za legalizaciju naselja „Pjesak“. Takođe bi trebalo razmisliti o dodatnim projektima za unapređenje infrastrukture u oblasti Konik.

PRIHODI: ZAKLJUČCI

Subjektivno siromaštvo je najraširenije među populacijom izbjeglih RAE, a najmanje prisutno u ostaloj populaciji (Grafikon 4.1.1). Ako gledamo teritorijalno, subjektivno siromaštvo je bilo najraširenije u „Njemačkoj kući“ i kampovima Konik I i II (57%), a najmanje rašireno među neromske populacijom koja živi van oblasti Konika.

Prosječni mjesecni prihodi, zabilježeni ovom metodologijom, u aprilu 2011. godine iznosili su 133 eura u populaciji raseljenih RAE, 328 eura u ostaloj populaciji raseljenih, 218 eura u populaciji domicilnih RAE i 372 eura u populaciji domicilnih koji nisu RAE. Budući da je prosječna plata u Crnoj Gori 473 eura,¹⁹ vidimo da sve ispitivane grupe spadaju u siromašniji segment populacije Crne Gore, čak i neromska populacija kolja živi u okruženju regije Konik.

Možemo primjetiti da je na ovaj način mjerena finansijska deprivacija sveprisutna jer, nezavisno od populacije, više od 60% navodi nedostatak novca za hranu, odjeću i obuću. Ipak, deprivacija je ponovo najveća među raseljenim i izbjeglim RAE, gdje čak 98% navodi da nema dovoljno novca da kupi hranu, a 96% da im nedostaje novac za odjeću i obuću. Iako Ministarstvo prosvjete i sporta u saradnji sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja obezbjeđuje besplatne udžbenike za učenike srednjih škola RAE populacije, pripadnici ove populacije navode problem nedostatka sredstava za školski pribor i knjige (79% raseljenih RAE domaćinstava), dok se u nešto manjem procentu navodi nedostatak novca za plaćanje komunalnih usluga.

PRIHODI: PREPORUKE

Kao moguće aktivnosti koje bi poboljšale finansijsku situaciju posmatranih populacija, a naročito raseljenih RAE, mogu se izdvojiti:

¹⁹ MONSTAT, Mjesečni izvještaj za april

Osnivanje reciklažnog centra. Uzimajući u obzir činjenicu da većina RAE žive od sakupljanja i prodaje sekundarnih sirovina, reciklaža se izdvaja kao prva oblast kroz koju bi se mogle unaprijediti aktivnosti usmjerene na povećanje zarade RAE populacije. Potrebno je pružiti finansijsku, logističku i edukacionu podršku koja bi obezbijedila pravedniji način distribucije profita, ali i smanjenje higijenskih rizika. Osim reciklaže, moguće je organizovati proizvodnju polu-proizvoda na osnovu recikliranih sirovina, kao što su plastične ploče, koje mogu da se koriste za krovove kuća (krovne ploče, i sl.). Primjere aktivnog i unaprijeđenog uključenja RAE u posao reciklaže imamao u regionima nedaleko od Crne Gore: u Skoplju,²⁰ u Albaniji (Kukes region), ali u Beogradu.

Građevinski radovi. Uključiti RAE u izgradnju/renoviranje kuća ili okoline za njih (uključujući rad na infrastrukturi). Društvene koristi od ovoga su mnogo važnije od ekonomске neefikasnosti korišćenja fizičkog rada umjesto mašina. Ova aktivnost može imati višestruku korist, jer, osim materijala i stručnog nadzora koje bi obezbijedili investitori, ostatak rada obavljaju budući stanari koji na taj način unapređuju svoje životne uslove, zarađuju nešto novca, a istovremeno stiču vještine koje mogu koristiti za buduće građevinske radove i na kojima mogu biti angažovani. U ovom slučaju, neophodno je obezbijediti odgovarajući trening za stanare koji bi učestvovali u radovima.

Zeleni poslovi. Zagađenje je identifikovano kao jedan od najvažnijih problema u oblasti Konika, pa bi stoga bilo moguće inicirati da se posade trava/žbunje/drveće, a dalje bi ih održavali ljudi angažovani kroz socijalna preduzeća koja bi se mogla baviti baštovanskim poslovima u okolini Konika, ali i izvan njega.

RAE policija. Romski policijski pomoćnici/asistenti eksperimentalno su isprobani u Slovačkoj i pokazali su se kao prilično uspješni. Pojedinci iz RAE zajednice mogu biti angažovani kao opštinska/državna/komunalna policija ili policijski pomoćnici, koji bi pazili na čistoću životne okoline, sigurnost ispred škola i sl.

Proširenje javnih radova i na druge aktivnosti osim čišćenja ulica ili jaraka duž puteva. Javni radovi bi takođe mogli biti ugovorenici od strane pravnih subjekata koji ne pripadaju javnom sektoru, na primjer, nevladinih organizacija koje pružaju socijalne usluge, ali i od strane opština ili škola, za aktivnosti kao što su renoviranja kulturnog nasleđa, čišćenje spomenika kulture i kulturnih lokaliteta, kao i lokaliteta koji su atraktivni turistima.

Takođe, potrebno je dublje istražiti barijere koje onemogućavaju raseljena RAE lica da se bave istim poslovima koje su obavljali prije dolaska u Crnu Goru i prižiti im neophodnu podršku.

SOCIJALNA ZAŠTITA: ZAKLJUČCI

Rezultati istraživanja ukazuju na to da sve ispitivane grupe spadaju u najsiromašniji segment crnogorskog stanovništva. Populacija raseljenih RAE izdvaja se kao najsiromašnija među siromašnima, što se takođe ogleda u najvećem procentu subjektivnog siromaštva u ovoj grupi i među domicilnim RAE.

Uprkos njihovoj teškoj finansijskim situacijama, RAE i raseljeni koji nisu RAE skoro u potpunosti nisu pokriveni postojećom socijalnom pomoći – materijalno obezbjeđenje od države, naknada za nezaposlene i dječji dodatak. Drugim riječima, u ovim grupama stanovništva ima mnogo više porodica koje žive u siromaštvu ili ekstremnom

²⁰ <http://www.plasticrecycling.org.mk/>

siromaštvu ili ispunjavaju neke druge kriterijume za socijalnu pomoć prema Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti (2005), i koje bi, shodno tome, mogle imati pravo na neku vrstu socijalne pomoći, ali je ne primaju.

Među ograničenim brojem ljudi koji primaju bilo koju vrstu socijalne pomoći, pokrivenost socijalnom zaštitom je najraširenija među lokalnom RAE i lokalnom neromske populacijom, a mnogo manje u populaciji raseljenih RAE i raseljenih koji nisu RAE. Primaoci dječjeg dodatka uglavnom su domicilne RAE i neromske porodice. Prema Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti, porodice koje primaju materijalno obezbjeđenje i/ili imaju dijete s invaliditetom, kao i djeca bez roditelske njege, imaju pravo na dječji dodatak. Rezultati istraživanja pokazuju da postoji mnogo veći procenat domicilnih RAE i neromskih porodica koje primaju materijalno obezbjeđenje, što ih čini kvalifikovanim za primanje dječjeg dodatka, ali ga one ne primaju. Ovaj raskorak se djelimično može pripisati demografskoj strukturi porodica koje primaju materijalno obezbjeđenje (nemaju svi izdržavanu djecu), ali ovo isto tako može i da znači da porodice koje imaju pravo na dječji dodatak ne znaju da imaju to pravo ili se jednostavno nisu prijavile za njega.

Što se tiče populacije raseljenih lica, veoma niska pokrivenost dječjim dodatkom odražava njihovu veoma nisku pokrivenost socijalnom pomoći, što predstavlja jedan od osnovnih kriterijuma kvalifikovanosti. Niska pokrivenost ove grupe socijalnom pomoći generalno proističe iz njihovog pravnog statusa. Tek od jula 2010., tj. od donošenja Uredbe o privremenom pristupu pravima koje je usvojila Vlada Crne Gore, raseljena lica imaju prava na sve vrste socijalne pomoći kao i građani Crne Gore. Većina primalaca dječjeg dodatka smatra ovu vrstu pomoći ili veoma korisnom ili bar donekle korisnom.

Rezultati pokazuju da je nepodnošenje zahtjeva za socijalnu pomoć najčešći razlog za neprimanje socijalne pomoći u ovoj grupi. To što nisu znali da postoji socijalna pomoć i što nisu znali kako da se prijave za nju dva su najčešća razloga za neprijavljanje koje navode domicilni RAE. S druge strane, populacija raseljenih, kako RAE tako i onih koji nisu RAE, navodi svoj status i neposjedovanje potrebnih dokumenata kao razlog neprijavljanja ili razlog što nemaju pravo na socijalnu pomoć. Ovo treba uzeti sa rezervom, jer po Uredbi o privremenom pristupu pravima koja je usvojena jula 2010. godine (važi do 7. januara 2012), raseljena lica imaju prava na sve vrste socijalne pomoći kao i građani Crne Gore (pomoć, smještaj u stambene institucije i hraniteljske porodice, kao i savjetovanje).

Empirijski podaci pokazuju da raseljena lica imaju niz teškoća u pribavljanju svih dokumenata potrebnih da bi se prijavili za socijalnu pomoć, jer neka od tih dokumenata moraju da se dobiju iz njihove zemlje porijekla. Za kvalifikovane osobe bez ličnih dokumenata (nedostatak dokumenata je prvenstveno vezan za nedostatak izvoda iz matične knjige rođenih) socijalna pomoć je u većini slučajeva van njihovog domašaja, bez obzira na njihov socijalni ili pravni status, uz veliki rizik da će im biti odbijen pristup zdravstvenim uslugama i obrazovanju.

SOCIJALNA ZAŠTITA: PREPORUKE

Da bi se povećala pokrivenost pomenutih populacija socijalnom pomoći, programi intervencija prvo treba da se pozabave administrativnim preprekama, koje sprečavaju populaciju koja ima prava na socijalnu pomoć da se za nju i prijavi i da eventualno postanu primaoci iste. Štaviše, neophodno je povećati stepen svijesti kvalifikovane populacije, kako domicilne tako i raseljenih lica, o postojećim programima socijalne pomoći, kako bi se povećao broj zahtjeva za njom. Potrebno je:

- a) Uskladiti Zakon o strancima sa Zakonom o socijalnoj i dečjoj zaštiti i postaviti pravni osnov za ostvarivanje prava socijalne zaštite od strane RAE i raseljenih lica.

- b) Izvršiti dopune i izmjene Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti kako bi se djeci domicilnih i raseljenih RAE omogućio pun pristup tim pravima.
- c) Nastaviti sa punom i jednoobraznom primjenom Odredbe o privremenom pristupu pravima.
- d) Ukoliko je moguće, pojednostaviti procedure i olakšati administrativne zahteve za najugroženije kategorije (uključujući raseljena lica) prilikom prijavljivanja za socijalnu pomoć, naročito materijalno osiguranje i dječji dodatak.
- e) Obezbijediti besplatnu pravnu i administrativnu podršku za potencijalne kandidate za pomoć.
- f) Intenzivirati aktivnosti usmjerene na podizanje svijesti sa ciljem informisanja potencijalnih primalaca o postojećim programima pomoći i podrške kako bi se povećao broj prijavljivanja.
- g) Inicirati kampanju naknadnog upisivanja u knjigu rođenih za djecu i odrasle koji nisu upisani u knjigu rođenih.
- h) Podržati /proširiti aktivnosti koje sprovodi Crveni krst u naselju Konik kako bi se obezbijedilo registrovanje djeteta poslije rođenja.

Takođe, dobra iskustva iz drugih zemalja upućuju na to da je kroz terenski rad potrebno organizovati direktni kontakt centara za socijalni rad sa RAE populacijom. Aktivnosti socijalnih radnika na terenu mogu biti usmjerene direktno na smanjenje ugroženosti RAE populacije.

ZDRAVSTVENA ZAŠTITA: ZAKLJUČCI

Najveći procenat populacije raseljenih RAE i domicilne populacije ocjenjuju svoje zdravlje kao dobro. Međutim, taj nalaz treba prihvatići sa rezervom, pošto RAE često smatraju ozbiljnim samo one bolesti koje fizički onesposobljavaju bolesnu osobu. Studija pokazuje da je pokrivenost zdravstvenim osiguranjem prilično visoka i u RAE (87%) i neromskoj populaciji (97%), mada je nešto niža u grupama raseljenih lica. Iako je pokrivenost zdravstvenim osiguranjem relativno visoka, ispitanici iz svih grupa najčešće navode nedostatak zdravstvene knjižice kao razlog za neodlazak u domove zdravlja ili u bolnicu kada su bolesni.

Rezultati pokazuju da je raseljena RAE populacija najugroženija grupa, u smislu zdravstvene zaštite, u poređenju s ostalim grupama koje su učestvovali u ovom istraživanju. Polovina raseljene RAE populacije ocjenjuje svoje zdravlje kao dobro, dok više od trećine ocjenjuje svoje zdravlje kao loše. U poređenju sa drugim grupama, raseljeni RAE koriste vanbolničko liječenje i češće su nego druge grupe koje su bile uključene u istraživanje upućeni u bolnicu. Loši uslovi stanovanja i materijalna uskraćenost često se vide kao osnovni uzorci lošeg zdravlja. Štaviše, ova grupa izražava najmanje zadovoljstvo pruženim zdravstvenim uslugama. Podaci pokazuju da je jedna četvrtina raseljene RAE populacije nezadovoljna zdravstvenim uslugama, dok takvo mišljenje dijeli samo jedna desetina ispitanika iz drugih grupa (10%). Raseljeni RAE, koji stanuju u izbjegličkom kampu, najčešće koriste ambulantu u okviru kampa za primarnu zdravstvenu zaštitu. Oni navode kratko radno vrijeme ambulante kao najveći problem (dva sata dnevno). Kada je ambulanta u kampu zatvorena, a stanovnici kampa imaju zdravstvenih problema, oni moraju da idu u ambulantu u gradu koja prima hitne slučajeve umjesto u obližnji Dom zdravlja na Koniku. Korišćenje privatne zdravstvene zaštite za vanbolničko liječenje je veoma rijetko, kako među raseljenim tako i među domicilnim stanovništvom, što je i očekivano, imajući u vidu stepen njihove ekonomske deprivacije koji pokazuje ovo istraživanje.

Sve grupe ispitanika naglašavaju da obično nemaju problema kada se nađu u javnoj zdravstvenoj ustanovi. Međutim, raseljeni RAE predstavljaju grupu koja češće od ostalih navodi da imaju problema pri korišćenju zdravstvenih usluga. Problemi koji se javljaju razlikuju se među grupama: nedostatak lijekova, nedostatak novca za

Ijekove i za participaciju raseljeni navode kao probleme. S druge strane, lokalno stanovništvo se žali na dugo čekanje kada idu kod ljekara.

Ukupno 10% raseljene RAE populacije navodi da im je bila potrebna zdravstvena zaštita u proteklom periodu, ali da nisu išli kod ljekara, što je relativno dobar indikator za procjenu zdravstvene deprivacije. Opažanje izbjeglih RAE, prema kome im se pruža loša zdravstvena usluga u zdravstvenim ustanovama, neposjedovanje zdravstvene knjižice, kao i nedostatak novca da plate liječenje u privatnim zdravstvenim ustanovama, predstavljaju glavne razloge za neodlazak kod ljekara. Za razliku od raseljenih RAE, ostali raseljeni, domicilna RAE i neromska populacija navode nedostatak potrebnih dokumenata kao razlog za neodlazak u dom zdravlja ili bolnicu.

ZDRAVSTVENA ZAŠTITA: PREPORUKE

Nalazi istraživanja daju relativno pozitivnu sliku zdravstvenog statusa i pristupa zdravstvenim uslugama date populacije, imajući na umu u kakvim stambenim uslovima žive i koliko su materijalno uskraćeni. Ovi nalazi, pak, takođe otkrivaju i glavne faktore koji doprinose zdravstvenoj deprivaciji u ovoj populaciji, a koji ne smiju da budu zanemareni i koje treba dalje ispitati. Ti faktori su – uočen loš tretman ove populacije u zdravstvenim institucijama, nedostatak zdravstvene knjižice/dokumentacije, nedostatak novca za liječenje i nedovoljna zdravstvena zaštita u kampu. Takođe, najučestaliji problemi sa kojima se ove grupe susreću, kada odu kod ljekara, prvenstveno su povezani sa njihovim lošim ekonomskim statusom – nedovoljno novca za ljekove i pregledе/liječenje – s obzirom da javna zdravstvena zaštita i ljekovi nisu potpuno besplatni čak ni za lica koja imaju zdravstveno osiguranje.

Da bi se riješili identifikovani problemi i poboljšala uključenost u zdravstvenu zaštitu i pristup zdravstvenim uslugama date populacije iz oblasti Konik, potrebno je napraviti program/politiku djelovanja na takav način da uzima u obzir i socio-kulturološke i ekonomske faktore, za koje je utvrđeno da su razlozi i prepreke kada je u pitanju zdravstvena deprivacija, uključujući i aktivnosti koje sveobuhvatno uzimaju u obzir socijalne determinante zdravlja (uslovi u kojima su ljudi rođeni, u kojima žive, rade i stare, uključujući i sistem zdravstvene zaštite), kao najodgovornije za nejednakost kada je u pitanju zdravstvo.

Sa ciljem da se poboljša zdravstvena zaštita, od koje bi imali koristi svi stanovnici oblasti Konik, a naročiti žene i djeca, trebalo bi razmisiliti o sljedećem:

- a) Razmotriti problem radnog vremena ambulante u kampu i produžiti ga ako je potrebno.
- b) Razmotriti problem dostupnosti zdravstvene zaštite u Domu zdravlja na Koniku poslije radnog vremena ambulante u kampu za (internu) raseljene pripadnike RAE populacije koji žive u kampu.
- c) Razmotriti integraciju kvalifikovanih privatnih zdravstvenih centara u Javni zdravstveni fond osiguranja tako da pruži zdravstvenu zaštitu pacijentima koji su pokriveni zdravstvenim osiguranjem pod istim uslovima kao u javnim zdravstvenim ustanovama.
- d) Nastaviti sa praksom redovne i „ad hoc“ vakcinacije među stanovništvom ove oblasti.
- e) Obavljati povremene zajedničke zdravstvene kampanje i uključiti lica koja nemaju zdravstveno osiguranje ili su na drugi način u nepovoljnem položaju i čiji je pristup zdravstvenim uslugama znatno ograničen.
- f) Sprovoditi aktivnosti sa ciljem zdravstvenog obrazovanja i promocije zdravlja (promocija zdravog načina života, npr. kampanja protiv pušenja, loš uticaj pušenja – pušenje je drugi po važnosti faktor rizika za nezarazne bolesti u cijeloj populaciji) među Romima.
- g) Proširiti aktivnosti prevencije (u ovom trenutku program vakcinacije se redovno sprovodi; uključiti RAE populaciju ženskog pola u skrining programe za rano otkrivanje raka dojke i sl.).

- h) Sprovoditi aktivnosti za sveobuhvatno bavljanje determinantama zdravlja (uslovi u kojima se ljudi rađaju, žive, rade i stare, uključujući i sistem zdravstvene zaštite) kao najodgovornije za nejednakost kada je u pitanju zdravstvo.
- i) Nastaviti s aktivnostima prevencije i savjetovanja od strane Crvenog krsta, naročito u oblasti reproduktivnog zdravlja.

Da bi se stimulisala tražnja za zdravstvenim uslugama, naročito među djecom/adolescentima i majkama, trebalo bi razmisliti o sljedećem:

- a) Uvesti neplaćanje novčane participacije za zdravstvene usluge i lijekove kada su u pitanju najugroženije grupe – trudnice i djeca do pet godina.
- b) Pružiti ruke mladim RAE ženama čiji je izbor ograničen siromaštvom i diskriminacijom, ohrabriti Romkinja da podijele svoja iskustva, obezbijediti veće prisustvo medijatora za zdravstvo, fokusirati se na zdravlje žene i na veoma mlade majke.
- c) Pojačati aktivnosti među RAE adolescentima kroz vršnjačko obrazovanje i širiti svijest kroz promociju zdravog života, prevenciju narkomanije, obavještenja o HIV/AIDS-u i seksualno prenosivim bolestima.
- d) Sprovoditi kampanju podizanja svijesti javnosti o pravima i kvalitetu zdravstvene zaštite.
- e) Za najosjetljivije grupe potrebno je proširiti program „Škola za trudnice“, čime trudnica i njen partner postaju vještiji u pružanju brige i psihosocijalne stimulacije novorođenčeta, pripremljeniji za roditeljstvo i uspješniji u svojoj novoj ulozi. Istovremeno, savjetovališta za reproduktivno zdravlje treba usmjeriti ka većem obuhvatu najosjetljivijih grupa. U skladu sa svim navedenim, pripremiti i distribuirati edukativno-informativni materijal.
- f) U okviru patronažnih službi domova zdravlja, koje su uključene i u rane post-porođajne posjete i podrške majci, novorođenčetu i porodici, potrebno je pojačati podršku djeci i porodicama iz najosjetljivijih grupa.

U kombinaciji s ovim intervencijama, aktivnosti na podizanju svijesti trebalo bi da budu namijenjene i RAE porodicama i široj javnosti. Sa jedne strane, kampanje bi trebalo da se bore protiv predrasuda/stereotipa i diskriminacije koja dovodi do socijalne isključenosti i marginalizacije RAE; s druge strane, nove kampanje podizanja svijesti i rad sa RAE roditeljima trebalo bi da se odvijaju na trajnoj osnovi. Poseban akcenat trebalo bi staviti na prevenciju bolesti, imunizaciju, antenatalnu i postnatalnu njegu, reproduktivno zdravlje i prevenciju ranih brakova, na upis u matičnu knjigu rođenih, zdravu praksi i dobro roditeljstvo.

I na kraju, s obzirom na ograničenja ove studije, koja nije mogla da pokrije sve zdravstvene aspekte koji bi mogli da budu relevantni za kreatore politike i za relevantne nacionalne i internacionalne organizacije, bilo bi korisno sprovesti još jednu studiju o zdravlju u ovoj populaciji, koja bi omogućila dubinsko razumijevanje nekih specifičnih problema vezanih za zdravlje. Studija bi trebalo da bude fokusirana na najugroženije grupe, žene i djecu, i trebalo bi da odgovori na neka od sljedećih pitanja:

- Koje su najvažnije zdravstvene potrebe žena i djece?
- Kakav je morbiditet i mortalitet u kampu u poređenju sa nacionalnim prosjekom?
- Kakve razlike postoje u smislu zdravstvene zaštite i statusa među različitim grupama stanovništva u kampu?
- Kakav je kvalitet i priroda zdravstvenih usluga obezbijeđenih u kampu kada su u pitanju djeca i trudnice?

Generalno, Studija ukazuje na dobro koncipirane aktivnosti iz Akcionog plana za trajno rješavanje statusa raseljenih i interno raseljenih lica, budući da je navedeni dokument zapravo trebalo, u pripremi, na raspolaganju da ima rezultate ove Studije. Akcioni plan, kao i Studija, identifikovali su problem nepoznavanja prava iz zdravstvene zaštite, koja se garantuju ovoj populaciji, kao mogući izostanak adekvatne zdravstvene zaštite, odnosno barijeru pristupa zdravstvenim uslugama, kao i mjerama prevencije i promocije zdravlja koje se sprovode u okviru sistema. Akcioni plan je definisao korake koji će se sprovoditi u cilju unapređenja zdravlja ove populacije, a koji se većim dijelom preklapaju sa preporukama iz Studije, što je razumljivo, imajući u vidu da je Akcioni plan prethodio Studiji, ali ukazujemo i na aktivnosti koje se sprovode kao rezultat sveobuhvatnog reformskog procesa, a prvenstveno su usmjerene na unapređenje zdravlja žena i djece, a obuhvataju i ovu populaciju.

Navedeno se odnosi na aktivnosti iz Programa prevencije HIV/AIDS-a i polno prenosivih bolesti, koje u prvoj fazi sprovođenja obuhvataju upravo RAE populaciju, zatim na aktivnosti koje se sprovode u saradnji sa UNICEF-om u cilju sprečavanja napuštanja djece u porodilištima, a obuhvataju seminare za zdravstvene radnike kako bi se prepoznale majke u riziku, uključujući i rad sa RAE populacijom. Takođe, zdravstveno prosjećivanje stanovništva, kao i uključivanje stanovništva u skrining programe, jeste problem koji će se rješavati u okviru sprovođenja već donijetih nacionalnih programa, i podrazumijeva poseban osvrt na RAE populaciju i druge marginalizovane grupe. Sprovođenje kampanje podizanja svijesti javnosti o pravima i kvalitetu zdravstvene zaštite takođe je aktivnost koja proizilazi iz Strategije za unapređenje kvaliteta u zdravstvu, koja je u završnoj fazi.

I sam proces registracije kod izabranog doktora omogućava korišćenje usluga savjetovališta u domovima zdravlja, čiji sadržaji imaju za cilj prevenciju i promociju zdravlja.

Imajući u vidu preporuke pod a, b i c, neophodno je ukazati da su ambulante na Koniku odigrale značajnu ulogu u pružanju pravovremene zdravstvene zaštite stanovništvu kampa svih ovih godina, posebno u godinama kada je nekontrolisani dolazak izbjeglih i raseljenih lica prijetio da prouzrokuje epidemije, te ozbiljno urušavanje zdravstvenog stanja stanovnika kampa. I pored toga što je ovoj populaciji omogućena registracija kod izabranog doktora, već ukazani problem nepoznavanja prava opravdavaju zadržavanje ambulanti, u cilju dostupne zdravstvene usluge, ali nikako ne treba da zamijene registraciju kod izabranog doktora i prednosti koje pruža ovaj proces.

Fond za zdravstveno osiguranje je već zaključio ugovore s određenim privatnim ustanovama u cilju unapređenja dostupnosti zdravstvene zaštite. Moramo da podvučemo da su, prema propisima iz zdravstvenog osiguranja, žene u toku trudnoće i porođaja, godinu dana poslije porođaja i dječa – oslobođeni participacije.

Preporukama iz Studije apostrofirana je potreba za zdravstvenim obrazovanjem, što je Akcionalim planom definisano i, podržavajući sprovođenja takvih aktivnosti, po našem mišljenju, prvi korak je uključivanje svih u redovan sistem registracije kod izabranog doktora, što istovremeno omogućava dobijanje neophodnih informacija o uslugama koje se pružaju u okviru zdravstvenog sistema i načinima ostvarivanja prava, kao i preventivnim programima koji se sprovode u okviru centara za podršku.

I najzad, studija o zdravlju ove populacije je svakako potrebna, posebno o morbiditetu i mortalitetu, u čemu pomoći očekujemo od partnerskih organizacija.

Subjektivnu procjenu zdravstvenog stanja stanovnika Konika ne treba posebno komentarisati, imajući u vidu rezultate koji govore da su zapravo oni koji su koristili zdravstvenu zaštitu i najzadovoljniji, a izražavanje zadovoljstva vanbolničkom zdravstvenom zaštitom, manje bolničkom, u skladu je sa dinamikom reforme zdravstvenog sistema koja još nije dublje obuhvatila bolnički sektor. Ipak, cijenimo da rezultati ispitivanja koji ukazuju na moguću zdravstvenu deprivaciju zahtijevaju dublju analizu svakog pojedinog slučaja, budući da upućivanje u bolnicu ne znači i stvarnu potrebu za ovim vidom zdravstvene zaštite.

OBRAZOVANJE: ZAKLJUČCI

Podaci pokazuju da je obrazovna deprivacija, procijenjena na osnovu mjerena izostanka pohađanja osnovne škole među djecom starosti od 6 do 15 godina, npr. pomoću stope pohađanja, u velikoj mjeri karakteristika RAE populacije, naročito kada su u pitanju raseljeni RAE. Iako je osnovno obrazovanje obavezno, stopa pohađanja škole je niska u RAE populaciji i studija pokazuje značajnu korelaciju između siromaštva u RAE populaciji i niske stope pohađanja škole – što je porodica siromašnija, to je manja vjerovatnoća da će dijete ići u školu. Ovaj nalaz je u skladu sa prethodnim empirijskim dokazima i istraživanjima u sličnim deprivisanim/siromašnim grupama populacije na drugim mjestima. Obrazovna deprivacija među RAE ima i svoju rodnu dimenziju. Tako su žene/djevojke naročito deprivisane, jer idu u školu značajno manje nego muškarci.

Čak i kada idu u školu, manja je vjerovatnoća da će RAE djeca imati veliku korist od obrazovanja. Kako rezultati istraživanja pokazuju, njihovo postignuće u školi je značajno lošije u poređenju s opštom populacijom, a i njihov obrazovni proces značajno kraće traje. Veliki procenat učenika koji zbog negativnih ocjena ponavljaju razred takođe je karakterističan za sve intervjuisane grupe, sem za domicilnu neromsku djecu. Istraživanje pokazuje da RAE djeca koja žive u oblasti Konik u nedovoljnem procentu pohađaju predškolske vaspitno-obrazovne ustanove. Znajući za pozitivnu korelaciju između predškolskog obrazovanja i spremnosti za školu, pohađanja i postignuća u školi, činjenica da RAE djeca rijetko pohađaju predškolsko obrazovanje mogla bi da bude jedno od objašnjenja niske stope pohađanja škole, zadržavanja u školi, kao i često lošeg postignuća.

Studija ukazuje da je jedna od najvećih prepreka sa kojom se sreću djeca iz raseljenih RAE porodica u osnovnoj školi njihovo loše poznavanje crnogorskog jezika. Veliki procenat roditelja djece osnovnoškolskog uzrasta iz ove grupe naglašava da je njihovoj djeci potrebna pomoć pri obrazovanju, prvenstveno u prevladavanju jezičke barijere. Takođe, roditelji iz svih intervjuisanih grupa kažu da bi im veoma značila pomoći kada su u pitanju udžbenici i školski pribor, kao i neka vrsta pomoći pri učenju (na primjer, stipendije).

Nalazi ukazuju da, bez obzira na uzrast i pol člana domaćinstva koji nikada nije išao u školu, postoje dva glavna razloga za to: morao/la je da radi za porodicu (doprinos prihodu porodice) ili porodica nije mogla da pokrije troškove obrazovanja. Takođe, neka djeca ne idu u školu jer moraju da čuvaju mlađu braću ili sestre ili zbog neodgovarajućih uslova, prvenstveno higijenskih. Grupa raseljenih RAE takođe naglašava nemogućnost da nabave dokumenta za školu kao razlog zbog kojeg dijete ne ide u školu.

Uočena je i pojava da djeca ne žele da idu u školu i javlja se kada RAE djeca i neromska djeca idu u školu zajedno, kada se RAE djeca osjećaju kao da ih ostala djeca ne prihvataju dobro. Bez obzira na visok stepen slaganja u svim grupama populacije u stavu da bi RAE trebalo da budu integrisani u širu zajednicu, podaci o svakodnevnoj interakciji između RAE i ostalog stanovništva ukazuju na visok stepen segregacije i isključenosti RAE populacije. S obzirom na to da škole ne mogu da budu vještački odvojene od šire zajednice, pojava socijalne isključenosti i segregacije neizbjegno se ogleda i u školskoj sredini. Tako, iako većina anketiranih roditelja iz svih grupa populacije vjeruje da su njihova djeca osnovnoškolskog uzrasta prihvaćena od strane svojih vršnjaka u školi, ipak, skoro svaki sedmi raseljeni RAE roditelj smatra da vršnjaci ne prihvataju dobro njegovo/njeno dijete, dok se s ovim mišljenjem slaže 3% roditelja domicilnih RAE.

Nalazi pokazuju da su razlozi koji leže u osnovi činjenice da veliki dio RAE djece ne ide u školu prvenstveno ekonomski prirode i siromaštvo. Prvo, RAE roditelji smatraju troškove školovanja veoma visokim, i ovi se troškovi uvećavaju s uzrastom djeteta i potencijalnom produktivnošću. Drugim riječima, rezultati pokazuju da veliki broj roditelja smatra da je korisnije ako dijete radi i tako doprinosi prihodu porodice nego ako ide u školu. Ako

izuzmemo socio-kulturološka objašnjenja, niska stopa poхаđanja škole takođe često ukazuje da roditelji ne smatraju obrazovanje naročito važnim i obećavajućim u smislu perspektive za buduće zaposlenje i povećanje prihoda, s obzirom na to da je stopa nezaposlenosti u ovoj populaciji izuzetno visoka, a prepreke sa kojima se suočavaju na tržištu rada brojne. Ipak, prilikom izvođenja zaključaka i davanja konačnih preporuka, neophodno je uzeti u obzir i podatke Ministarstva prosvjete i sporta o beneficijama koje RAE populaciji daje preporuke.

Dalje, ova pojava ukazuje da su mehanizmi praćenja prisustva u školi loši, kada su u pitanju raseljeni i domicilni RAE, uprkos činjenici da je osnovno obrazovanje obavezno po zakonu. Roditelji su prvenstveno zaduženi da obezbijede da njihova djeca idu u školu, ali ako oni to ne urade, škola i druge relevantne državne institucije su takođe zadužene da osiguraju da dijete ide u školu.

Nalazi ukazuju da istureno odjeljenje osnovne škole koje se nalazi u kampu nudi obrazovanje lošeg kvaliteta. Samo RAE deca poхађaju ovu školu i tako su de facto odvojena od druge djece. Svi ispitanici koji žive u kampu (velika većina njih su raseljeni RAE i nekoliko je domicilnih RAE porodica) i čija djeca poхађaju istureno odjeljenje osnovne škole u kampu (od 1. do 4. razreda) izuzetno su nezadovoljni odjeljenjem koje njihova djeca poхађaju i znanjem koje tu stiču. Ispitanici tvrde da časovi traju samo 1,5-2 sata dnevno i da se djeca tamo samo igraju, tako da to u stvari liči na vrtić. Roditelji se žale da znanje stečeno na ovaj način nije dovoljno čak ni za elementarnu pismenost, a nekoliko roditelja čak kaže da njihova djeca ne znaju da čitaju i pišu iako su završila nekoliko razreda. Doživljaj da istureno odjeljenje u kampu nudi obrazovanje lošeg kvaliteta potvrđen je relativno visokim procentom raseljenih RAE roditelja koji vjeruju da škola koju njihova deca poхађaju nije istog kvaliteta kao ona u koju idu neromska djeca, a jednak procenat njih je "veoma nezaodovoljan" ili "većinom nezadovoljan" osnovnim obrazovanjem koje stiču njihova djeca.

OBRAZOVANJE: PREPORUKE

Sa ciljem obezbjeđivanja kvalitetnijeg obrazovanja i jednakosti, i radi povećanja stope poхаđanja škole i zadržavanja raseljene i domicilne RAE djece školskog uzrasta u oblasti Konik, koje ova studija identificiše kao glavne probleme u vezi s obrazovanjem stanovnika ove oblasti, trebalo bi osmisiliti programe i akcije na takav način da objedine i socio-kulturološke i ekonomski faktore opisane kao glavne razloge odustajanja od škole i prepreke za obrazovanje. Tako bi, iz ekonomski perspektive, trebalo obratiti posebnu pažnju na potražnju i ponudu obrazovanja kada je u pitanju ova populacija i intervenisati u tom smislu. Isto tako bi trebalo obratiti pažnju na socio-kulturološke prepreke kroz odgovarajuće podizanje svijesti o značaju obrazovanja, koje bi dopunilo ekonomsku komponentu intervencija.

Da bi se poboljšala ponuda obrazovanja, trebalo bi razmotriti sljedeće:

- a) Zatvoriti istureno odjeljenje osnovne škole u kampu i upisivati ove učenike ili u OŠ „Božidar Vuković Podgoričanin“ na Koniku ili u druge škole u gradu, da bi se izbjegla de facto segregacija djece koja idu u to istureno odjeljenje.
- b) Obezbijediti besplatan prevoz za djecu koja žive u kampu i koja poхађaju osnovne i srednje škole.
- c) Formalno uvesti asistenta za Rome u predškolske ustanove i u osnovne škole sa većim brojem RAE djece kao integralni dio obrazovnog sistema.
- d) Razvijati znanja i vještina nastavnog osoblja da bi moglo da primijeni odgovarajuće metode nastave i učenja u toku rada sa RAE djecom kojoj bi bila potrebna posebna pažnja.
- e) Obezbijediti dodatne pomoći pri učenju za RAE djecu koja ne postižu dobre rezultate.
- f) Primijeniti Strategije na rano i predškolsko vaspitanje i obrazovanje, kao i Strategije osnovnog obrazovanja.

- g) Povećati predškolske kapacitete koji bi mogli da ispune zahtjeve za ovom vrstom obrazovanja među RAE.
- h) Obezbijediti bilingvalno obrazovanja za RAE djecu tokom prvog razreda osnovne škole. Asistenti za RAE u školama mogli bi da budu od pomoći u ovom smislu.
- i) Omogućiti svoj RAE djeci da uče romski jezik u školi kao dodatni jezik.
- j) Jačati postojeće mehanizme praćenja radi povećanja upisa u školu, broja pohađanja i stope zadržavanja.

Da bi došlo do podsticanja obrazovanja, trebalo bi razmotriti sljedeće:

- (i) Nastaviti sa praksom obezbjeđivanja besplatnih udžbenika, odjeće i obuće za RAE (domicilne i raseljene) i djecu iz siromašnih porodica, poboljšati njihovo prepoznavanje i uključenost.
- (ii) Nastaviti sa subvencionisanjem predškolskog obrazovanja za RAE (domicilne i raseljene) i djecu iz siromašnih porodica.
- (iii) Razmotriti uvođenje stipendije za sve RAE učenike srednje škole i studente.
- (iv) Promovisati dostignuća lica RAE nacionalnosti koji su uspjeli da završe više nivoa obrazovanja kao podsticajne primjere za uspostavljanje novih vrijednosti u njihovoj zajednici.
- (v) Razmotriti moguće načine uvođenja uslovnih novčanih davanja porodicama koje djecu redovno šalju u školu i na taj način preduprijediti neke moguće troškove zbog kojih djeca ne idu u školu.
- (vi) Razviti i obezbijediti obrazovanja za odrasle, pružiti im "drugu šansu", omogućiti tečajeve opismenjavanja za RAE roditelje i mlade ljude.

U kombinaciji s ovim intervencijama s ekonomski tačke gledište, podizanje svijesti trebalo bi da obuhvati i RAE porodice i širu javnost. S jedne strane, kampanje bi trebalo da se bore protiv predrasuda/stereotipa i diskriminacije koja dovodi do socijalne isključenosti i marginalizacije RAE; s druge strane, nove kampanje podizanja svijesti i rad sa RAE roditeljima trebalo bi da se odvijaju na trajnoj osnovi. Treba naglasiti promociju/predstavljanje značaja obrazovanja među RAE roditeljima; adekvatnu podršku porodice školskoj djeci; pohađanje predškolskih programa i pravovremeni upis u školu, koji su u pozitivnoj vezi sa povećanjem pohađanja osnovne škole i dostignuća u školi.

RADNI STATUS: ZAKLJUČCI

Nezaposlenost predstavlja jedan od najvećih problema u ispitivanim populacijama budući da većina osoba starijih od 14 godina nije trenutno ni na jedan način radno angažovana. U toj grupi samo polovina trenutno aktivno traži posao, a kao glavni razlozi zbog kojih ostali to ne čine izdvajaju se nesposobnost za rad, obaveze u domaćinstvu i postojanje neke vrste posla. S druge strane, onima koji traže posao prepreke predstavljaju nepostojanje veza i poznanstava, posebno naglašenih kod domicilnog stanovništva i pravni status, odnosno nemanje prava na rad, koji je karakterističan za populaciju raseljenih. I učestalost korišćenja usluga Zavoda za zapošljavanje, kao jedan od vidova angažovanja u traženju posla, zavisi, prije svega, od pravnog statusa odnosno državljanstva pripadnika određene populacije budući da u populacijama izbjeglih i raseljenih lica, bez obzira na njihovo etničko porijeklo, gotovo da nema osoba koje su u posljednje dvije godine bile prijavljene na biro rada.

Nezaposlenost nije samo trenutni problem domicilnog i doseljenog stanovništva u oblasti Konik i neposrednoj okolini, već je to bio problem i u prošlosti. Naime, dokumentovani radni staž ima manje od polovine radno sposobnog stanovništva. Istovremeno, značajan procenat osoba starijih od 15 godina u prethodne dvije godine nije obavljalo nikakvu aktivnost koja bi im donosila novac.

RADNI STATUS: PREPORUKE

Vlada Crne Gore je u Uredbi o subvenciji za zapošljavanje određenih kategorija lica, koja je usvojena u martu ove godine, pripadnike RAE populacije navela kao jednu od kategorija teže zapošljivih lica, čije će se zapošljavanje subvencionisati. Mjere subvencije trebalo bi u narednom periodu promovisati kod poslodavaca korišćenjem postojećih i budućih postrojenja za reciklažu u ovoj oblasti. Osim toga, potrebno je u kratkom roku evaluirati efekte ove Uredbe i na osnovu tih rezultata revidirati predložene subvencije ukoliko to bude potrebno. Takođe je potrebno da zakon prepozna promjenu statusa izbjeglih i raseljenih lica, koja se odvija u ovom trenutku, kako bi se omogućilo nesmetano zapošljavanje ove grupe ljudi. To, između ostalog, podrazumijeva produženje odluke iz 2010. kojom se izbjeglima i raseljenima dodjeljuju privremena prava koja ističu u januaru 2012., a posebno produženje roka za podnošenje prijave za status stranca, koji ističe 7. novembra 2011. godine.

Kao što je već navedeno u dijelu koji se odnosi na moguće izvore prihoda, većina radno aktivnih raseljenih RAE bavi se prikupljanjem sekundarnih sirovina. Institucije bi mogle da im pomognu kako bi se povećao kvalitet ove djelatnosti, koja donosi novac. Naime, pozitivni primjeri iz zemalja u okruženju ukazuju da je uz materijalnu i organizacionu pomoć domaćih i međunarodnih institucija moguće organizovati preradu sekundarnih sirovina, odnosno organizovati pogone za preradu, u vidu socijalnih preduzeća, koju bi vodili i organizovali RAE. Ovakva organizacija bi uključila i osnivanje porodičnih preduzeća i drugih tipova preduzeća koje vodi zajednica, a posebno bi trebalo stimulisati uključenja žena koje su nosioci domaćinstava, a koje nemaju prihode ili adekvatno obrazovanje. Na taj način bi bio angažovan veći broj njih, a istovremeno bi se mogao angažovati i veći broj žena na nekim fizički manje napornim poslovima. Uz sve to, prvenstveno bi se povećao ostvareni profit, koji bi direktno uticao na poboljšanje života zajednice.

Posebno bi trebalo obratiti pažnju na angažovanost žena, jer one u značajno manjem procentu traže posao i često kao razlog navode brigu o domaćinstvu. Kako nalazi pokazuju, i domaćinstva gdje su žene nosioci domaćinstva posebno su ugrožena, jer su to udovice bez prihoda i obrazovanja. Ovakva situacija bi mogla da bude poboljšana informisanjem žena o mogućnostima zaposlenja, a potom i njihovim stručnim obučavanjem za pojedine poslove u zavisnosti od njihovih interesovanja, potreba i mogućnosti. Ipak, najvažnije je na drugi način organizovati brigu o djeci. Naime, kako bi majke mogle da rade, potrebno je poboljšati infrastrukturu u naseljima tako da za veći broj žena postoji mogućnost ostavljanja djece u porodičnim dnevnim boravcima ili vrtićima dok su one na poslu. Na ovaj način bi i više žena u samom kampu moglo da zaradi novac vodeći brigu o djeci zaposlenih, a prethodno bi im se obezbijedila obuka za čuvanje djece kod kuće.

INTEGRACIJA: ZAKLJUČCI

RAE su, kao marginalizovana grupa, u značajnoj mjeri isključeni iz glavnih tokova društvenog života u Crnoj Gori. Socijalna izopštenost i izuzetno teški ekonomski uslovi čine povratnu spregu koja permanentno pogoršava uslove života Roma u Crnoj Gori, ali i njihov poseban etnički i kulturni identitet i tradiciju.

Objektivno stanje u kom se nalazi RAE populacija u Crnoj Gori (a posebno situacija raseljenih RAE) veoma često je u neskladu sa deklarativnim prihvatanjem i odobravanjem integracije u crnogorsko društvo od strane većinskog stanovništva.

INTEGRACIJA: PREPORUKE

Za one koji se ne odluče da se integriguju u lokalnu zajednicu neophodno je da svi uključeni u ovaj proces nastave sa programima pravne ali i logističke podrške, koje bi bila usmjerene na povećanje efikasnosti čitavog povratničkog procesa kroz otklanjanje barijera, kako administrativne tako i stambene, materijalne i bezbjednosne prirode.

Da bi se poboljšao život RAE populacije i sprovela njihova integracija u crnogorsko društvo, neophodno je uspostaviti nove kulturno-obrašće i mehanizme socijalne uključenosti, koji će odbaciti tradicionalne predrasude prema ovoj populaciji, podržati integraciju i u krajnjoj liniji RAE populaciji u Crnoj Gori omogućiti dostojanstven život.

Takođe, obrazovanje RAE populacije mora biti u fokusu njihove integracije u crnogorsko društvo. Neophodno je raseljenoj RAE populaciji pružiti podršku u učenju crnogorskog jezika, posebno za mlade, bilo kroz vršnjačku edukaciju ili kroz predškolske programe sa težištem na jeziku (za djecu od 3 do 6 godina).

Generalno, postoje tri upečatljive prioritetne oblasti intervencije koje proističu iz cijelokupnog istraživanja, a koje bi imale direktnе pozitivne efekte na specifične sektorske izazove:

1) Prijavljivanje i pravna dokumentacija: Njihov nedostatak je u korijenu većine problema identifikovanih u istraživanju. Potrebno je intenzivirati kampanju u medijima, organizovati održavanje informativnih predavanja ili individualnih savjetovanja kako bi se osiguralo da svi stanovnici oblasti Konik budu upoznati sa mogućnostima regulisanja svog pravnog statusa u Crnoj Gori, bilo registrovanjem kao stranac sa trajnom dozvolom boravka za izbjegla i raseljena lica ili prijavom domicilne populacije.

2) Pružanje sveobuhvatne usluge rane brige o deci: Rezultati ukazuju da žene ne rade, a djeca ne idu u školu zbog brige o mlađoj djeti kod kuće. Takođe, u kasnijim obrazovnim fazama djece iz RAE populacije su u nepovoljnem položaju zbog nedostatka jezičkih i drugih osnovnih vještina. Stoga bi proširenje tih usluga i obezbjeđivanje pristupa tim uslugama od strane ovih porodica istovremeno obezbijedilo rane mogućnosti za djecu i oslobodilo stariju djecu i majke domaćih obaveza, a time bi im se otvorila mogućnost pristupa učenju i zaposlenju.

3) Rješavanje pitanja opštih stavova i diskriminacije prema tim grupama: Ovo predstavlja još jednu ozbiljnu prepreku za pristup tržištu rada, zdravstvenim uslugama i obrazovanju. Politika može uključiti bolje praćenje i primjenu zakonskih odredbi i propisa protiv diskriminacije, kurseve samosvijesti za pružaoce usluga i opšte kampanje podizanja svijesti.

Na samom kraju, Vlada Crne Gore bi trebalo da imenuje lica i institucije koje će obezbijediti međusektorsku koordinaciju sprovodenja ovih preporuka u saradnji sa resornim državnim organima i lokalnom vlasti u Podgorici.

13 DODATAK

13.1 OSNOVNE METODOLOŠKE NAPOMENE

Istraživanje je prikupljanje podataka je urađeno u maju 2011.god. Radi dobijanja podataka koji omogućavaju ostvarenje ciljeva Studije, korišćene su različite metode prikupljanja podataka:

1. Pripremna faza – fokus grupe koje su sprovedene prije počeka kvantitativnog dijela istraživanja

2. Kvantitativno istraživanje putem intervjua „lice u lice“ sa stanovnicima oblasti Konik.

Ovom studijom nije obuhvaćena desk analiza, koja bi ukazala i na aktivnosti koje je sistem učinio na poboljšanju integracije RAE populacije i koja bi pružila objektivnu sliku stanja.

Diskusija u fokus grupama

Diskusija u fokus grupama, jedan od metoda kvalitativnog istraživanja, omogućava dublje razumijevanje ponašanja, stavova i prikupljanje velikog broja informacija u relativno kratkom vremenskom periodu. Ovakva vrsta kvalitativnog istraživanja sastoji se od razgovora s učesnicima, u trajanju od 90 do 120 minuta, koji vodi obučeni moderator (najčešće psiholog). Rezultati diskusije u fokus grupama ne mogu se generalizovati na populaciju, jer je uzorak isuviše mali. Uzimajući u obzir da su ispitanici izabrani prema određenim kriterijumima, mišljenja koja su iznijeta treba smatrati tipičnim samo za ovaj segment.

Cilj fokus grupe je bio da ispita situaciju u regiji Konik radi identifikacije glavnih problema prije početka kvantitativnog istraživanja. U cilju sprovođenja kvalitativnog dijela istraživanja organizovane su četiri fokus grupe:

1. Interno raseljeni RAE – muškarci
2. Interno raseljeni RAE – žene
3. Domicilni RAE muškarci
4. Domicilni stanovnici koji ne pripadaju populaciji RAE – mješovito

Fokus grupe s interno raseljenim licima posebno su sprovedene sa muškarcima, a zatim zasebno sa ženama. Naime, iskustvo pokazuje da se vrlo često ženska RAE populacija u društvu muške populacije uzdržava od iznošenja svog mišljenja ili ispoljavanju svojih stavova daje manji stepen iskrenosti.

Metod sakupljanja podataka	Razgovori u fokus grupama
Učesnici	<p>Četiri fokus grupe:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Raseljeni RAE – muškarci2. Raseljeni RAE – žene3. Domicilni RAE – muškarci4. Domicilni koji nisu RAE – mješovito

Kvantitativno istraživanje

U sproveđenju kvantitativnog istraživanja korišćene su dvije grupe uzorka: cenzus i jednoetapni slučajni reprezentativni uzorak.

Prilikom sproveđenja istraživanja sa licima koja žive u naseljima Konik I, Konik II, „Njemačka kuća“, Vrela Ribnička i „Pijesak“ urađen je cenzus, odnosno svi stanovnici tih naselja su kontaktirani, dok je istraživanje uspješno sprovedeno sa 666 domaćinstava u tim naseljima. U sproveđenju istraživanja sa licima koja žive u neposrednoj blizini ovih naselja primjenjen je jednoetapni slučajni reprezentativni uzorak: uspješno je urađeno 204 upitnika sa lokalnom RAE populacijom i 200 upitnika sa lokalnim neromskim stanovništvom.

Metod sakupljanja podataka	Intervju „licem u lice“ u domaćinstvu ispitanika
Teritorija	<p>Regija Konik:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Konik I2. Konik II3. Naselje „Pijesak“4. Vrela Ribnička <p>5. Lokalno stanovništvo koje živi u neposrednoj blizini navedenih grupa</p>
Uzorački univerzum	Romi: Popis RAE populacije u Crnoj Gori (2008); Opšta populacija: Popis stanovništva iz 2002. i procijenjena populaciona dinamika
Ciljna populacija	<ol style="list-style-type: none">1. Raseljena lica2. Interno raseljena lica3. Lokalna RAE populacija <p>4. Lokalno stanovništvo koje živi u neposrednoj blizini navedenih grupa</p>
Tip uzorka	Za raseljena i interna raseljena lica: sva domaćinstva su kontaktirana. Za lokalno RAE i one koji nisu RAE, a koji žive u neposrednoj blizini : jednoetapni slučajni /reprezentativni
Veličina uzorka	<p>Raseljena i interna raseljena lica: 494 domaćinstava (2406 lica)</p> <p>Lokalno RAE stanovništvo: 265 domaćinstava (1348 lica)</p> <p>Lokalno stanovništvo koje nije RAE: 311 domaćinstava (1282 lica)</p>
Metod izbora domaćinstva	Raseljena i interna raseljena lica: od početne tačke anketar ima definisanu putanju i pravac. Kako su sva raseljena i interna raseljena lica kontaktirana, uzorački korak je bio 1. Lokalno RAE stanovništvo i ostalo stanovništvo koje živi u neposrednoj blizini: uzorački korak je 3.
Metod izbora ispitanika	Glavni ispitanik je bila „glava“ domaćinstva – njegovo/njeno prisustvo je bilo neophodno prilikom intervjuisanja. Međutim, kako je veliki broj informacija trebalo prikupiti i od ostalih članova domaćinstva, prilikom anketiranja prisutni su bili i ostali članovi domaćinstva.